Anul VII. 1 Maiu—1 Iunie, 1913. Nr. 9—11.

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ȘTIINȚA ȘI VIEAȚA BISERICEASCĂ.

— APARE DE DOUĂ ORI PE LUNĂ. —

REDACTOR:

Dr. NICOLAE BĂLAN.

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA: SIBIIU, STRADA REISSENFELS, 11.

CUPRINSUL:

SIBIIU.
TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.
1913.

Anul VII. 1 Maiu—1 Iunie, 1913. Nr. 9—11.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru ştiinţa şi vieaţa bisericească.

Abonamentul: Pe un an 10 cor.; pe o jumăt. de an 5 cor. — Pentru România 12 Lei
Un număr 50 fil.

CONSTANTIN CEL MARE ŞI MERITELE SALE PENTRU CREŞTINISM.

Acum când toată lumea creştină se îmbracă în vestminte de sărbătoare, spre a prăznuì al 16-lea centenar de când s'a dat creştinismului libertate în statul roman, cuvine-se a ne aduce şi noi aminte de acel «Mare» împărat, care împreună cu cuvioasa sa mamă Elena, s'a ostenit din destul pentru a da bisericei creştine poziţia ce-i competeà pe baza originei sale divine.

Întreagă lumea creştină serbează în anul acesta jubileul de 1600 ani întru amintirea eliberării bisericei de persecuţiunile cele lungi şi sângeroase, precum şi recunoaşterea ei oficială din partea imperiului roman. In aceste zile de plăcută amintire, fiecare creştin trăieşte şi simţeşte în inima sa bucuria mângâierii şi dispoziţia marţială, care a entuziasmat pe înaintaşii săi, în acele ceasuri de eliberare şi mântuire din mreaja prigonirilor greu apăsătoare, şi participă la cântarea triumfală a tinerei biserici, care obţinù în fine permisiunea de a ieşì din catacombele întunecoase, la lumina zilei şi de a predicà neoprită în oraşe şi sate vestea cea bună a evangheliei. La amintirea evenimentelor celor mari ale anului 313, buzele fiecăruia din noi rostesc cu pietate un nume, al cărui purtător erà iniţiatorul importantului avânt pe care-l luă biserica, numele împăratului *Flaviu Valeriu Constantin*, căruia posteritatea cu tot dreptul îi zice: «*Cel Mare*». Deaceea aflu important pentru cetitorii noştri să scriu în amintirea acelui împărat paginile următoare. Ele au scopul de a indicà în liniamente generale, pe baza documentelor existente, *însemnătatea lui Constantin cel Mare pentru creştinism*, şi totodată şi de a scoate la iveală *meritele lui* ca *eliberator* şi *patron al bisericei creştine.*

I.

Constantin cel Mare erà fiul cesarului Constanţiu Chlor şi al soţiei sale Elena. Aceasta, trăgându-şi originea dintr'o familie de jos, trebuì să se depărteze mai târziu dela curtea lui Constanţiu, făcând loc Teodorei, o fică vitregă a împăratului Maximian Erculeu. Constantin însă, fiind pătruns de o mare pietate faţă de mamă-sa, dupăce urcă treptele tronului împărătesc, o chemă în apropierea sa. Constanţiu primise titlul de «cezar» dela împăratul Diocleţian (284—305 ani).

Pentru uşurarea administrării vastului imperiu roman, Diocleţian îl împărţì în patru părţi, peste cari aveà să domnească el împreună cu coregentul său Maximian şi având de ajutor pe cei doi cezari: Galeriu şi Constanţiu Chlor. Diocleţian stăpâneà preste Azia, Tracia şi Egipet, având reşedinţa în Nicodemia; cezarul său Galeriu obţinù ţările dunărene cu capitala Sirmiu în Panonia. Maximian luă Italia şi Africa, pe când cezarul său Constanţiu primeşte provinciile: Spania Galia şi Britania.

La începutul domniei sale Diocleţian nu se arătă duşman al bisericei creştine, iar creştinii se bucurau de o toleranţă extinsă. Ba ei primiră şi posturi importante la curtea împărătească şi în conducerea statului. Ca oficeri în armată încă avanzară mulţi creştini, astfel că nu erà un lucru dejositor a se declarà cineva de servitor al religiunii creştine. Cu încetul începură a se zidì în oraşele şi satele mai mari biserici şi alte instituţiuni pentru cultul creştin.

Aurora unui timp mai favorabil promiteà deci să apară pe orizontul bisericei. Speranţa acestei aşteptări a înşelat însă amar biserica. Şireteniile cezarului Galeriu şi ale filozofilor păgâni, mai ales ale puternicilor neoplatonici, au succes să zgudue toată încrederea împăratului faţă de creştini, înduplecându-l la o reorganizare a statului putred pe baza unui cult regenerat al zeilor păgâni. Persecutarea bisericei fù deci reînoită după o pauză scurtă dar plină de speranţă, cu o vehemenţă nemaipomenită.

Ura persecutătorilor ajunse mai întâi pe aceia, în cari împăratul şi imperiul aveau sprijinul cel mai puternic, pe soldaţii creştini. Pe la anul 298 fù emis un edict, care sileà pe toţi soldaţii să participe la jertfele aduse zeilor. Cei cari se opuneau la aceasta fură excluşi din armată, iar o mare parte din ei suferì

moarte martirică. Impăratul ascultă tot mai mult de inimicii bisericei. Semnul pentru persecuţiunea generală fù dat la 23 Februarie, anul 303, prin dărîmarea templului din Nicodemia — un edificiu de artă monumentală, — iar în ziua următoare apărù un edict care decretă: dărîmarea tuturor bisericilor creştine, arderea scrierilor şi cărţilor sfinte, depunerea creştinilor din posturile avute, precum și detragerea tuturor drepturilor acordate pe seama lor mai înainte. Urmează apoi alte edicte nouă, dintre cari mai înfiorător este cel edat la începutul anului 304, care dispuneà ca toţi ceice nu iau parte la jertfele idoleşti să fie *pedepsiți cu moarte.* Decretul acesta fù strict executat, iar biserica erà constrânsă să vadă moartea fiilor ei în urma chinurilor celor mai amare din partea călăilor. Acest timp este pentru ea începutul erei martirilor. Faptul că Constanţiu cel binevoitor faţă de creştini poruncì ca numai edictele referitoare la dărîmarea bisericilor să fie executate în provinciile sale, erà pentru biserică o minimală mângăiere.

Persecuţiunea lui Diocleţian a pus la încercare caracterele creştinilor şi a avut ca urmare curăţirea bisecirii de slăbiciunile cu cari se obicinuiseră unii creştini. *Eusebiu de Cesarea* zice în aceasta privinţă: «Căci, dupăce Diocleţian la începutul domniei sale sistează urmărirea creştinilor, pe un timp de 30 de ani, ai noştri căzură într'o moleşală şi într'un somn adânc, ocupându-se într'olaltă cu certe şi cu lucruri mărunte şi, fiindcă ei nu se cugetau să se lapede de acestea și să se împace cu Dumnezeu, ci cugetau mai mult cele rele, atunci deodată întunecă Dumnezeu splendoarea ficei Sionului şi mărirea lui Israil căzù din cer jos pe pământ, el desfăcù legătura încheiată cu servii săi».

La 1 Maiu a anului 305 Diocleţian — fiind sătul de persecutarea creştinilor — depuse demnitatea împărătească, silind şi pe Maximian la abzicere. Deci acum Constanţiu şi Galeriu rămân singuri domnitori: acela peste partea occidentală a imperiului, iar acesta peste cea orientală. Lui Galeriu îi succede prin intrigele sale — cu ignorarea lui Constantin, fiul lui Constanţiu Chlor — să pună cezari pe Sever şi Maxim, doi duşmani înfocaţi ai bisericei creştine. Curând după aceasta Constantin reușì să se refugieze dinaintea lui Galeriu în Britania, unde după moartea tatălui său în luna Iulie 306 fù proclamat din partea legiunilor ca urmaş al

aceluia. Pretorianii din Roma ridicară împărat pe Maxenţiu, iar Maximian, tatăl acestuia, reluă titlul depus mai nainte de silă. Imperiul roman aveà deci trei împăraţi şi trei cezari (coregenţi) deodată. Incurcătura devenì şi mai mare, când Galeriu făcù împărat şi pe cezarul Sever. Scurt timp după aceasta, Sever în expediţiile contra lui Maxenţiu, fiind părăsit de trupele sale, murì la Ravena, iar în locul lui fù pus Liciniu. Dupăce Constantin şi Maximiu încă îşi dădură titlul de «August» (împărat), erau acum în total şase împăraţi. In anul 310 însă bătrânul Maximian fù prins în Galia sudică şi omorît la porunca lui Constantin, iar în anul următor murì şi Galeriu de o boală grea. La a. 312 Constantin bătù pe contrarul său Maxenţiu la Turin şi la podul milvic, aproape de Roma, aflându-şi moartea în undele rîului Tibru (28 Oct.). In urmă Constantin, la începutul anului 313, încheie alianţă cu Liciniu, dându-i în căsătorie pe sora sa Constanţia. Dupăce în luna Aprilie a aceluiaş an şi Maxim fu învins de armata lui Liciniu, imperiul roman aveà iar doi domnitori. Nu peste mult se iscă între ei ceartă, care dete anză la lupte amare ce se finiră la anul 323 cu învingerea totală a lui Liciniu. Dela a. 323—337 ajunge Constantin singur domnitor peste întreg imperiul roman.

După abzicerea lui Diocleţian persecutarea creştinilor n'a încetat în tot decursul desbinărilor politice, anume în imperiul roman de ost, peste care domniau Galeriu şi Maximin, cei mai vehemenţi contrari ai creştinilor. Cu totul altcum se purtà Constantin, care dela începutul domniei sale erà un admirator al creştinismului. Pe el avem să-l privim ca autorul intelectual al acelui edict de toleranţă, care a fost edat la 30 Aprilie 311 de către Galeriu, înaintea morţii sale, în conţelegere cu Constantin şi Liciniu. Toate silinţele împăraţilor de a-i face pe creştini să retracteze, fură zadarnice; deaceea, din graţie li se permite rezidirea bisericilor şi libertatea cultului. Despre reîntoarcerea bunurilor răpite însă nu puteà fi vorbă. Durere că decretul din cauza furiei persecuţiunilor desvoltate de Maximin şi Maxenţiu în ţările de sub stăpânirea lor, — nu şi-a ajuns scopul, astfel că sângele creştinilor curgeà şi mai departe. Persecutarea încetează abià la finea anului 312, când armata lui Maxenţiu fù spulberată de Constantin şi la începutul anului 313 prin publicarea *edictului de toleranţă* edat de Constantin în conţelegere cu Liciniu la *Milan.*

Acest decret recunoaşte fiecărui cetăţean al imperiului roman deplină libertate religionară. Cu deosebire pentru creştini se dispune ca să trăiască în deplină libertate, conform religiunii lor, afară de aceea, creştinii obţinură toate bunurile confiscate mai înainte. Mai departe fură recunoscuţi ca corporaţiune şi întrunirile lor confirmate ca societăţi permise din partea statului. Astfel bisericile creştine obţinură dreptul de personalitate juridică. Edictul acesta erà totodată «actul instalării politice a creştinismului».[1] Prin el au fost desfiinţate o serie de legi ale statului, cari se refereau la cultul păgân şi mai ales la cultul pentru împărat, legi a căror violare aveà ca urmare pedepsele cele mai grele. Astfel aderenţilor creştinismului li-se asigură în imperiul roman o poziţie recunoscută în toată forma. După învingerea lui Maximin (30 Apr. 313) decretul obţinù putere şi în Orient prin Liciniu.

Prin edictul religionar din Milan s'a apropiat oara aceea, care timp de trei secole a fost dorită de mulţi oameni cu sentimente nobile, sosirea căreia însă multora li-se părù imposibilă. Imperiul roman erà pentru ei întruparea lui Antihrist şi deaceea orice pertractare cu el o ţineau imposibilă. Tertulian, scriitor apologet din veacul al doilea, exclamă plin de resignaţiune: «Împăraţii încă ar fi crezut în Hristos, dacă împăraţii n'ar fi necesarii, lumii sau dacă şi creştinii ar fi putut ajunge împăraţi». (Apolog. 21). Dar totuşi iată că ceeace erà imposibilitate devine adevăr împlinit. Imperatorul roman întinde bisericii mână de pace, iar ca recompensă biserica toarnă nouă putere de vieaţă în imperiul săcătuit de forţe. Precum a trebuit să stârnească la creştinii cei până atunci atât de persecutaţi, sentimente de nespusă bucurie, însufleţire plină de speranţă, precum şi mulţămită recunoscătoare faţă de autorul lui, tot aşa nu puteà el rămâneà fără resenz în lumea păgână. Păgânismul vedeà dejà umbra lumii cei împopulate cu zeităţi păgâne dispărând dinaintea luminii care resăreà pretutindenea pe urma creştinismului, şi toţi cei imparţiali trebuiau să recunoască că cursul istoriei universale e mânat într'o alvie nouă.

Unii cercetători istorici ai timpului mai nou, ca Buckhardt, Brieger, Keim, Marquardt, Dahn, Duruy ş. a. au încercat — în contrazicere cu interpretarea generală — să motiveze edarea edictului de Milan simplu numai din înţelepciunea pur politică a lui

[1] W. Arendt: Tübinger Teol. Quartalschrift XVI.

Constantin, voind a-i disputà orice convingere personală creştină. Impăratul — după aceştia — ar fi emis acest edict, nu din motive religioase, ci simplaminte din prevederea clară a învingerii finale a creştinismului ca religiune universală şi a inexorabilei prăbuşiri a imperiului păgân.

Contra unei astfel de interpretări a dispoziţiei sufleteşti a împăratului Constantin vorbesc cele mai puternice dovezi. Mai întâi toată anticitatea creştină, atât contemporană cât şi cea posterioară, atribue decretul unei schimbări radicale a sentimentelor religioase a lui Constantin, care schimbare e în legătură cu o intrevenire divină. Episcopul *Eusebiu din Cesarea* — biograful lui Constantin — ne istoriseşte în scrierea sa despre «Vieaţa lui Constantin» toate precedenţele cu deamăruntul, iar spre confirmarea expunerilor sale se provoacă la întărirea lor prin jurământ din partea împăratului. Pe când acesta se pregăteà la o luptă decisivă contra lui Maxenţiu (a. 312) şi sufletul îi erà plin de grijă pentru rezultatul răsboiului cu puternicul duşman, văzù împreună cu întreaga sa oaste, în după-ameaza unei zile, pe cerul limpede deasupra soarelui o cruce de foc luminoasă, cu inscripţia «τούτῳ νίκα»: prin acest semn vei învinge! In noaptea următoare i-se arătă împăratului în vis însuş Hristos, dându-i sfatul ca să facă un semn asemenea celui văzut pe cer, care să fie purtat în luptă ca steag al armatei. Împăratul chiemă îndată la sine pe preoţii creştini, întrebându-i despre însemnătatea apariţiei. Aceştia clarificându-l asupra celor văzute, împăratul dorì să fie instruit mai de aproape în învăţăturile religiunii creştine. Artişti pricepuţi construiră apoi — după descrierea acurată a împăratului — icoana crucii celei apărute pe cer. Această icoană reprezentà monogramul lui Is. Hr., adecă împreunarea iniţialelor numelui Hristos, care în forma literilor greceşti aveà înfăţişarea unei cruci. Icoana aceasta fiind pusă în cadre aurite şi împodobită cu pietrii scumpe, fù atârnată de o lance lungă, în vârful căreia fù fixată o cruce. Steagul întreg a fost numit: Labarum. Cu acest Labarum plecă oastea lui Constantin din Galia peste Alpi spre Italia, unde aproape de Roma izbì armata duşmanului într'o luptă sângeroasă, astfel că soarele zilei de 28 Octomvrie văzù la podul milvic groaznica decimare a puterilor luptătoare a lui Maxenţiu de cătră falnicul steag creştin; semnul biruinţii creştine a fost

purtat de acì înainte în toate răsboaiele. Constantin ţineà învingerea ca nedespărţită de acel semn şi într'o scrisoare adresată către regele perzic Sapur recunoaşte el aceasta, când zice, că succesele luptelor sale are a le mulţumì Labarum-ului celui sfinţit. Cine ar trage la îndoială istorisirea lui Eusebiu despre apariţia crucii şi în părţile ei cele principale, nu poate face aceasta fără de a atribuì ori istoricului episcop ori împăratului o grosolană denaturare.

Mărturia istorică e prea invederată şi clară. De altcum expunerea referitoare la viziunea crucii află confirmare nu numai la Eusebiu, ci şi în rapoartele de istorie bişericească ale lui Lactanţiu, precum şi a unor panegirici păgâni, cari toate formează răsunetul convingerii generale: că schimbarea, petrecută în internul lui Constantin înaintea luptei decisive, puteà fi înţeleasă numai din o directă intervenire a lui Dumnezeu. In însuşi decretul din Milan Constantin indică compunerea acestuia ca un argument de recunoştinţă al favorului dumnezeesc de care fù el împărtăşit cu ocaziunea unor evenimente atât de mari. Dupăce la finea anului 312 i-se ridică împăratului — la intrarea sa triumfală în Roma — o columnă monumentală cu o statuă, poruncì el ca în mâna dreaptă să i se pună o lance în forma crucii, indicând prin aceasta cui atribue el onoarea biruinţei, iar la baza monumentului dispuse să se graveze următoarea inscripţie: «Cu acest semn aducător de biruinţă — adevăratul simbol al vitejiei — am eliberat eu oraşul vostru de sub jugul tiranilor şi am redat senatului şi poporului roman strălucirea cea veche şi onoarea sa de mai înainte». Dar şi întreagă ţinuta ulterioară a lui Constantin, educarea fiilor săi, ordinaţiunile sale izvorîte din spiritul creştin, dispoziţiunile luate pe seama creştinilor presupun o schimbare a sentimentelor la fostul împărat păgân, a cărei cauză puteà fi numai convingerea religioasă despre adeveritatea creştinismului, o convingere, care prin totala biruinţă asupra duşmanului devenì şi mai puternică, aflându-şi expresiunea cea mai sublimă în actul eliberării dela Milan. Explicarea curat naturală a pregătirei steagului cu cruce — simplu numai din reson de stat — contrazice în fine şi legilor unei logici sănătoase. Să ni-l închipuim pe împăratul păgân cu partea cea mai mare a trupelor păgâne stând în faţa unui duşman mult mai puternic, cu trupe absolut păgâne, şi pe lângă acestea să ne

aducem aminte, că semnul lui Hristos, crucea, erà pentru majoritatea păgânilor batjocură şi desonorare. Şi acum să fi ţinut împăratul din motive pur naturale, fără oarecare credinţă religioasă, la ajutorul Dumnezeului celui răstignit al creştinilor, al cărui monogram fù cusut pe steagul său! Noi ne-am aflà aici înaintea unei enigme psihologice, a cărei deslegare e cu mult mai grea decât primirea raportului istoric bine documentat despre viziunea crucii şi convertirea lui Constantin. Şi tot aşa de puţin ca ţinuta împăratului în lupta decisivă cu Maxenţiu poate fi explicat şi edictul de Milan din curată diplomaţie sau politică de stat.

Desigur, nu se poate negà însă, că Constantin în primii ani din era cea nouă se aflà încă într'o stare de fermentaţiune religioasă, în care nu putù învinge îndată toate părerile păgâneşti. Aşa concedeau unele decrete împărăteşti anumite practici superstiţioase. Incă pe la a. 320 de ex. fù edat un edict către prefectul Romei, care pentru caz de trăsnet în palatul împărătesc sau în vre-un edificiu public, dispune ca să fie întrebaţi vrăjitorii, iar despre rezultat să fie informat şi împăratul. Mai puţin grele sunt reproşurile aduse în contra cugetării creştine a împăratului, cari se explică din faptul că la începutul erei creştine unele monete mai purtau încă embleme păgâne, iar împăratul purtà titlul păgân de Pontifex Maximus. Emblemele păgâne impregnate pe monete trebuie să le considerăm însă ca reminiscenţe din păgânism, de cari împăratul nu erà conştiu — şi aceasta cu atât mai puţin, cu cât unele din ele, ca Victoria, Concordia ş. a. erau privite de un simbol — sau pe cari el trebuià să le recunoască tacite din consideraţie faţă de majoritatea supuşilor săi. Ceeace priveşte monetele cari reprezintă soarele, fără îndoială înţelesul lor simbolic este acela, că ele reprezintă epoca de adevărată lumină începută cu Constantin. Dealtcum Constantin înlocuì mai târziu emblemele vechi prin altele, cari nu dădeau scandelă nici creştinilor nici păgânilor, şi curând dispune ca monogramul de pe Labarum să fie executat şi pe monete.[1] Titlul «pontifex maximus» cu schimbarea împrejurărilor îşi pierdù total înţelesul său dela început şi erà considerat mai mult ca un titlu politic, cari apoi fù purtat şi de alţi împăraţi creştini.

[1] Despre monetele lui Constantin a scris Eckhel, Cohen şi Garrucis în cartea: «Storia dell'arte cristiana».

După un abuz cam răspândit în timpul acela, Constantin amână botezul până spre capătul vieţii sale — după cum spuneà el — din motivul de a puteà primì taina renaşterii în apa Iordanului. Ştirea despre botezul lui Constantin în Roma prin papa Silvestru, cam pela anul 317, este o legendă, după cum recunosc mulţi scriitori apuseni. Fapt e că el primì botezul dela episcopul Eusebiu din Nicomedia, la Dumineca Rosaliilor din anul 337, în Ancyrona, un suburbiu al Nicomediei.

Marele fapt al eliberării bisericii cu urmările sale fericite, fù înc'odată repeţit după învingerea rivalului său Liciniu. Sub domnia acestuia se aprinse în imperiul roman de ost vechea ură a păgânismului, care ardeà sub spuză, dând anză la nouă persecuţiuni sângeroase. Constantin însă deveni *şi în Orient protectorul* creştinismului persecutat. Inchisorile de nou se deschid, cei exilaţi se întorc din exil, comunităţile şi creştinii despoiaţi de bisericile şi averile lor sunt rehabilitaţi în drepturile avute, cei exchişi din armată îşi pot iar ocupà rangul avut, guvernatorii primesc porunca strictă de a luà în apărare pe creştini. Bucuria creştinilor faţă de legile cele nouă erà egală cu aceea din anul 313 care făcuse să tresalte inimile tuturor credincioşilor din imperiu. «Cu cântări festive şi cu imnuri lăudà fiecare în oraşe şi sate mai întâiu pe Atotputernicul Dumnezeu, apoi pe cucernicul împărat şi pe prea iubiţii săi fii» (Eusebiu).

II.

Biserica aveà de a mulţumì lui Constantin nu numai recunoaşterea sa oficială din partea statului roman, ci şi scutul oferit pentru împlinirea misiunii sale. Constantin devenì *patronul* şi *protectorul ei lumesc*. Cu cât mai mult cunoşteà împăratul învăţăturile creştine şi binefacerile cari le ofereà biserica pe seama omenimii, cu atât mai mult o sprijineà el. Mai ales dupăce ajunge singur stăpânitor al imperiului (a. 323), se năzuià din toate puterile de a reformà şi a adăpà în ideile creştine nu numai vieaţa civilă, ci şi întreagă vieaţa spirituală. Pentruca sprijinul şi scutul oferit să poată fi mai efectiv, Constantin înzestră dispoziţiunile sale cu putere legală şi pentru executarea lor îngrijeà însuşi cu cea mai mare scrupulozitate şi atenţiune.

Cea dintâiu grijă a lui erà înzestrarea bisericii — ca o instituţiune desinestătătoare, — din partea statului cu astfel de

drepturi, cari îi asigurau *independența* externă și libertatea acțiunii la exerciarea marilor ei probleme în interesul fericirii pământești și celei vecinice a omenimii. Pentru aceasta îndată la începutul erei celei nouă ofere el imunitate preoților, absolvându-i dela sarcinile publice, extinse apoi acest favor și asupra clericilor inferiori, pentruca ei să se poată dedicà carierii lor fără pedecă, din ceeace pentru stat izvorau foloase nepreţuite. Mai târziu apoi șterse darea impusă pentru averile bisericești, iar pe seama bisericei și a clerului stabilește o cvotă din venitele statului. Mai departe recunoscù el pe seama bisericii dreptul de a primì «legate», un favor care după dreptul roman nu-i competeà bisericei ca unei personalități juridice, ci trebuì să-i fie cedat printr'un act de lege special (a. 321). Aceste dispozițiuni aveau de scop înainte de toate, ca să asigure vieața materială a clerului. Prin legea dela anul 333 permise Constantin *episcopilor o jurisdicțiune asupra afacerilor civile* (*audientia episcopalis)*, așa că oamenii puteau să-și aducă procesele și înaintea episcopilor,[1] hotărînd totodată ca judecata adusă de aceștia să fie obligatoare, iar apelațiunea la împăratul n'are loc. Legea aceasta erà identică cu obiceiul introdus de Sf. Apostol Pavel, după care creștinii nu aduceau cauzele lor înaintea forului judecătoresc al păgânilor. Printr'ânsa biserica avù un nou câștig, adecă recunoașterea legală a oficiului episcopesc și a puterii sale spirituale din partea statului. Starea creștinească a virginității fù onorată prin o lege specială, care desrădică legea «Lex Iulia et Papia Poppaea,» căci aceasta, în interesul susținerii statului, respingeà în multe privințe capabilitatea de câștig a persoanelor necăsătorite și a celor fără copii (a. 320.) Vaza bisericii încă fù ridicată foarte mult în ochii publicului mare prin recunoașterea dreptului de azil cel atât de simpatic poporului. Libertatea de care se bucură biserica sub scutul împăratului, creșterea singuraticelor comunități creștine în centrele politice, precum și înmulțirea creștinilor în localitățile mai mici, avură de urmare o desvoltare mai extinsă a treptei ierarhice a episcopatului; anume episcopii orașelor provinciale mai mici intrară în legătură mai strânsă cu episcopul din capitală (orașul mamă), cu mitropolitul, și astfel își luă începutul instituțiunea mitropoliilor și din aceasta al patriarhatelor, care aveà scopul

[1] Eus. Popovici: Ist. bisericească, vol. I.

de a mărì unitatea organizării şi administraţiunii bisericeşti, care însă abià în periodul următor (al II.) ajunge la deplina ei desvoltare.

Etica şi *cultura creştină* află intrare în vieaţa poporului roman cu atât mai repede, cu cât şi ele stăteau sub scutul legislaţiunii împărăteşti. Dumineca, sărbată până acum excluziv în liniştea catacombelor, în capelele şi locuinţele creştinilor, prin decret împărătesc obţine de acì înainte pentru întreagă vieaţa cetăţenească stima şi sărbătorirea unei zile religioase de răpaos (321). Procesele înaintea judecătoriei şi tot lucrul în atelierele de meserie trebuiră să înceteze; soldaţilor li-se dete posibilitatea de a participà neîmpedecaţi la serviciul divin de Dumineca; guvernorii primiră îndrumare ca ziua Domnului şi sărbătorile martirilor să fie petrecute în provinciile lor într'un mod corespunzător. Curăţenia şi nedesfacerea căsătoriei deasemenea fù sancţionată din partea împăratului prin ordinaţiuni. Seducerea unei fecioare, precum şi participarea la aceasta o ameninţà el cu grele pedepse (320); oprì concubinatul (326); pe femeia liberă, care trăià împreună cu sclavul ei o ameninţă cu pedeapsă de moarte (326); desfacerea căsătoriei o pedepseà foarte aspru (331). Puterea părintească, care dispuneà mai înainte asupra sorţii şi vieţii noilor născuţi, fù lipsită de dreptul de a vinde sau omorî pe copii (315, 322), iar pentruca importanţa acestor dispoziţiuni să fie mai evidentă, împăratul poruncì ca legea în toate oraşele imperiului să fie afişată pe table de metal sau pe pânză. Eliberarea sclavilor creştini fù uşurată foarte mult prin decrete împărăteşti. Enunţiaţiunea eliberării făcute în prezenţa episcopului aveà aceeaş putere legală ca şi dreptul de cetăţean roman împărtăşit după formalitatea obicinuită; dacă un cleric voià să deie libertate sclavului său, puteà face aceasta prin sentinţă proprie, fără ca sentinţa de eliberare să aibă lipsă de a fi solemn anunţată «în faţa bisericii» (321). Dupăcum deoparte spiritul creştin a înduplecat pe împăratul Constantin ca să înăsprească uneori în interesul moralităţii creştine legislaţiunea cea veche, pe de altă parte tot acelaş spirit l-a îndemnat să modereze legea penală de mai înainte şi prin această moderaţiune să promoveze intrarea spiritului creştin în legislaţiune. Din veneraţiune faţă de moartea Mântuitorului pe cruce, delătură el această groaznică pedeapsă. Un ordin din an. 315 oprì înfierarea criminalilor pe frunte, pentruca «faţa cea făcută după chipul frumseţii

dumnezeeşti să nu fie diformată.»[1] Prin o lege restrânse la anul 319 dreptul torturării sclavilor şi ulterior accentuează de nou pedepsirea tratării neumane. Anul 325 aduse cu sine schimbarea condamnării, cei atât de contrazicătoare spiritului creştinismului, a luptei gladiatorilor, prin condamnare la lucru în minele statului.

La ***răspândirea*** creştinismului încă luă Constantin parte cu mult zel. După învingerea lui Liciniu compuse pentru locuitorii întregului imperiu un tratat despre fiinţa serviciului zeilor şi invită pe toţi supuşii săi să se întoarcă la credinţa creştină şi să intre în «casa cea împodobită a dreptăţii». La cererea regelui din Iberia trimise acestuia un episcop ca predicator al credinţei creştine. In Persia, unde creştinii suferiau multe persecuţiuni, scrise regelui Sapur, rugându-l să intervină în interesul creştinilor. Pericolele cari ameninţau religiunea creştină din partea Judaismului le delătură, uşurând trecerea dela iudaism la creştinism prin mai multe legi (315, 335 şi 336), din contră, căderea dela creştinism la iudaism o puse sub pedeapsă şi tot aşa oprì el prin mai multe ordinaţiuni (335, 336, 339) cumpărarea de sclavi creştini şi circumciderea lor. Credincios principiului de libertate a religiunii pentru toţi supuşii săi, deşì arătà Constantin faţă de singuraticii păgâni o indulgenţă extinsă, totuşi unele din ordinaţiunile deja amintite, precum şi altele, tăiau aşa de adânc în măduva întregei vieţi a cetăţenilor păgâni, încât intenţiunea lui de a clădì pe ruinele vechiului stat păgân altul nou şi creştin, nici unui observator atent nu-i scăpà din vedere. Păgânismul fù lovit în desvoltarea şi în însaşi existenţa sa, mai ales prin decretele împărăteşti despre jertfe; pentrucă trebuie să cugetăm că acestea formau simburele religiunii de mai înainte a statului roman. Pela anul 319 delătură Constantin mai întâi prin o poruncă generală, la care se provocà mai târziu fiul său Constanţiu (an. 341), jertfele private ale păgânilor. După anul 324 apărù un decret, care oprea «Divinatio», adecă întrebarea semnelor prin oficianţii statului, care aveà mare influinţă asupra vieţii de stat a păgânilor; în fine funcţionarii primiră porunca de a se reţineà dela orice jertfe pentru stat. Păgânismul fù prin aceasta definitiv alungat din poziţia puternică ca religiune de stat. Altă pierdere căşună împăratul păgânismului prin aceea că desfiinţă locurile destinate pentru cultul imorali-

[1] Cod. Theod.

tăţii, ordonă demolarea templelor defectuoase, precum şi închiderea altora din ele, averile le predete fiscului şi o mulţime de statue de metal de ale zeilor fură topite.

Ca un mijloc important pentru răspândirea creştinismului socoteà marele împărat *zidirea de biserici pompoase*, cari aveau să servească ca decor pe seama religiunii. După reîntoarcerea dela I. sinod ecumenic, interesul lui pentru edificarea de biserici devenì atât de pronunţat, încât rugă pe maică-sa Elena ca să cerceteze locurile sfinte pentruca să caute acolo crucea pe care a fost răstignit Mântuitorul. Cuvioasa împărăteasă împlinì voia fiului său şi aflând crucea, zidì o biserică pe locul aflării ei.[1] Împăratul însă nu se mulţămeà cu atâta, ci el însuşi da indigitări cu privire la planurile de zidire, la stil, mărime şi material; îndemnă pe episcopi la repararea bisericilor necorăspunzătoare sau la zidirea altora nouă, iar cu privire la acoperirea speselor le asigură ajutorul guvernatorilor şi prefecţilor. In fine purtă personal grijă pentru corespunzătoarea înzestrare a bisericilor şi pentru procurarea utenziliilor dela serviciul divin.

Dintre bisericile ridicate de Constantin, cari sunt renumite prin frumseţea lor, amintim: în Ierusalim pe cea zidită pe muntele Maslinilor, pe locul înălţării Mântuitorului la cer, cea dela peştera Viflaimului, renumitul templu din Antiohia, biserica din Nicomedia, care fù ridicată de împăratul după învingerea lui Liciniu în onoarea Mântuitorului. In Constantinopol zidì ca monument de mulţămită biserica sfinţilor apostoli, care fù aleasă ca viitor loc de răpaos al osemintelor pământeşti ale împăratului, şi mai înainte de toate biserica Crucii sau a sfintei Invieri ridicată deasupra sfântului mormânt în Ierusalim, amintită mai sus. Despre împrejurările între cari fù zidită această biserică, istoria ne spune că împăratul angajă pe episcopul Macarie de a ridicà o biserică care să întreacă în frumseţe tot ce-au văzut ochii omeneşti până atunci. Guvernatorii Orientului au trebuit să contribue pentru împodobirea templului cu ceeace provinciile lor aveau mai preţios. Biserica se finì la anul 335. La invitarea împăratului mulţime de episcopi luară parte în 13 Septemvrie la sfinţirea solemnă a măiestoasei clădiri. In ziua următoare fù arătată sfânta Cruce spre închinare de pe amvonul bisericii, ca să poată fi văzută de toţi.

[1] T. Tarnavschi: «Liturgica bis. ortod».

Precum în vieaţă publică, tot aşa şi în *vieaţa privată* erà călăuzit Constantin de ideile creştinismului, cari ofereau multora exemple de imitat. La curtea împărătească din Constantinopol se puteà îndată cunoaşte caracterul creştin al domnitorului din picturile tipice dela intrarea palatului și din interiorul odăilor. La ore anumite din zi se săvârșeà aici serviciul divin, la care și împăratul participà împreună cu toţi cei dela curtea sa. Împăratul însă în momentul când se aduceà sfânta jertfă — la care el ca catehumen nu puteà luà parte — se retrăgeà în odăile sale la rugăciune privată. În răsboiul purtat contra lui Liciniu aveà cu sine un cort în forma crucei, care-i serveà ca loc de rugăciune şi de post. Un cort de rugăciune cu mult mai mare lăsă el să i-se pregătească pentru expediţia ce aveà să o intreprindă contra Perşilor (336), numind pentru serviciul aceluia câţiva preoţi şi episcopi. Educaţia fiilor săi o făcù în conformitate cu credinţa creştină. Personalul dela curtea acestora fù recrutat încă din creştini, după cum făcù el aceasta şi la curtea sa, unde deja de când ajunse singur domnitor, numise la posturile cele mai onorifice numai creştini.

În internul vieţii sufleteşti a lui Constantin o privire mai adâncă ne ofer epistolele şi ordinaţiunile sale, cari delătură orice îndoială cu privire la sinceritatea sentimentelor sale sufleteşti. Cu dreptul pot fi ele numite «testimonii autentice ale punctului său de vedere religios» [1].

Ideile sale religioase — în resumat — sunt următoarele:

Constantin cunoaşte numai *un* Dumnezeu şi condamnă cu toată tăria credinţa în mai mulţi dumnezei. Dumnezeu este creatorul şi susţinătorul lumii; ca un tată bun conduce El toate prin provedinţa Sa, ne scapă din pericole. El este fiinţa cea mai înaltă având toată puterea şi sfinţenia. În una din rugăciunile sale chiamă el pe Dumnezeu ca pe singurul împărat, ajutător și împărţitorul biruinţelor și a tot binelui. Omul trebuie să ajungă la cunoştinţa adevărată a acestui Dumnezeu, arătându-i credinţă sigură şi multă supunere. De El să se teamă, de El să asculte, să-i fie mulţămitor, ducând un trai curat și sfânt. Foarte adesea se ocupà Constantin cu gândul că Dumnezeu va face părtaşi încă în vieaţa pământească, dar cu deosebire în cea viitoare, pe cei buni de fericire, iar pe cei răi de pedeapsă. Creştinismul erà pentru el

[1] Heikel.

credința cea mântuitoare, o lege sfântă, dumnezeiască, venerabilă, un sfânt serviciu divin, o cunoaștere luminătoare, calea cea dreaptă, lumina și adevărul. Păgânismul, din contră, erà o doctrină fără de Dumnezeu, o rătăcire rușinoasă, templu al minciunii, un întunerec adânc. Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu, trimis dela Tatăl spre a redà omenimii decăzute și rătăcite lumina cea adevărată. Mântuitorul care ne-a răscumpărat prin sfintele sale patimi — un misteriu necuprins de mintea omenească — și aducătorul nemuririi. Respectul arătat de Constantin pentru biserică e atât de mare, că orice desbinare sau separare într'ânsa îi erà nesuferită. În episcopi vedeà pe adevărații reprezentanți ai lui Hristos; judecata adusă de ei trebue prețuită tot atât ca și când însuș Domnul ar stà prezent la ea.[1] Pe sine se consideră ca instrument ales de Dumnezeu pentru răspândirea adevăratei religiuni pe suprafața întregului pământ.

În *greutățile interne*, pe cari biserica aveà să le supoarte în lupta cu schisma și erezia timpului aceluia, împăratul erà totdeauna pe partea bisericii. Pentru delăturarea desbinării provocate de donatiști în Africa, convocă la anul 313 un sinod în Roma, iar în anul următor altul la Arles. La anul 325 participă la sinodul I. ecumenic în orașul Nicea, care condamnă învățătura greșită a lui Ariu, iar judecata asupra acestuia fù publicată de însuș împăratul. La anul 326 exchide pe toți ereticii și schismaticii dela privilegiile, cari le ofereà pe seama aderenților religiunei creștine.

Către finea vieții sale, Constantin sub influința surorii sale Constanția — fiind sedus de arieni, uneori favoriză învățătura cea greșită. Să ne cugetăm însă că el n'a primit o educație filozofică și teologică. În certele religioase vedeà mai mult niște contraziceri personale decât diferențe religioase de o deosebită importanță, din care cauză nu cugetà la consecvențele dispozițiunilor sale. La acestea mai contribuià intrigile și șiretenia arienilor, cari jucau rol important în cercul curții împărătești. Cu toate acestea nici un istoriograf contemporan nu l-a învinuit de arianism. Faptul că Constantin a primit botezul dela Eusebiu, un conducător al partidului arian, nu poate servì de argument că el ar fi murit ca arian. Acel fapt își află explicarea într'aceea că împăratul (nu departe de Nicomedia), își încheià vieața în die-

[1] Epistola lui Constantin în Corpus script. eccl.

ceza lui Eusebiu, iar episcopul acesta îşi ştià ascunde cugetele sale înaintea altora. În tot cazul o cădere a împăratului în erezie n'ar fi fost retăcută din partea bisericii adevărate.

Despre ultimele momente din vieaţa împăratului, *Eusebiu de Cesarea* ne istoriseşte următoarele: Dupăce în zilele lui Mai a anului 337 Constantin-cel-Mare îmbrăcă haina albă a botezului, o purtă până la moarte, desconsiderând purpura împărătească; iar dupăce murì fù adus la Constantinopol, unde, ca şi când împăratul ar fi încă în vieaţă, toţi curtenii, generalii şi dignitarii statului fură admişi la audienţă. La oara anumită intrară toţi în sala tronului, unde corpul neînsufleţit al împăratului odihneà pe patul de paradă, spre a-i prezentà cu toţii onorurile şi spre a îngenunchià pentru el. Onorul acesta se continuă până la sosirea lui Constanţiu — fiul celui mort — în Constantinopol, spre a puteà participà şi el la înmormântare.

Dacă considerăm toate binefacerile acestui împărat pentru creştinism, vom înţelege foarte uşor că onorurile acestea erau binemeritate.

Figura lui măreaţă se înalţă falnic la una din răspântiile cele mai importante în istoria bisericească şi la hotarele alor două epoce diferite, iar secolele următoare privesc spre el cu admiraţie. Biserica ortodoxă i-a încununat capul cu aureola de sfânt. Fără îndoială Constantin, împreună cu mamă-sa Elena, au la răspândirea creştinismului un merit egal cu al apostolilor, din care cauză se şi numesc: «*Împăraţii cei întocma cu Apostolii*». Deşi biserica apuseană recunoaşte această cinste numai împărătesei Elena, totuş deosebita importanţă a acestui împărat o recunoaşte şi ea, mai ales acum prin serbările aranjate în onoarea lui, nu numai la Roma, ci şi în alte părţi.

Meritele lui rămân netăgăduite pentru toate timpurile, ca unul care ca primul pe tronul împăraţilor romani a oferit bisericei creştine recunoaşterea oficială din partea statului, iar la răspândirea şi desvoltarea ei a luat totdeauna parte activă. Constantin-cel-Mare stă cu dreptul nu numai în raport cu timpul, ci şi pentru însemnătatea lui totdeauna în fruntea domnitorilor creştini![1].

Dr. Ioan Felea.

---

[1] *Bibliografie:* Scrierile folosite sunt: operile scriitorilor bisericeşti *Eusebiu din Cesarea, Lactanţiu;* apoi din timpul mai nou: Alfred *Feder* şi «Die Konstantinischen Feste» de Dr. Ernst *Tomek*.

F. Thomas.

CHESTIUNI VITALE.

VIII.

Marea desordine.

Pământul erà conrupt înaintea lui Dumnezeu și plin de violență. Geneza.

Trebuința care rezumă și cuprinde în sine toate trebuințele noastre e o reformă morală a întregei societăți. Ch. Secretan.

Nu vi s'a întâmplat câteodată să mușcați dintr'un fruct, a cărui aparență frumoasă vă atrăsese privirile la început și să descoperiți apoi în el un vierme care-l rodeà pe dedesupt? Sau să vă plimbați vreodată printr'o pădure, într'o frumoasă zi de primăvară și întâlnind la capătul potecii un frumos stufiș cu flori, nu-i așa că de multeori erați gata să culegeți un buchet, când, deodată ați scos un stirgăt de groază văzând că un șarpe stă încolăcit în jurul unui arbust din mijlocul stufișului. In fața apei albastre a unei mări întinse nu v'a scăzut admirația la gândul că mii de victime își vor fi găsit moartea în aceste valuri încântătoare? Oare ce s'ar întâmplà să vă urcați pe un munte înalt mergând din farmec în farmec, pe măsură ce vă apropiați de vârf și tocmai sus când aveți în față desfășurarea celui mai frumos spectacol, o mare tristeță v'a cuprins sufletul gândindu-vă la suferințele nenumărate cari chinuesc de mult, cari turbură și astăzi chiar în momentul de față poate pe oamenii răspândiți pretutindeni în această natură încântătoare? Când te uiți de departe, dela înălțime spectacolul pare încântător: apropie-te de el și privește-l mai deaproape și iluziile vor cădeà, iar farmecul va dispăreà și el.

Trebue să mărturisim sincer că lumea merge rău și încă foarte rău. Nu-i nevoie să fii observator fin ca să vezi acest lucru. Fiecare ființă omenească care se naște pe planeta noastră vede, afară numai dacă e oarbă, că a întrat, vrând nevrând într'o lume de desordine.

Important e să știm de unde vine răul. Mulți îl pun pe seama lui Dumnezeu. Alții, văzându-l așa de adânc, conclud că Dumnezeu nu eartă: dacă ar existà, zic ei, n'ar fi putut consimțì la o asemenea desordine afară numai dacă nu e un Dumnezeu crud care se bucură de suferința făpturilor sale. Schopenhauer a exprimat această plângere universală, într'o frază cinică zicând: «Dacă lumea aceasta a făcut-o Dumnezeu eu n'aș vrea să fiu Dumnezeu: mizeria lumii mi-ar sfâșià inima» — O! ce excelentă sensibilitate are milosul nostru filozof. Păcat că n'avem nevoie

să-l vedem că i-e ruşine să afirme existenţa unui Dumnezeu. Vieaţa lui egoistă şi morală e deajuns ca să se poată dispensà de această ruşine.

De fapt e uşor să arunci acuzări contra lui Dumnezeu. Nu te costă nimic. Ba dimpotrivă e cel mai bun mijloc de a nu te acuzà pe tine însuţi. Admit şi eu foarte bine că desordinea domneşte pe pământ. Cred însă că pricina ei trebue căutată aiurea nu în Dumnezeu. Găsirea sau cel puţin întrevederea acestei pricini e drumul cel mai sigur spre a descoperì leacul indispensabil. Tabloul pe care îl veţi citì, va păreà, poate, cam negru unora dintre cetitori. Ii rog însă să mă urmeze până la sfârşit. Subiectul merită munca aceasta. Medicul trebue să sondeze rana cât mai adânc posibil, înainte de a încercà s'o vindece.

Spre a aveà oarecare ordine în cercetarea noastră, vom examinà succesiv diferitele sfere ale existenţii pământeşti, care sunt tot atâtea cercuri concentrice, şi ca să începem mai de departe vom spune câteva cuvinte despre natură. Un mare filozof german a zis: «Natura cu farmecul ei melancolic seamănă cu o mireasă căreia tocmai când erà gătită pentru cununie i-a murit chiar în ziua nunţii soţul cu care vreà să se unească pentru totdeauna, şi ea stă cu coroana de flori pe cap şi în costum de mireasă dar cu ochii plini de lacrimi». Limbaj poetic desigur, dar destul de expresiv spre a ne face să vedem ce mare întindere are răul pe care-l întâlnim în natură.

A! e frumoasă desigur, ba încă foarte frumoasă natura; şi e şi mai admirabilă când ne apucăm să studiem legile, care o stăpânesc. Dar asta nu ne împedecă de a ne aflà continuu în faţa unor fenomene care ne miră şi ne turbură. Ici grindina nimiceşte în câteva momente nădejdile ţăranului muncitor. Colo o inundare, sau vre-o alavanşe puternică îi distruge fără milă recolta sau casa; dincolo o secetă prelungită, un soare arzător îi transformă livezile în deşert. Furtuni, cicloni, tunete, cutremure de pământ, erupţiuni vulcanice: Câte mijloace de distrugere! Câte instrumente de moarte pururea gata să nimicească tot ce viiază pe pământ.

Ni se va spune că lucrul acesta e foarte natural, că, din punctul de vedere din care privim, nu avem de ce să ne mirăm. Ceeace e bun pentru unul poate fi rău pentru altul. Doar lumea fizică subsistă prin jocul forţelor naturale. Nu trebue să vezi pretutindeni numai cauze şi efecte ci mai degrabă o succesiune de fenomene, mai mult sau mai puţin independente unele de altele şi necesare existenţei planetei noastre: grindina căzând pe un câmp nu implică numai decât o intenţie rea din partea nimănui. Desordinea nu se vede decât dacă priveşti din punctul

de vedere mărginit, al omului. Cine știe dacă aceea ce numim accident, sau desordine, nu e mai bine o dovadă de ordine, o binefacere, pe care omul o va recunoaște când desvoltarea științei îi va permite?

Se prea poate: dar atunci dece rațiunea mea protestează împotriva unor astfel de fapte? Dece întrevede o natură, unde nu s'ar produce asemenea accidente, unde totul s'ar înlănțuì în chip normal într'o superbă armonie, unde forțele naturale s'ar aflà într'un echilibru desăvârșit în loc să se lupte unele cu altele? Poate că omul e chemat să aducă natura în starea normală făcând ca spiritul să stăpânească asupra materiei și ajutându-i să pătrundă materia spre a o transformà? Ar dispăreà atunci desordinea? Mă îndoiesc. Mă întreb chiar dacă desordinea n'ar fi și mai mare sau și mai misterioasă.

Această impresiune devine și mai adâncă dacă dela natură trecem la societatea omenească. Desordinea întrevăzută adineaori se schimbă atunci într'o realitate și încă în cea mai crudă dintre realități.

Cu toate aparențele contrare pe care le vedem uneori, totuș neamul omenesc de veacuri trăește în haos. Nici un popor n'a scăpat vreodată de această stare de lucruri, nici Egiptenii cu vechea lor civilizație, nici Grecii cu cultura lor artistică, nici Romanii cu legislația lor. Tot așa e și astăzi, dacă străbatem tot pământul. In toate latitudinile, la toate altitudinile, se reproduce acelaș fenomen, grozav de constatat.

Ca să ne facem o idee de mărimea răului, n'avem decât să ne reprezentăm suma suferințelor îndurate în momentul de față de cele 1500 miliarde de oameni, care acopere globul nostru. Inmulțiți această sumă cu numărul orelor unei zile, apoi cu numărul zilelor unui an. Inmulțiți produsul rezultat de aci cu numărul veacurilor și anilor trecuți dela originea omului și veți ajunge la o cifră monstruoasă. Incercați, prin o sforțare a imaginației, să vă faceți o idee despre sgomotul pricinuit de gemetele, strigătele de durere și desnădejde, cari se înalță zilnic din mijlocul omenirii: nu ne amețește oare numai gândul acesta?

Și totuș azi ne aflăm într'o perioadă relativ liniștită. Ce ar fi dacă ne-am aflà în timp de răsboiu sau de calamitate publică?[1]

Răsboaiele Europei și Americii de acum 30 de ani au costat se zice 75 miliarde lei și $2^1/_2$ milioane de vieți omenești! Ia închipuiți-vă suma durerilor pricinuite de ele, dureri care presupun cifre grozave? Și vai! răsboaie grozave au fost în toate epocile și la toate popoarele! Gândiți-vă de altă parte la mizeriile aduse

[1] Aceste rânduri au fost scrise acum câțiva ani. Când erà o epocă de pace generală. Nu tot astfel s'ar puteà spune și azi.

de sclăvie, care a durat timp de atâtea veacuri pe pământ și care domnește prea adesea și astăzi chiar în țările civilizate. Gândiți-vă la maltratările pe care a trebuit să le îndure femeia din partea stăpânului ei, la maltratările pe care le îndură și azi, pretutindeni, grație unor legi absolut nedrepte, invențiuni ale sexului puternic, după care, morala și drepturile femeei nu pot fi aceleași ca ale bărbatului.

Din orice parte am privì, constatăm adânca desordine în care se sbate societatea noastră: progresele mărețe realizate deja n'au schimbat îndeajuns această stare, rănile sociale există încă dureroase și crude, și azi oamenii sunt prea despărțiți unii de alții prin prejudiții absurde. Sunt foarte numeroși aceia cari mor în timp ce alții trăesc în plăceri ca niște egoiști și adevărați paraziți ai societății contimporane. S'au făcut ce-i drept, minunate sforțări spre a împedecà răul acesta, dar nu e destul după cât mi se pare, niciodată *chestiunea socială* n'a atins un grad de intensitate asemenea celui de astăzi.

In veacul trecut J. J. Rousseau a pretins că tot răul vine dela societate, nu dela om care, în esență e bun. Ar fi deajuns după acest ilustru scriitor, să despărțim pe oameni unii de alții și să-i aducem la starea sălbatică de altădată și vom vedeà cum ordinea va luà locul desordinii ca prin minune. Această teză susținută în chip foarte elocvent, a avut un succes imens. Cea mai mare parte din socialiști se sprijinesc pe ea când e vorba să atace societatea modernă. Cu toate acestea ea nu e mai puțin falsă. Vieața în societate poate — e drept — să mărească și mai mult răul, întinzând *focul conrupției* și aglomerația pe care o găsim în orașele mari aduce cu ea foarte multe inconveniente. Insă cunoștințele pe care le avem astăzi despre triburile sălbatice arată că omul incult, e tot așa de rău, dacă nu și mai rău ca cel civilizat. De altminteri ce e societatea, decât totalitatea indivizilor? Și dacă totalitatea e rea nu e o probă evidentă că și indivizii sunt tot așa? Insă noi vom vedeà că desordinea există atât în om ca individ, cât și în omenire în genere.

Cât privește ființa noastră fizică, boalele care ne amenință cu cortegiul lor de suferințe, stau ca o legiune în jurul nostru pentru toate vârstele, pentru toate condițiunile sociale și pentru toate gusturile. Fiecare organ al corpului omenesc pare într'adevăr destinat să ajungă un izvor de suferințe. Astfel încât putem zice, că e imposibil să calculăm numărul afecțiunilor, la care e expus fiecare. Pretutindeni azi se descopăr microbi vătămători și dacă descoperirile pot continuà, vieața va devenì imposibilă din cauza lor. Aceste boale de cele mai multeori sunt ereditare și contagioase, necesitând despărțirea ființelor care se iubiau, și

pregătind astfel marea despărţire finală. Sunt crude, uneori prea crude, ruşinoase chiar. Aproape că nu îndrăznim să mai vorbim de ele. Un nimic poate aduce dureri foarte mari. Astfel, durerile de dinţi provin adesea din cauza unui vierme aproape imperceptibil.

Chirurgia a făcut minuni, şi totuş ne putem întrebà dacă nu face câteodată mai mult rău decât bine, prelungind multe vieţi mizerabile: desordinea e aşa de adâncă încât omul face pe aproapele său să sufere, tocmai vrând să-l uşureze şi să-i înlăture nenorocirile. Dacă moartea ar puteà venì puţin mai repede boala ar fi mai puţin crudă. Dar vai! decâteori nu pare ea că lasă pe cutare bolnav, sau pe cutare bătrân, care o cheamă în gura mare în timp ce ia pe neaşteptate fiinţe mult iubite, care aveau de îndeplinit o carieră pe cât de frumoasă pe atât de folositoare.

Mi-aduc aminte de o biată feme hidropică, care nu puteà nici să se culce, nici să se scoale. Patru ani a stat aşa, aşteptând din zi în zi o moarte, pentru care erà pregătită de mult timp. Un bătrân bolnav de şira spinării văzând că nu mai vine moartea strigà cu desnădejde: «O! Domnule, e grozav! Cred că Dumnezeu a uitat să mă ia! Un altul, de aceeaş vârstă temându-se că şi el va ajunge tot aşa, rugà pe Dumnezeu să-l ia dintr'odată».

Exagerez veţi zice. Răul nu e aşa de mare, din fericire, boala nu e starea normală a corpului nostru. Acesta e un organism admirabil, care trăeşte de obiceiu într'o ordine desăvârşită. Boalele, suferinţele au un scop foarte folositor, căci ne ajută să ieşim din desordine. E drept că în suferinţă e un scop pedagogic de cea mai mare importanţă. Corpul e un capod'operă, nimeni nu tăgădueşte. Însă frumuseţea lui nu confirmă, oare ceeace ziceam adineaori? Cu cât corpul e mai minunat, cu atât e mai penibil, când ne gândim la nenumăratele puteri ucigătoare care-l ameninţă pe neaşteptate. Cei cari scapă de boală, sunt doar o mică minoritate. De ce dar să suferim atât de mult pentru ajungerea idealului, la care suntem chemaţi? E sigur oare că singura cale normală spre a ajunge la perfecţiune e suferinţa? În acest caz, mai face oare să trăeşti? Nu e atunci foarte adevărată deviza pusă deasupra porţii unui vechiu castel: «Nasci, pati, mori: A te naşte, a suferì, a murì»?

Corpul omului se află deci într'o adâncă desordine. Tot aşa e şi cu mintea lui, dacă nu mai mult, căci pe măsură ce ne apropiem de om şi de fiinţa lui interioară, desordinea creşte. Răul intelectual e eroarea. E imposibil să numeri greşelile nu zic ale omenirii sau ale unui popor, ci ale fiecărui individ în parte. Sistemele filozofice par a se contrazice unele pe altele, pe măsură ce apar. Noile descoperiri ale ştiinţei duc spiritele creatoare la formularea de ipoteze cari pentru un moment satisfac raţiunea.

Toţi se aruncă cu lăcomie asupra ideei celei nouă, ca asupra unei prăzi şi foarte repede se ridică contrazicători spre a distruge ideea emisă. Argumente puternice sunt puse înainte, şi după un timp anumit e părăsită în totul, sau trece ca imposibilă de susţinut. Acelaş fenomen s'a produs la fiecare descoperire nouă. Cum să nu fie desorientate atunci spiritele de astăzi?

Nu e asta una din cauzele scepticismului tinerimii contemporane, care în faţa tuturor ipotezelor contradictorii, nu ştie ce să mai creadă? E drept că acestea lasă în urma lor un număr oarecare de adevăruri, care sunt câştigate pentru totdeauna pentru spiritul omenesc, după cum mareele retrăgându-se lasă în urma lor cochilii pe prundiş: prin aceste depuneri succesive, coasta se formează din ce în ce mai mult şi continentele apar treptat.

Am progresat foarte mult în cercul cunoştinţelor. Ultimul elev din şcoalele noastre ştie mai mult astăzi despre natură, ca un savant din anticitate cu tot geniul lui extraordinar. Dar cât de încet şi imperceptibil e acest progres! şi cu câte sudori şi sforţări se realizează. Da, vreau să cred şi eu că omenirea înaintează, dar pe dibuite şi în aceste dibuiri, câte erori sunt săvârşite cu cea mai bună credinţă a lumei! Nu constă oare educaţiunea mai ales în rectificarea continuă a prejudiţiilor, a noţiunilor false, pe care copilul pare că le-a adus cu el născându-se? Şi asta nu numai cu privire la chestiunile secundare, ci uneori cu privire la cele mai importante.

Să nu ni-se spună că pentru desvoltarea spiritului omenesc trebue luptă, că aceasta din urmă trebue să facă sforţări enorme pentru cucerirea adevărului, că dacă nu s'ar face aceste sforţări omul ar rămâneà staţionar şi chiar ar pierde şi puţinul pe care-l are. Nu, căci toate astea nu ne explică de ce lupta e aşa de dureroasă, de ce cucerirea adevărului te face să suferi atât de mult, de ce drumul străbătut e acoperit de atâtea lacrimi, de atâta sânge, de ce adevărul de astăzi riscă să devie minciună mâine, de ce chiar acest adevăr pare că diferă dela o ţară la alta, cum spune destul de ironic Pascal: «Urcă-te cu trei grade spre pol şi întreaga jurisprudenţă se răstoarnă. Un meridian decide asupra adevărului. Dreptatea e mărginită doar de un ţărm. Adevăr dincoace de Pirenei, eroare dincolo».

Tabloul pe care l-am prezentat va fi părut poate prea întunecat multor cetitori. Mi-ar fi fost însă uşor să-l fac şi mai sinistru.

Pentru un moment să căutăm una din cauzele desordinei.

Eivdent că e imposibil să pătrundem până în adâncul acestei probleme care va rămâneà de sigur insolubilă, cât timp vom fi încă în economia actuală. Cunoaştem prea puţine date ale pro-

blemei, ca s'o putem deslegà. Trebue să mărturisim dela început din parte-ne, că nu cunoaştem decât o părticică de adevăr. O fi poate mai bine aşa? Oricum ar fi, eu am convingerea intimă că, pricina adâncă a răului de pe pământ trebue căutată numai în adâncul inimii omului. Dacă există desigur alte cauze, care ne scapă, niciuna nu e aşa de importantă ca aceasta.

Orice om care se examinează sincer, constată în adâncul fiinţei sale un focar al răului care nu e altul decât inima egoistă şi voinţa lui greşită. Aceasta din urmă nu mai vrea binele, sau, dacă-l vreà, n'are puterea de a-l săvârşì. O cârmă greşită sau stricată nu mai poate conduce o corabie, cu toate sforţările pilotului, umflarea pânzelor sau presiunea vaporilor. Astfel, organismul omenesc deviază, izbindu-se din stâncă în stâncă, târît din cădere în cădere, din greşală în greşală, fiindcă voinţa e stricată.

Aci e focarul principal de infecţiune, care contaminează totul în jurul său. Răul este în interior înainte de a fi în exterior. Omul strică aceea ce atinge. El însuş e factorul principal al desordinei.

Oricine se observă puţin, mărturiseşte cu umilinţă acest lucru. In istorie oamenii care s'au cunoscut mai bine au fost de acord asupra acestui punct. Aristot care a trăit cu 4 secole înaintea lui Isus Hristos, ziceà: «Ce e omul? Imaginea neputinţei, jocul vicisitudinilor, leagănul poftei şi al suferinţei, un compus din flegmă şi fiere».

Cam în aceeaş epocă, Platon se exprimă astfel: «Doi cai sunt înhămaţi la carul sufletului: unul din ei e frumos şi bine făcut. Coloarea părului e albă, ochi negri şi n'are nevoie de biciu. Celalalt e rău făcut şi îndărătnic, ochii îi sunt roşi, iar părul cenuşiu».

«După cum rodia cuprinde în ea totdeauna un sâmbure putred, ziceà un filozof grec, tot aşa orice om are cel puţin o înclinare rea, nimeni nu e fără păcat».

«Eu am, desigur două suflete, zicea Xenofon. Dacă a-şi aveà numai unul, nar fi tot el şi bun şi rău, n'ar iubì el şi binele şi răul şi n'ar puteà să voiască şi să nu voiască acelaş lucru. Când sufletul cel bun e deasupra, facem binele. In caz contrar, facem răul».

Istoricul Thucydide ziceà la rândul său: Toţi oamenii păcătuesc în public şi în secret. Poftele rele orbesc inteligenţa care se lasă amăgită de nădejdea câştigului şi omul comite astfel păcatul».

Cunoaşteţi cuvintele Apostolului Pavel, unul din bărbaţii cei mai sfinţi ai istoriei: «Nu ştiu ce fac. Nu fac ceeace vreau, ci fac ceeace nu vreau. Nu mai sunt eu care fac răul, ci păcatul

care e în mine: Nu fac binele pe care-l vreau, ci fac răul pe care nu-l vreau».

Aceasta e starea omului natural. Inima lui în prada diferitelor forţe contrare, se aseamănă cu un câmp de bătae, în care domneşte răsboiul în permanenţă, afară numai, desigur, dacă descurajat, nu renunţă la luptă şi se lasă târît la o parte. Această stare pare a-i fi inăscută. Intră în ea odată cu naşterea. Dela cel dintâi suspin se zăreşte prins într'un angrenaj grozav, pe care nu întârzie de a-l observà. Şi totuş, lucru curios şi uşor de constatat, el îşi simte responsabilitatea. Când e sincer ştie foarte bine că şi el poartă o parte din vinovăţie. Răul nu s'a făcut singur şi omul a contribuit cu mult la săvârşirea lui. Cu cât va învinge păcatul mai mult cu atât va fi mai convins de gândul acesta, căci vede din ce în ce mai limpede adevărul.

Teoriile lui Lombroso, care justifică pe criminal şi-l declară bolnav şi inocent sub pretext că crima e rezultatul formei cutiei craniene a urechilor lungi şi a degetelor prea scurte, din fericire n'au putut fi admise. Conştiinţa publică protestează afirmând că omul e vinovat când face răul, cu toată influenţa eredităţii şi a mediului.

Omenirea, fără să-şi dea totdeauna bine seamă, simte că asupra ei apasă un act de condamnare: de aci grozăvia religiunilor naturale cu sacrificiile sângeroase aduse divinităţii, de aci nenumăratele acţiuni pe cari caută să le săvârşească inima omului natural spre a-şi procurà pacea, de aci succesul predicatorilor severi din toate timpurile, de talia lui Ioan Botezătorul, care îndrăsnesc să înfiereze răul ori unde îl întâlnesc.

Inima omului — iată izvorul celor mai multe suferinţe pe care le îndurăm. Odată regenerată inima aceasta, multe rele ar dispărea şi altele s'ar micşorà. Se poate afirmà fără exagerare că opt zecimi din relele omenirii se datoresc direct sau indirect omului. Un exemplu va face ca să se înţeleagă şi mai bine ceeace vreau să spun. Aleg unul din păcatele cele mai răspândite, flagelul naţiunilor civilizate, care riscă să le înghită, ca un nou potop sau cel puţin să-le facă să se întoarcă cu paşi repezi spre barbarie. Vreau să vorbesc despre alcoolism. Alcoolismul e şi un păcat tipic totdeodată, care ne poate arătà evoluţia păcatului în general, prin efectele vizibile pe care le produce: e ca un păcat văzut la microscop. Vom vedeà că în desvoltarea lui are urmări în toate sferele semnalate adineaori.

Să luăm un tinăr căsătorit, cinstit şi muncitor, care într'o zi ieşind din atelier e învitat de camerazii săi să bea cu ei un păhar de pelin. Lucrătorul care nu ia un păhar de pelin nu merită nu-

mele de om. Face fazoane, primeşte apoi, apropie păharul de buze, abia-şi poate ţineà o strâmbătură, atât e de amar lichidul, se opreşte îndată şi se stăpâneşte arătând că e adevărat om. Vai! el pierde o parte din valoarea adevăratului om. Voinţa lui a primit o lovitură, care-i va luà ceva din puterea lui. A doua cădere se prezintă, voinţa îi opune din ce în ce mai puţină rezistenţă, pânăce ajunge sclavă şi sub înfluenţa puternică a poftelor se slăbeşte. Inteligenţa capătă şi ea o lovitură puternică şi ideile se întunecă. Îi e atins apoi corpul; diferite boale se nasc simultan sau unele după altele, sistemul nervos, stomacul, plămânii, inima, toate sunt atăcate rând pe rând. Răul însinuându-se încet, încet, e cu atât mai de temut, aducând cu el un cortegiu întreg de rele, pentru care omul nu erà de loc destinat.

Raporturile cu femeia sufăr o adâncă transformare. N'o mai iubeşte ca altădată, a găsit-o schimbată şi nu-şi închipue că el s'a schimbat. O dojeneşte, găseşte casa rău întreţinută, căminul plictisitor, simte antipatie, apoi desgust pentru aceea, pe care o iubià. Ea îl împiedecă de a-si desfăşurà pasiunea. El nu se teme de a-i aruncà felurite înjurături şi îndată înjuraturile fac loc loviturilor şi maltratărilor. El numai are conştiintă de cruzimile, pe care le săvârşeşte căci nu se mai îngrijeşte decât de sticla cu băutură şi nu găseşte fericirea decât fiind cu păharul în mână.

Copiii la rândul lor, devin victime ale pasiunilor tatălui. Aud vorbe, văd acte cari îi umplu de groază şi pe care nu le vor puteà uità niciodată, primele impresiuni fiind totdeauna cele mai adânci. Când întră beţivul, toţi aleargă tremurând, să se ascundă sub pat sau după dulap, şi de aci asistă la scene scandaloase. Ceeace şi mai grozav, e că vor fi contractat probabil vre-o boală provenită din excesele tatălui lor. Cine ştie? poate că într'o zi ei vor fi cuprinşi de aceeaş pasiune şi târîţi spre mormânt în mijlocul celor mai grozave suferinţe. Sunt diferiţi beţivi, cum sunt şi feluriţi savanţi.

Beţivul cufundându-se din ce în ce mai mult în păcat, îşi pierde locul. In căminul lui e deplină mizerie, nu mai are nici lemne pentru încălzit, nici pâine ca să mănânce. Micuţii îngheţaţi cer în gura mare mâncare, mor de foame, şi mama nu ştie ce să facă spre a-i linişti. Tatăl începe să fure şi banii furaţi nu-i poate aduce acasă căci trebue să-i bea. Intr'o zi la cârciumă, se ia la ceartă cu un tovarăş, tâmpit ca şi el de alcool, şi-i dă o lovitură mortală. Iată acum o întreagă familie în doliu. O văduvă şi o droaie de copii rămân pe drumuri. Vinovatul e băgat la închisoare, însă închisoarea nu durează căci în ţările noastre civilizate legea autorizează omorul cu condiţie ca ucigaşul să fi avut grije

să se îmbate înainte.[1] Insă această ședere scurtă în închisoare e deajuns spre a-l face să se coboare și mai mult printr'o promiscuitate primejdioasă. Dacă se întâmplă să scape de aici își reià vieața desfrânată până ce termină în floarea vârstei la spital sau aiurea pe cheltuiala ta iubite cetitor dacă ai privilejul de a fi un lucrător cinstit, care își câștigă cu curaj pânea de toate zilele.

Astfel, dar, numai acest păcat al beției e deajuns spre a ne face o idee de relele pe care le aduce individului și societății. M'aș mirà, dacă un asemenea om nu va fi mărit și desordinea naturii. Știm într'adevăr cât de rău tratează pe bietele animale acești sclavi ai alcoolului. Am văzut vaci trase de coadă de acești bețivi! Brute să fie și tot ar aveà momente lucide, în care ar vedeà că vacile nu mai pot trage când se opresc. Am auzit ore întregi boi mugind de frig, în zăpadă înaintea cârciumilor, pe când acel pe care-l numim cu titlul de om erà înlăuntru cu sticla plină dinainte uitând de vite și de tot.

Cercurile concentrice de care vorbiam adineaori vor fi primit și ele o contralovitură din cauza acestei greșeli, care păreà fără gravitate. Aceasta seamănă cu un cuiu care cade în apă producând în jurul lui o succesiune de unde din ce în ce mai depărtate. Nimeni nu poate spune unde se va oprì mișcarea. Și nu un om, doi, ci douăzeci, o sută poate, vor suferì urmările acestui prim pelin băut în glumă. Inmulțiți această succesiune de rele și persoane suferinde cu numărul băuturilor din țara noastră și din Europa și vă veți puteà ușor închipuì ce mari desordini sunt pricinuite numai de alcoolism. Exagerez veți zice: Nu toate cazurile sunt așa de grave. Se poate, deși cunosc cazuri și mai rele: In schimb, însă numărul lor nu e oare aproape nelimitat?

Fiecare păcat poate să aducă cu sine urmări tot așa de grave, căci toate păcatele se aseamănă în evoluțiunea lor. E de mirare că într'o țară unde se păcătuește în fiecare zi și după mii de ani un miliard și jumătate de oameni cad în starea pe care o constatăm? Trebue să spunem, e drept, că și binele se poate propagà cu o repeziciune uimitoare și poate aveà urmări mărețe. Dacă acest bețiv se oprește la mijlocul prăpastiei și ia un angajament de abstinență, numai această semnătură dată sub privirea lui Dumnezeu, poate oprì ca prin minune cortejul nesfârșit de rele pe viitor. Câte suferințe ar fi evitate, câte binefaceri s'ar produce prin simpla semnătură a bețivului! Nu numai el și

[1] Legile vechi erau mult mai drepte, ele pedepseau pe un asemenea om de două ori, mai întâi pentru beție și apoi pentru crimă. Nu se va ajunge la oprirea alcoolismului decât atunci, când individul beat va fi bătut în public împreună cu mizerabilul care ii va fi dat ultimul pahar. Mizerabilul acesta poate aveà reputație de cârciumar foarte bun care-și plătește regulat patenta către stat, căci el tot ucigaș rămâne.

familia lui va simţì efectele binefăcătoare, ci şi societatea şi chiar natura însăşi. Astfel fiecare victorie câştigată asupra păcatului poate aveà urmări de care nu ne putem da bine seama.

Presupuneţi deci că într'o zi se naşte pe pământ un om şi trăeşte fără să comită vre-un păcat. Menţinându-se continuu în ordine, e uşor de văzut ce bine va face omenirii câte desordini va înlăturà numai prin faptul vieţii sale perfecte. Acest om a existat, a venit pe pământ de 19 veacuri şi a făcut cele mai minunate schimbări. El transformă treptat, treptat, întreaga suprafaţă a globului făcând ca ordinea să înlocuească încet, încet, desordinea. Acest om e Iisus Hristos. Ca şi piatra căzută în apă, el produce în jurul său unde şi valuri din ce în ce mai întinse care se propagă din veac în veac, valuri de iubire, valuri de vieaţă, de sfinţenie şi de fericire.

Oricine vei fi tu iubite cetitor, care te plângi de marea desordine, dacă vrei s'o vezi înlăturată, începe prin a ieşì tu însuţi din ea, luând ca stăpân pe unicul om care a trăit în ordine şi care singur poate fi capabil să te transforme în adâncul fiinţei tale, prin spiritul său.

Dim. I. Cornilescu.

BOGOMILISMUL ŞI ROMÂNII.

Originea slavică. Ipoteza unui bogomilism românesc.

Frământările de natură religioasă, oricare ar fi fondul lor doctrinar, prezintă totdeauna şi oarecare interes cultural.

Astfel am ajuns, ca la noi la Români, sub raportul istoric-cultural să se vorbească de o influinţă a bogomilismului.

O privire mai deaproape asupra «ipotezei» bogomilistice la Români nu poate fi de loc de prisos, dată fiind împrejurarea, că motivele, pe cari e întemeiată aceasta ipoteză, nu sunt tocmai intangibile.

Să vedem pe scurt, mai întâi: care este originea bogomilismului şi, apoi, în ce constă ipoteza despre o influinţă a bogomilismului la Români.

*

Bogomilismul este o erezie a evului mediu. Privită erezia din punctul de vedere doctrinar, este evidentă legătura ei cu erezia pauliciană, ivită în veacul VII în Armenia.

Paulicianismul fu prigonit şi de ai săi deacasă, de catolicosul (= patriarh) Nerses III, dela început şi gonit din ţară.[1] Mai apoi începură şi persecuţiile împăraţilor bizantini, cari aveau sub stă-

---

[1] Encyclopedie f. protest. Theologie I. 676.

pânirea lor o parte din Armenia și erau jaluzi de ortodoxia imperiului lor. Astfel fură paulicienii persecutați de împăratul Leo (veac. IX) și mai ales paulicienii din Armenia-grecească de către imp. Teodora[1] din veacul IX.

Armenii, dela o vreme, în urma persecuțiilor, se resfiră în toate părțile, cu multă ușurință, fiind ajutați și de favorabila situație geografică a Armeniei, care erà și este centrul lumei vechi.[2] Ei duc cu sine nu numai sămânța ereziei pauliciane, ci și un puternic spirit de propagandă religioasă. Astfel e de înțeles, că, în butul prigonirilor de către Constantinopol, încă în veacul IX se pregătesc a trimite predicatori sub zidurile Constantinopolului chiar în Bulgaria, când țara aceasta erà să se încreștineze.[3] Știrea aceasta ni s'a păstrat prin călugărul Petrus Siculus, pe care-l trimise împăratul bizantin Vasiliu în legație la Armeni; deci e o mărturie bine informată și deamnă de crezământ.

Propaganda paulicienilor e favorizată de unele împrejurări politice. Deja imp. Constantin Copronim (în veacul VIII) colonizase în Thracia, mai ales în jurul orașului Philippopolis, mai multe mii de familii armene, la frontiera de către bulgari a imperiului.[4] In veacul X situația elementului paulician din Balcani devenì și mai favorabilă. Imp. Ioan Tzimiskes din Constantinopol, strâmtorat de Bulgari, întărește orașul Philippopolis cu o nouă colonie de Armeni paulicieni, iar în schimbul serviciului de arme, prestat imperiului, le garantează deplină libertate religioasă.[5]

O situație, devenită atât de favorabilă, ca ceea a paulicienilor din Philippopolis și în general din Thracia, nu puteà rămâneà fără de urmări.

Cea mai apropiată urmare fu, că erezia se lăți, trecând din Thracia în Macedonia și în Bulgaria.[6]

Propaganda pauliciană trebuià să fie cu atât mai efectivă, cu cât, de o parte, paulicianismul se reculesese bine în veacul X la sine acasă, în Armenia, unde mai nainte fusese persecutat;[7] de altă parte, elementul armean, cel mai treaz între popoarele din Asia-mică, — ajuns expatriat prin persecuții, — s'a afirmat și ca comercianți,[8] în vremece e bine știut, că legăturile comerciale din trecut au fost un puternic factor de propagare a ideilor religioase.

Unde nu ajutau mijloacele pacinice: comerciul și propriuzisa propagandă religioasă, dacă paulicianii se țineau tari, aplicau

---

[1] Encicl. cit. XI. 344. [2] O. c. l. 663. [3] Hilferding A: A szerbek és bolg. tört. 217. Enc. für protest. Theol. XI. 345. [4] Iirecek: A bolgárok története. 163. M'am folosit de traducerea maghiară a opului, neavând la mână opul în l. germână. [5] Hilferding: o. c. 219 și Iirecek: o. c. 164. [6] Iirecek: o. c. 164. [7] Hilferding: o. c. 210. [8] Brockhaus-Lexikon: Armenier.

mijloace *silnice*. Astfel terorizară ei în mod formal biserica ortodoxă din întreagă provinţa Philippopolului.[1]

Cu drept cuvânt putem vorbì deci despre un *paulicianism* propriu zis în peninsula Balcanică până în veacul X. Acest paulicianism a pregătit, până după jumătatea primă a veacului X, din destul terenul pentru formarea bogomilismului înrudit cu paulicianismul.

Bogomilismul în sine este o reformă a paulicianismului. Reformatorul Bogomil (= Teofil), dela care erezia în nouă fază şi-a luat numele, a fost un preot bulgar, care a trăit în jumătatea primă a domniei ţarului Petru (927—968).[2] Originea bogomilismului este pusă şi mai deaproape în legătură cu vrana din mănăstirile greco-slave din Bulgaria[3] aşadar între slavi. Putem deci afirmà cu drept cuvânt, că *erezia bogomilică* are şi un *caracter naţional bulgaro-slavic*, întocmai dupăcum paulicianismul erà o erezie a poporului armean.

Bogomilismul, în veacul X erà în Bulgaria foarte înrădăcinat. Insuşi ţarul Samuil (976—1014) stăteà mai mult sub influinţa aceluia, decât contra lui.[4] Ba se susţine chiar[5] că şi fiul şi nora ţarului Samuil aparţineau bogomilismului.

Din Bulgaria, erezia bogomilică se revărsă şi mai spre sud, de dădù naştere la un *bogomilism grecesc*, deosebitor încâtva de cel bulgăresc.[6] Bogomilismul a străbătut în veacul XIV până şi în mănăstirea Athos, fiind importat prin o femeie,[7] dupăcum fusese acela importat în Franţa prin o altă femeie care sedusese pe mulţi canonici din Orleans.[8]

Bogomilismul se lăţì de timpuriu şi în Serbia, dar acolo fù desfiinţat de Dinastia Nemanidă[9] care a dat şi domnitor sfânt.

Din Serbia trecù bogomilismul în Zachlum (Herţegovina de azi), unde fù primit bine, iar de aici în Bosnia, Sirmiu şi Slavonia, unde ajunge în veacul XIII,[10] anumit în Slavonia pe urma persecuţiilor îndreptate contra lui încă în Bosnia.[11] Din partea regatului şi bisericii ungureşti, care tindeà a se îngrădì contra lui.

In Bosnia, îndeosebi, îi este foarte favorabilă bogomilismului, pentru toleranţa, cu care erau siliţi să-l trateze Banii (reprezentanţii) regilor ungari,[12] din prudenţă politică pentru deosebita consideraţie de care se bucurà aceasta erezie la nobilimea indigenă bosniacă.[13]

---

[1] Hilferding A.: o. c. 219 (după Ana Comnena). [2] Iirecek: o. c. 164. [3] Enc. f. protest. Theol. VII. 616. [4] Hilferding: o. c. 230. [5] Asbóth I: Bosznia és Herczegovina I. 32. [6] Iirecek: o. c. 167. [7] Iirecek: o. c. 292. [8] P. Fritz: Ketzer-Lexikon (Würzburg. 1828) II. 1. pag. 50, Articolul: «Albigenser». [9] Iirecek: o. c. 200—1. [10] Iirecek: o. c. 201. [11] Balics: A róm. kath. egyház története Magyarországban. II. 378. [12] Magyar Nemz. Tört. II. 343. [13] Iirecek: o. c. 201.

Deşì persecutat de papi şi de unguri, cari reprezentau un interes comun: de a asigurà o supremaţie maghiară în Balcani şi prin aceasta de a lăţì Biserica Romei,[1] bogomilii din Bosnia ajung la preponderanţă.[2] S'ar puteà zice şi aceea, că bogomilii sunt ceice înfiinţează statul bosniac, care cu ei se şi surpă. Bogomilismul în Bosnia, de fapt se şi numeà religie bosniacă,[3] şi ca atare aveà şi numirea specială de babun,[4] întocmai dupăcum la Bulgari i se ziceà bogomilism. Astfel erezia de sub întrebare, în Bosnia ajunge a fi chiar religie naţională, iar bogomilismul bosniac se numeşte pe sine «*biserică bosniacă.*»[5]

Cu aceasta avem apoi o dovadă neîndoioasă despre aceea, cum se mlădià bogomilismul după ţări şi popoară,[6] chiar şi atunci când e vorba de popoare apropiate între olaltă nu numai geograficeşte, ci şi ca origine şi tradiţii comune, care este cazul slavilor dela sud.

Mai sus de Croaţia şi Slavonia, bogomilismul nu putù străbate în spre regatul ungar, pentrucă regalitatea ungară şi biserica ungurească îi ţineau în comun calea. Regii şi puterea de stat a regatului ungar, sub Arpadieni mai ales, stăteau la dispoziţia scopurilor papale, cărora le erau subordonaţi[7] şi când erà vorbă de combaterea bogomilismului ce gravità şi spre regatul ungar. Dar mai erà la mijloc şi râvna arhiepiscopiei latine din Calocea, căreia i se promisese jurisdicţia peste Bosnia, dacă o va curăţì de «patareni» (=bogomili).[8] De acì se explică şi cele câteva expediţii aranjate în Bosnia, din partea arhiepiscopului latin din Calocea. Iar între mijloacele de apărare a regatului şi bisericii ungureşti de influinţa ereticilor bogomili trebue să punem şi înfiinţarea, în veacul XIII, alor 2 episcopii latine, una chiar în Bosnia, alta în Sirmiu, în cest din urmă loc cu o îndoită tendenţă de apărare contra bogomililor bosnieci[9] dar şi contra domniei bizantinilor («grecilor»), care dela 1162 încoaci e în permanenţă în Sirmiu.[10]

Infrânt în Sârbia, bogomilismul bulgar — aşa se vede — gravità spre nord cu un încunjur, peste Bosnia; mai bine zis: încoaci gravità bogomilismul bosniac, peste Sirmiu, a căruia provinţă aveà o importanţă comercială şi strategică, şi erà totodată trecătoarea cruciaţilor şi pelerinilor.[11] Punctul acesta important deci trebuià, ca biserica ungurească, care tocmai în veacul XIII ajunsese la o desvoltare deplină, să-l ferească, deopotrivă, de către «patareni» (=bogomili) şi bizantini, asigurânduşi-l prin înfiinţarea episcopiei latine din Sirmiu.[12]

---

[1] Magy. Nemz. T. II. 342. [2] Jirecek: o. c. 172. [3] Asbóth I.: o. c. I. 29. [4] Jirecek: o. c. 165. [5] Asbóth I.: o. c. II. 204. [6] Jirecek: o. c. 165. [7] Magy. Nemz. Tört. II. 345. [8] Balics: o. c. II. 1 pag. 376. [9] Kerékgyártó A: A miveltség fejlődése Magyarországon. pag. 518. [10] M. Nemz. Tört. II. 308. [11] M. Nemz. T. II. 308. [12] M. Nemz. T. II. 617.

Din asemenea pricini, bogomilismul trebuì să-şi facă drum — mai întâi din Bulgaria, patria sa originală — spre miazănoapte-răsărit la Slavi îndeosebi la Ruşi, la cari a aflat echou în veacul XI în doctrinele monahului Adrian şi în ale lui Dumitru,[1] avându-şi continuarea şi în alte forme în eresuri de prin veacul XIV.[2] Deodată cu trecerea sa spre Ruşi, bogomilismul şi-a luat calea şi pe din jos de regatul ungar, spre apus, unde îi erà drumul mai deschis şi terenul mai prielnic din pricina binecunoscutei laxităţi în dogmă şi morală.

Astfel ajunge bogomilismul să fie plantat deja de timpuriu în Italia, prin comercianţii slavi,[3] cunoscut fiind sub numirea de patareni; în Germania (şi în Italia) sub numirea de cathari (curaţi); în Franţa — albigenzi.[4]

Despre o venire a bogomilismului la Români nu avem urme pozitive.[5] Cu aceasta împrejurare cvadrează de minune faptul, că nu se ştie nici de vr'o numire a sa proprie, pe care s'o fi avut bogomilismul românesc, aşa dupăcum ştim deja că erà un bogomilism bulgar, altul grecesc, altul bosniac, al patrulea italian, al cincilea francez etc. Noţiunea de «legea sfântului Pavel», pe care unii o apropie de bogomilism, are — cum vom vedeà altădată — de tot alt înţeles...

Bogomililor li-se atribue şi un rol cultural. Astfel se susţine că ei au tradus din greceşte multe cărţi folositoare,[6] iar în apus tot ei să fi fost traducătorii Sfintei Scripturi, de pe greceşte în limba vie a popoarălor romanice.[7]

Când astfel este pusă teza despre bogomilism, învăţaţii noştri încă au putut ajunge uşor la concluzia, că bogomilismul, care a ajuns până în depărtatul apus, nu a putut fi străin nici de poporul nostru şi, prin urmare, la începuturile noastre culturale româneşti va fi avut şi el oarecare merit dupăcum i se atribue la slavi şi la popoarele romanice din apus.

Cel dintâi învăţat român, care a pus temelia ipotezei despre un bogomilism la români şi despre o influinţă favorabilă a acestuia asupra limbii şi culturii româneşti, a fost B. P. Haşdeu, prin scrierea sa: Cuvinte din bătrâni.

Dânsul ne spune, că bogomilismul e aproape egalminte încuibat în Bulgaria şi România,[8] ba afirmă chiar şi aceea, că eresul

[1] Episcopul Melchisedek: Lipovenismul şi ereticii ruseşti, pag. 265. [2] Episcopul Melchisedek, o. p. 268—270. [3] Enciclopedia citată. VII. 617. [4] Iirecek: o. c. 199. [5] Episcopul Melchisedec (o. c. p. 267, în notă) tocmai se miră, că în România, vecina Bulgariei cu care avuse cele mai strânse legături politice şi religioase, «nu se vede nici cea mai mică urmă de existenţa acestui eres». Eppul M. are (l. c.) şi motive spre aceasta. [6] Episcop Nicanor Ruzitschitsch: Das Kirchl. relig. Leben beiden Serben 53. [7] Iirecek: o. c. 201; Enc. f. prot. Theol. VII, 619. [8] Cuv. din bătr. II. 560.

acesta — «născut în Perzia, renăscut în Bulgaria» a «*crescut poate chiar în România*»[1] și că la răspândirea bogomilismului în Europa în veacurile XII—XIII «vor fi luat Românii o parte aproape egală cu bulgarii»[2] Explicarea acestei intensive încuibări e a se cercà în împrejurarea, că «*dela 950 până la 1650*, în curs de 6 secoli a putut să exercite (bogomilismul) o influință oarecare, mai mare sau mai micà, dar *totdeauna directă* asupra învecinaților Români. Dacă aceasta nu s'a resimțit la noi într'un mod sgomotos, cauza principală este cunoscuta toleranță a clerului român... și ignoranța dogmatologică a acestuia...»[3]

Deși, după H., influința bogomilismului la Români datează deja din veacul X, — ba și mai mult: deși Românii până în veacul XVI, aveau aceeași pretensiune, pe care o aveau deja ereticii armeni dinainte de veacul X, de a fi închinătorii celui mai liberal apostol, care a fost sfântul Pavel:[4] totuși d'abià «în cursul veacului XVI s'au tradus o mulțime de scrieri bogomilice»,[5] va să zică într'un timp, când bogomilismul nu mai existà în formă organizată, recunoscută de istorie.

O seamă din aceste scrieri sunt culese de popa Grigorie dela Măhaci și sunt din cele mai vechi începuturi de limbă românească ce ni-au rămas. «Toate bucățile din «Texturi bogomilice» afară numai doară de o parte a Nrului IV și unele bucăți din «Texturi măhăcene» — zice Hașdeu[6] — au fost oarecând cărți poporane religioase favorite ale sectei bogomililor...» De acì apoi scoate concluzia, că «nici traducătorii, nici colectorul, nici preotul dela Măhaci, nici unul din ei nu-și închipuià, de sigur, că răspândește cu totadinsul printre ai săi afurisitul eres al lui Bogomil.»[7]

În sprijinul afirmării Sale relative la productele literare măhăcene, Hașdeu se provoacă și la erudiți străini, cari au aceeași opiniune despre bogomili ca lățitori ai cărților religioase similare celor dela Măhaciul românesc. Astfel ajunge de mărturie istoricul rus Golubinschi și alți istorici slavi. Cu deosebire însă se razimă Hașdeu pe mărturia unui sbornic din veacul XVI, aflător în biblioteca sinodală din Moscva, în care sunt înșirate cu numele «Cărți de ale Vechiului și Noului Testament, pe cari ortodocșii nu trebue să le cetească.»[8] Intre aceste cărți se află în măsură covârșitoare scrieri apocrife creștine, unele mult mai vechi decât chiar paulicianismul premergător bogomilismului. Dintre cărțile oprite, Hașdeu scoate la iveală două, «Umblarea Maicii Domnului pe la munci» și «Rugăciuni de friguri și de buba cea rea.»

[1] O. c. II. 248. [2] O. c. II. 249. [3] O. c. II. 259. [4] O. c. II. 251. [5] O. c. II. 259. [6] O. c. I. pag. XLIV. [7] O. c. II. 260. [8] O. c. 255–6.

Deoarece lista amintită a cărţilor, bisericeşte oprite în Rusia, spune că «făptuitorii cărţilor eretice au fost în ţara bulgărească popa Ieremia *şi popa Bogomil*... şi alţii mulţi...» şi deoarece amintitele două scrieri le regăseşte Haşdeu în Codicele Sturdzan — i s'a părut cu atât mai uşor de scos din acest vechiu monument literar al nostru concluzia despre existenţa unui foarte pronunţat curent bogomilic printre Români.

Dar Haşdeu pare a se întemeià, între altele, şi pe motive de doctrină religioasă cuprinsă în codicele sturdzan, doctrină pe care o crede a stà în consonanţă tocmai cu bogomilismul, mai mult decât cu doctrina bisericii orientale.

Astfel, între altele, ajunge să fie invocat, în mod indirect, în sprijinul acestei ipoteze, însuşi arhanghelul Mihail, ca unul ce erà «iubitul sectei bogomilice,»[1] favoritul sectei,[2] faţă de care «bogomilii aveau o deosebită veneraţiune,»[3] pentrucă, după părerea bogomililor, el s'a întrupat sub numele de Crist[4] şi pentrucă însoţeşte pe Maica-Sfântă în drumul ei prin Iad.

Tot asemenea s'a invocat în sprijinul ipotezei şi aceea împrejurare, că în general în literatura apocrifă a bogomililor[5] se cuprinde «antagonismul» — depus şi în productul literar dela Măhaci — între suflet şi corp, sau lupta între bine şi rău, sau contrastul între paradis şi infern, mai în sfârşit ceva în spiritul doctrinei dualiste.»[6] Astfel H. e cât p'acì să ni-o spună şi aceea fără nici un încunjur despre «ideile dualistice» (cari erau temelia dogmatică a bogomililor), că se vor fi introdus la Români în cursul evului mediu.[7]

«Bogomilii, întocmai ca fraţii la Albigenzii, ca şi Valdenzii, ca şi Flagelaţii, ca şi celelalte secte eretice din veacul de mijloc aveau o *literatură poporană a lor*, o literatură poporană în toată puterea cuvântului: cântece, poveşti, descântece, cimilituri etc.; parte zemislite chiar între sectari, generalminte oameni din popor, lipsiţi de orice cultură; parte, adoptate de către dânşii dela ortodoxi, întrucât cele împrumutate se potriveau cu propria lor doctrină, şi, prin urmare, serviau a o întărì mai bine în memoria adepţilor sau a o răspândì printre gloate. Pe lângă această literatură poporană direct eretică, mai există o alta, aşazicând indirectă născută şi crescută cu bună credinţă în sinul poporaţiunei ortodoxe, dar având-şi ascunsă rădăcina în vre-o ideie condamnată de biserică, în vr'un apocrif tendenţios, în vre-o emanaţiune de aceea

[1] O. c. II. 254. [2] O. c. II. 308. [3] O. c. II. 278. [4] O. c. II. 253. [5] O. c. II. 254. [6] O. c. II. 254. Pentru a înţelege şi mai bine, adaugem: după B. P. H. (o. c. pag. 560) bogomilismul este o sectă produsă din combinarea paulicianismului, cu manicheismul care a fost o sectă de un dualism foarte pronunţat. [7] O. c. II. 252.

ce — pe drept ori pe nedrept — erà considerat ca erezie. A distinge în literatura poporală a unei naţiuni elementul eretic direct de cel indirect, ba chiar elementul eretic în genere, este cu atât mai greu, cu cât sectele eterogene din evul mediu erau poporane în totalitatea lor».[1]

Astfel erezia bogomilică a slavilor este preconizată ca un factor cultural din cei mai de samă ai evului mediu, şi încă cu porniri culturale poporane sau naţionale, stăpân pe o literatură a sa proprie, în care însă elementul eretic nu prea poate să fie distins de către cel ortodox sau nefalşificat.

Pe lângă o astfel de concepţie despre bogomilism mai trebuià închipuită numai o mică întâlnire doctrinară, chiar şi numai în unele puncte, a bogomilismului slavic cu unele concepţii religioase-morale depuse în colecţia lui popa Grigorie dela Măhaciu, pentru a se ajunge la ideia unui *bogomilism românesc*, sau cel puţin a unei influinţe bogomilice venită la noi dela vecinii slavi, sudici cu cari am avut în trecut şi unele legături ierarhice.

Astfel a ajuns eruditul B. P. Haşdeu la ideia influinţei bogomilice la Români.

La concluzia despre un bogomilism românesc a putut ajunge Haşdeu cu atât mai vârtos, cu cât, deoparte, pretinde a şti despre o propagandă pauliciană printre Români, *anterioară*[2] bogomilismului propriu zis, iar de altă parte, ţine a fi convins, că «una din cele mai frumoase balade poporane ale României a străbătut la Români tocmai din Perzia (!), pe calea bogomilismului». (!)[3]

Dela B. P. Hasdeu încoaci nimeni nu a analizat mai deaproape chestiunea bogomilismului român şi nici temeiurile invocate în sprijinul acestei ipoteze, ci toţi au primit de-a'ntregul concluziile acestuia, răzimaţi pe autoritatea personală şi a erudiţiei lui vaste; — aşa d. ex. *Dr. M. Gaster* în a sa «*Literatura populară română*» (1883), *prof. Dr. I. G. Sbiera* în lucrările sale, mai cu samă în cea din urmă: «Contribuţiuni la istoria Românilor» (1906); şi alţii.

Cest din urmă, în aceasta lucrare a sa reazumează dovezile şi concluziunile lui B. P. Haşdeu, şi mai adauge şi dela sine ceva nou, nu numai ca temeiuri, ci şi ca concluzii privitoare la bogomilismul românesc. Dânsul zice:[4] cumcă secta paulicienilor[5] a fost odinioară foarte răspândită pe teritorul Daciei-Traiane se poate cunoaşte de acolo, că şi la Românii din părţile aceste se găsesc urme precum şi o venerare deosebită a apostolului Pavel, aşa şi de învăţăturile lor. Asta ni-o spune sasul Giorgiu Reicherstorf[6]

---

[1] o. c. II. 500—1. [2] O. c. II. 251 şi 753. [3] O. c. II. 257 şi 564. [4] Dr. I. G. Sbiera: o. c. pag. 346-7. [5] Dr. I. G. Sbiera zice consecvent paulicieni în loc de bogomili. [6] Reicherstorf: Chronografia Moldaviae, Vindobonae 1541: Gens ista moldavica Sancti Pauli, ut ipsi volunt religionem hactenus iam inde ad initio non sine summa veneratione et pietate colint. Papiu Ilarian: Tesaur de monumente istorice. t. 3. Bucureşti 1864, pag. 137.

care a fost de două ori în Moldova ca trimis al regelui Ungariei, Ferdinand (1526—1564), că Românii din Moldova se cred a fi păstrat neatinse învățăturile apostolului Pavel.

«Tot aceasta o afirmă și arhiepiscopul Ioan din Oradea mare (Joannes arhiepiscopus Lundensis) într'o scrisoare adresată în 6 Septemvrie 1536 regelui ungar Ferdinand, că Domnul Moldovei, Petru Rareș (1527—1538 și 1541—1546) este creștin de legea grecească sau a sftului Pavel.[1]

«Un istoric transilvănean ne asigură, că încă pe la an. 1699 existau în Ardeal Români cari țineau pe apostolul Pavel mai pre sus de toți sfinții.[2]

«Sașii din Ardeal au un proverb, care încă atestă deosebita venerare ce o aveau Românii pentru apostolul Pavel. Când vor să arete, că cineva a rămas în nenorocire fără nici un ajutor din partea cuiva, zic despre el, că l-au părăsit ca sfântul Pavel pe Români = Man hat ihn verlassen wie Sanct Paul die Bloch».

«Se știe, că paulicianii sau catarii și patarenii, precum se numiau ei în Italia, sau albigenzii și valdenzii din Francia, se titulau între sine cu «boni homines, buoni uomini, bons hommes». Aceasta agrăire cu «oameni buni» există și la Români până azi și se întrebuințează ca formulă consacrată când se adresează cineva cu vorba către mulțime și mai ales către pătura necultă a poporului.

«Asemenea se știe că paulicianii și bogomilii urau cetirea și cântarea multă în biserică și o numiau vorbă multă și lungă (mnogoglagolaine). De aci se vede că a rămas în popor ca proverb: «vorba multă (sau vorba lungă) sărăcia omului».

Poate tot de pe timpurile acestea a rămas și proverbul: banul e ochiul dracului, fiindcă paulicianii considerau averea ca rugină a sufletului.[3]

Către cunoscutele temeiuri ale unui bogomilism printre Români au mai adaus și alții. Nu am pretenția să fixez toate contribuțiile de acest fel. Nu pot însă trece cu vederea următoarele temeiuri aduse ulterior acestei ipoteze.

Dl G. Coșbuc[4] e de părerea, că vorba: «Pe de-asupra cu fuiorul popii» e de origine curat bogomilică.

Dl Virgil Onițiu,[5] încă pretinde să fi aflat un nou argument pentru ființa bogomilismului printre Români în istoria *negrului de*

[1] Christianus est, sed fidei graecae sive sancti Pauli: în Monumenta Hungariae historica Diplomataria, t. i. Pest, 1857 pag. 368. Arhiva soc. științifice și lit. de A. D. Xenopol, an. IX. pag. 119. [2] Illia: Ortus et progressus variarum en Dacia gentium et religionum, Claudiopoli, 1764 pag. 15. [3] Iirecek: o. c. 181 (în l. germană). [4] Versuri și proză (în «Bibl. Noastră dela Caransebeș. Nr. 3—4) pag. 65 sqq. [5] «Din cele trecute vremi»: Insemnări. . pag. 18.

sub unghii, reprodusă din «Inmormântarea la Români» (pag. 48 sqq.) de S. Fl. Marian.

Dl N. Iorga deasemenea e de acord cu B. P. Haşdeu când cele mai de samă şi vechi începuturi cunoscute ale scrisului românesc le aduce în legătură cu bogomilismul slavic. Dl Iorga mai adauge o împrejurare, care să fi fost favorabilă propagării bogomilismului printre Români: lipsa de păstorire sufletească la Români.[1] Deaceea tot numai bogomililor le atribue meritul de a fi lăţit între Români legendele sfintei Dumineci, a sfintei Vineri, în cari se oglindesc superstiţiile pe cari le răspândiseră de mult timp, printre Români, preoţii bulgari.[2]

Haşdeu şi dl Iorga, aceste două mari autorităţi în istoriografia Românilor sunt, prin autoritatea şi erudiţia lor, stâlpii de căpetenie ai ipotezei bogomilismului românesc.

Sezonul principal, pentru care aceştia — şi după dânşii toţi ceialalţi — au pus şi pun începuturile de cultivare a scrisului românesc în legătură cu bogomilismul, poate fi numai strălucita aureolă culturală, atât de măgulitoare pentru vremurile noastre de naţionalism, pe care a împletit-o pentru întâiaoară în istoria noastră B. P. Haşdeu în jurul numitei erezii slavice. Dânsul zice că bogomilismul încă aveà aceea «una din trăsurile comune cele mai caracteristice ale ereziei medievale», adecă «tocmai *cultul pentru limba nemeşteşugită a poporului*, în locul căreia biserica întrebuinţă o limbă neînţeleasă, străină sau cel puţin obsolită». Din aceasta cauză «poporul, fie cât de ortodox, erà totdeauna cu mult mai aproape de ereticii din sinul său, decât de clasa cultă şi mai ales de cler».[3]

Dela aceasta construire a ipotezei despre influinţa bogomilismului slavic la Români nu este decât numai un singur şi mic pas până la concluzia extremistă, reprezentată de dl Dr. I. G. Sbiera, mai cu samă în cele 2 scrieri amintite ale sale: «Codicele Voroneţean» şi «Contribuţiuni la istoria Românilor».

Dl Sbiera susţine expres, că bogomilismul a reprezentat la Români *o tendenţă naţionalistă; a preparat şi susţinut mişcarea naţionalistă; a promovat la Români traducerile sfinte*,[4] — îndeosebi că codicele Voroneţean încă este opera «*paulicienilor*» *români*[5] cum le zice bogomililor pretinşi români.

După alţii, bogomilismul a trecut până în cele mai intime părţi ale vieţii sufleteşti la poporul nostru.[6]

Dl N. Sulică, mergând pe urma lui B. P. Haşdeu (o. c. II. 252), ajunge la concluzia, că vechile comune româneşti din Transilvania

[1] N. Iorga: Ist. lit. relig. 19. [2] N. Iorga Ist. bis. rom. I. 75—6. [3] B. P. Haşdeu: o. c. II. 500. [4] Dr. I. G. Sbiera: Contribuţiuni... pag. 406, 407, 587 etc. [5] Idem: Codicele Voroneţean 348. [6] Vezi: Notiţa «Formula jurandi valacika», de profesorul N. Sulică, în Anuarul XXXVIII al gimnaziului din Braşov (pag. 5–14).

cari au numele de Sân—Paul, încă se vor fi reducând după originea lor la «comunităţi bisericeşti bogomilice din veacurile trecute sau stau cel puţin în legătură cu cultul excesiv al apostolului Pavel între Români.[1] Va să zică bogomilismul românesc încă să fi fost organizat, aproape aşa, cum erà în Balcani.

După numitul bogomilismul întrase şi în «biserica oficială». De acolo însă a fost izgonit, «deodată cu traducerea în româneşte a cărţilor bisericeşti şi cu ridicarea nivelului cultural al preoţimei române» Dispărând «doctrinele bogomilice din biserica oficioasă, din altar şi de pe amvon», ele şi-au făcut drum «*în sufletul atât de conservativ al poporului* nostru mai ales în chestiuni de credinţă,» aşa că «urmele propagandei eretice a sectarilor bogomili au rămas adânc săpate multă vreme după aceea şi se văd până în ziua de azi.»[2]

«Adorarea excesivă a Sfinţilor, ba chiar crearea de nouă feţe sfinţite, ca canonizarea zilelor săptămânei (mai ales sfânta Mercuri, Vineri şi Dumineca) în vederea înlesnirii mântuirii sufleteşti observarea riguroasă a posturilor peste an şi mai ales postul de Lunia, Mercurea şi Vinerea peste săptămână, predilecţiunea pentru mâncări vegetariane de post şi mai ales aversiunea faţă de carnea de vită, admiraţiunea extatică faţă de vieaţa ascetică, mai ales predilecţiunea, cu care se cetesc vieţile sfinţilor etc. etc. sunt toate reminiscenţe încă vii ale stăpânirii seculare de odinioară a bogomilismului în straturile de rând ale poporului nostru. Doctrina dualistă a ispitei, a luptei între principiul răului şi al binelui, a străbătut şi în literatura estetică a poporului nostru, dând naştere între altele cunoscutului dialog sentimental dintre cuc şi turturică cu mulţimea sa de variante şi de versiuni (Haşdeu. o. c. II. 497, 199.), iar legende bogomilice, ca legenda Duminecii sau Epistolia Domnului, călătoria Maicii Domnului la Iad etc. etc., servesc până în ziua de astăzi nu numai ca o lectură predilectă a poporului nostru, ci chiar ca talisman sfânt de noroc şi fericire.[3]

«Doctrinele posomorîte bogomilice au îmbrăcat sufletul senin al poporului nostru într'un întunecat văl de bigotism şi deşerte superstiţii, predispunându-l pentru acel resignat fatalism, care alimentat şi fortificat şi de suferinţele istorice ale neamului nostru se manifestă încă şi astăzi într'un fel de nepăsătoare apatie.»[4]

«Sute de ani a înlănţuit bogomilismul sentimentul şi imaginaţia poporului român, iar urmele i-se resimt încă şi astăzi în aplicaţiunea destul de invederată a Românului spre credinţe deşarte, de caracter pronunţat bogomilic.»[5]

[1] N. Sulică: l. c. pag. 7. [2] N. Sulică: l. c. pag. 8. [3] N. Sulică: l. c. pag. 8. [4] l. c. pag. 6. [5] l. c. pag. 6.

La baza procesului de o înfiltrare atât de mare a bogomilismului în sufletul poporului românesc și la trăinicia ereziilor bogomilice la Români se «presupune o intensivă propagandă *în graiul viu* românesc al credincioșilor români, iar aceasta propagandă bogomilică încă a contribuit pe calea aceasta, în parte fie cât de minimală, la prepararea terenului pentru întroducerea în mare de mai târziu a limbei române în biserica noastră strămoșească.»[1]

Pe lângă motivele, reproduse în parte de autorul nostru, despre existența bogomilismului la Români, susnumitul autor mai pretinde a fi găsit două dovezi nouă. O dovadă[2] este rezultatul la care a ajuns, comparând cele mai vechi specimeni românești conservate din «Tatăl nostru,»[3] cu limba scrierilor bisericești contimporane, când a remarcat, ca ceva semnificativ ireproșabila corectitate ca limbă a acelor specimene, în opoziție cu limba artificială și neromânească a vechilor scrieri române bisericești.[4]

Ceealaltă dovadă nouă a aceluiași este așa numita «Formula Jurandi Valacika», găsită într'un compendiu manuscript de drept,[5] care e compusă în spiritul cel mai pronunțat al *bogomilismului vulgarizat* la Români[6] și e de cuprinsul următor.[7] «Așa să te ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul, Duhul sfânt, un Dumnezeu adevărat, sfânta Maria, patru posturi într'un an, trei zile în săptămână, crucea și biserica, pita și sarea, cuminecătura dela moarte, sfânta rugă, ispăsenia sufletului, toți doisprezece (apostolii), Ilie și Pavel apostoli, afurisenia sufletului și pe asta și pe altă lume, blagoslovenia sufletului, afurisit să fii tu, de nu-i spune cu toată dereptatea sufletului pe ce te voi întrebà ce știi, ce ai auzit, dela cine ai auzit ce-ai văzut, nu mi i spune cu toată dereptatea sufletului, așa să te ajute Dumnezeu și sfinții toți alui Dumnezeu.»[8]

Am reprodus aceasta «formulă» pentrucă ea, cum o spune și autorul nostru,[9] e un prețios monument sacral al literaturei noastre din trecut, căci aruncă o caracteristică lumină asupra vieții sufletești a bătrânilor noștri de acum 150—200 ani, nu împărtășim însă și aceea părere a dânsului, că «grijile mântuirii sufletești», cari transpiră din această formulă, sunt «griji excesive inspirate mai mult de întunerecul ereziilor bogomilice, decât de doctrina liniștitoare tradițională a bisericii creștine.»[10]

---

[1] l. c. pag. 9. [2] Noi n'am avut prilejul s'o cunoaștem până acum. [3] Rugăciunea de preferință a bogomililor. [4] L. c. pag. 9. [5] L. c. pag. 9. [6] L. c. pag. 11. [7] O transcriem în graiul curent, fără de particularitățile ortografice maghiare, încari e scrisă. [8] L. c. pag. 11. Autorul nostru pretinde, că aceasta «formulă» e dovadă și despre aceea, că «doctrinele bogomilice ... au străbătut în țările de dincoaci de Carpați până și înaintea tribunalului civil». L. c. pag. 9. [9] L. c. pag. 14. [10] L. c. pag. 14. — Tot acolo ni-se spune, că «formula» provocată a fost scrisă acum 150 ani (adecă pe la jumătatea veacului XVIII în părțile Feldioarei românești din comitatul Solnoc-Dobâca.

In scurt: ereziei naţionale a slavilor Balcanici din evul mediu i-se atribue un caracter şi o pornire naţională atât de avântate, încât ar face cinste şi vremilor noastre, cari tocmai ele îşi reclamă naţionalismul ca product al veacului XVIII şi mai ales al XIX.

Indeosebi, încât ne priveşte pe noi pe Românii, erezia aceasta e ridicată în slavă, ca un factor de faţă, dacă nu tocmai de iniţiativă pentru scrisul românesc în începuturile sale.

Dacă ipoteza aceasta va aveà noroc de o asemenea desvoltare grăbită ca până aci, va trebuì s'o preconizăm ca singura soluţie mântuitoare în vremurile rele, ce se apropie, pentru biserica românească socotită până aci ea ca ocrotitoare a neamului românesc şi va trebuì să ne închinăm lui Bogomil.

Aşa cum ni-se prezintă ipoteza bogomilismului român nu este destul de întemeiată. Ea e o clădire artificială, în multe părţi fantastică, iar în altele e construită din materialul prea puţin solid care nu ar puteà să suporte o analiză istorică comparativă, tocmai din punctul de vedere doctrinar, pe care aşa pare că mai ales se razimă mai mult decât pe dovedirea istorică a oarecăror evenimente reale, cari să fi produs fluctuaţia bogomilismului slavilor până la Români.

Istoria noastră culturală şi religioasă a rămas până acum datoare tocmai cu răspunsurile la asemenea întrebări privitoare la fundamentarea istorică a chestiei. In schimb însă ni-a dat *o mare formă de conjecturi* în fine judiţioase dar tot p'atâta de îndrăzneţe.

Afirmaţiunea aceasta se poate dovedì, fără multă greutate, dacă am căutà istoriceşte după originea şi fiinţa unui bogomilism *românesc*, care e afirmat cu atâta predilecţie, şi dacă actualele pretinse dovezi ale bogomilismului printre Români le-am analizà pe cale istorico-critică din punctul de vedere dogmatic şi literar.

Şi până atunci însă remarcăm, fie şi numai în treacăt, o împrejurare, ponderoasă pentru punctul nostru de mânecare, că: înseşi monumentele literare, prin cari a ţinut eruditul B. P. Haşdeu să dovedească existenţa bogomilismului printre Români, sunt, în parte, producte literare *anterioare bogomilismului slavic*, chiar şi *paulicianismului armean*[1] şi că acele monumente se reduc la *vechea literatură aprocrifă*, primită în sens creştin, şi cum s'a arătat, în timpul din urmă,[2] la unele *apocrife creştine posterioare.*

G. C.

---

[1] Iirecek: o. c. 414.

[2] D. Rousso: Studii bizantino-române. Bucureşti 1907.

DESPRE BISERICA LUI IISUS HRISTOS.

I.

Diferitele credinţe.

Cuprinsul: Autoritatea Bisericii după ultramontani. — Biserica Franciei. — Bisericile răsăritene. — Bisericile Angliei şi Svediei şi Protestanţii.

Unul din cele mai însemnate subiecte, ce poate să le trateze un teolog, este fără îndoială cel despre Biserică, despre natura şi despre organizaţia ei. La începutul lucrărilor noastre, am făcut făgăduinţa, că vom da o deosebită îngrijire acestei lucrări; începem astăzi să ne împlinim promisiunea.

Nu voim, în această lucrare dintâi, altceva, decât să studiem Biserica în lumina cărţilor Sfinte ale Noului-Testament, să adunăm cu evlavie învăţăturile dumnezeeşti şi să le înfăţişem în maiestoasa lor simplicitate. N'avem intenţiunea nici să exagerăm, nici să împuţinăm doctrina, ce-o cuprind ele. Lăsăm în sama altora trista misiune d'a încovoià cuvântul divin după exigenţele unor anumite prejudecăţi. Respectul, ce purtăm acestui cuvânt, care este adevărul, este mult prea adânc, decât ca unicul scop ce-l urmărim, să nu fie acela, de a-l primì curat şi simplu, de a-l lăsà să ne spună, ceeace conţine, fără să ne preocupăm de părerile numeroase, al căror obiect a fost cestiunea despre Biserică în trecut.

In o altă lucrare vom studià aceeaşi întrebare la lumina istoriei, ceeace ne va oferì prilejul să expunem mai multe puncte de doctrină şi de disciplină, într'o întindere mai mare.

Mai întâi de toate, vom face, în trăsături mari, schiţarea opiniunilor diverse, admise în zilele noastre cu privire la chestiunea fundamentală despre existenţa autorităţii în Biserică. Aceste preliminare sunt de lipsă pentru a pune întrebarea în mod clar.

După anumiţi teologi catolici, numiţi în Francia cu numele de ultramontani, Biserica lui Iisus Hristos este o monarhie, care îmbrăţişează lumea întreagă. Episcopul Romei purtând titlul de papă, este suveranul absolut al ei, suveranitatea lui este din *drept divin*, şi se derivă dela sfântul Petru, care să fi fost investit cu ea de către Iisus Hristos, şi care ar fi transmis-o episcopilor Romei, următorilor săi. După aceasta părere, episcopii sunt supuşi Papei, ale căruia decrete ei sunt datori să le proclame, şi ale căruia porunci să le execute, ca şi când ar emanà dela însuşi Dumnezeu. Episcopii, şefi inferiori ai Bisericii, sunt aşadară locţiitori (vicarii) papei pentru lucrurile spirituale. Numai cât Iisus Hristos n'a voit ca Biserica lui să fie numai o societate duhovnicească. El a întemeiat-o pentru a conduce lumea exterioară, tot aşa cum Dumnezeu a creat sufletul omenesc pentru a îndreptà mişcările corpului. Papa, în calitatea lui de monarh absolut al Bisericii, are

dreptul să supravegheze şi să guverneze lucrurile temporale. Impăraţii, regii, toţi ceice sunt înzestraţi cu autoritatea civilă şi politică, sunt vicarii lui în ce priveşte lucrurile vremelnice, după cum episcopii sunt pentru lucrurile spirituale. In chipul acesta, lumea întreagă nu formează decât o monarhie mare, cârmuită de papa în numele lui Dumnezeu; Biserica este o monarhie teocratică absolută; papa, depozitarul autorităţii lui Dumnezeu şi al infalibilităţii sale, posede *adevărul* şi *dreptul*; el are, prin urmare, să îndatoreze pe toţii oamenii să se supuie legilor sale, şi să pedepsească, chiar cu cea din urmă pedeapsă, pe ceice ar refuză a-i recunoaşte autoritatea absolută.

Legile bisericeşti şi civile nu's făcute pentru el; dimpotrivă, el e, care dă legilor valoarea lor. Oricare domnitor, ca şi orice episcop, e obligat cu stricteţe să dispună executarea lor, în numele lui, pe toate căile spirituale şi exterioare.

Conform cu opiniunea ultramontană, episcopii, cu toate că investiţi cu o putere simplaminte delegată, au totuşi o misiune şi un caracter dumnezesc, dar' numai în acel înţeles, că aşezarea lor se trage dela Iisus Hristos; căci, cât priveşte exercitarea puterii lor, e în mod desăvârşit supusă autorităţii absolute şi universale a papei.

Opiniunea ultramontană aparţine unei fracţiuni a Bisericii catolice romane; ea este favorizată astăzi foarte deschis (pe faţă) din partea curţii din Roma, care caută a o propagà în toată Biserica.

Cu toate acestea, în sânul Bisericii latine, opiniunea ultramontană a întâlnit numeroase împotriviri. Biserica Franciei, sau Biserica gallicană, a protestat întotdeauna în contra absolutismului pontificial. Cu toatecă recunoscând pe papa de întâiul episcop al Biserici, şi cu toatecă îi atribuie prerogative superioare celor ale celorlalţi membrii ai episcopatului, ea n'a voit nici odată să admită pentru el mai mult, decât o putere spirituală, limitată de legi sau canoane, şi subordonată autorităţii episcopatului. Potrivit învăţăturii Bisericii gallicane, Iisus Hristos n'a pus în papalitate autoritatea spirituală, pe care el a aşezat-o în Biserica sa; aceasta autoritate o are (reşede) corpul episcopal; că episcopii sunt adunaţi în sinod sau împrăştiaţi, ei au să-şi deie concursul în mod colectiv la statorirea legilor disciplinei generale; şi în întrebările de credinţă, ei sunt *judecători*, adecă ei sunt datori să concureze într'un mod direct şi pozitiv la definiţiunile dogmatice, în calitate de reprezentanţi şi de ecouri ale credinţii constante din Bisericile lor respective. Episcopii au în felul acesta din drept dumnezeesc, o putere proprie şi ne-delegată; ei au fost instituiţi de Iisus Hristos pentru conducerea Bisericii sale; chiar şi papa însuşi e

supus episcopatului, în acel înţeles, că episcopii ar puteà să-l depună, în cazul, că ar cădeà în erezie, sau dacă ar face stricăciune în mod direct binelui general al Bisericii.

Ceeace se află comun între opiniunile ultramontană şi gallicană, este, că episcopii se bucură de autoritatea lor în virtutea unei taine, adecă a unui act religios, din aşezare divină, care le împrumută un caracter sacru, şi care face în felul acesta ca autoritatea lor să se derive chiar dela Dumnezeu.

Toate Bisericile catolice orientale, dintre cari cele principale sunt cea grecească şi armeană, sunt de aceiaş părere în ce priveşte acest punct din urmă, cu Bisericile catolice apusene. Despre mai multe alte puncte, ele mărturisesc aceleaşi credinţe, ca şi Biserica gallicană, cu aceea deosebire, că aceasta din urmă acoardă episcopului din Roma titluri şi prerogative, *din drept bisericesc occidental*, pe cari Bisericile Răsăritului nu i le recunosc. Această deosebire nu atinge fondul doctrinei; ea provine de acolo, că Bisericile răsăritene, începând de mai multe veacuri, n'au mai luat nici o parte la afacerile bisericeşti ale Apusului: câtă vreme Biserica gallicană, care a format, în toate vremile partea cea mai activă a Bisericii latine, s'a dat concursul într'un chip direct, şi cele mai adeseori hotărîtor, la conducerea şi instituţiunile acestei Biserici. Ea îi atribuie prin urmare papei, deşi tăgăduindu-i absolutismul, titluri onorifice şi o iurisdicţiune, pe cari Bisericile răsăritene nu le admit.

Se poate socotì, că, dacă Bisericile răsăritene şi apusene ar fi rămas în unire, aceste titluri şi această iurisdicţiune n'ar fi fost admise cu titlu universal, căci Bisericile Răsăritului nu ş'ar fi dat niciodată învoirea să se modifice dreptul primitiv. Inovaţiunile occidentale, cari, astfel, n'au fost nici când determinate cum se cade, s'au întrodus mai curând în urma unor anumite împrejurări, decât în virtutea unor legi pozitive; Bisericile occidentale li s'au supus cu atât mai uşor, cu cât episcopul Romei se bucură dejà înaintea lor de cea mai înaltă autoritate, ca patriarh.

Bisericile orientale nu recunosc mai puţin pe papa ca întâiul din patriarhi, adecă ca pe întâiul episcop al Bisericii universale; credinţa lor privitoare la autoritatea şi prerogativele lui este cea, care a fost determinată de cele dintâi sinoade ecumenice. Hotărîrile acestor adunări mari, singurele, în cari au fost reprezentate Bisericile răsăritene şi apusene, formau, în clipa despărţirii, un drept bisericesc universal. Acest drept a fost modificat în Occident, în ce priveşte papalitatea, ale căreia titluri şi prerogative Biserica latină le-a lărgit, extins; dară trebuie să se observe, că aceste modificări nu's decât nişte instituţiuni curat disciplinare, şi că, încât pentru doctrina fundamentală, cu alte cu-

vinte, relativ de sediul puterii în Biserică, Bisericile orientale sunt în deplin acord cu Biserica gallicană, cu vechea Biserică din Africa, şi cu celelalte Biserici din patriarhatul din apus, anterioare veacului al XVII-lea. Credinţa lor comună poate fi deci privită — cu tot dreptul, ca adevărata credinţă *sobornicească*, care trebuie bine deschilinită de opiniunea ultramontană.

In sinul protestantismului observăm două biserici, cari profesează o doctrină intermediară între credinţa catolică şi diferitele opiniuni în mod radical protestante. Aceste biserici sunt cea din Anglia şi cea din Svedia. Amândouă, ocârmuite de episcopi, recunosc acestor episcopi un caracter particular care stă în legătură cu hirotonirea lor, şi care le dă toată autoritatea pentru conducerea Bisericii. Ceeace deosebeşte credinţa lor de cea a Bisericilor orientale şi gallicane, este, că ele nu consideră hirotonirea ca o taină propriu zisă, adecă ca fiind din aşezare dumnezeească; ele nu fac din ea, decât o ceremonie antică, vrednică de cinste, apostolică, dar din instituţiune bisericească. Asupra tuturor celorlalte puncte, Bisericile anglicană, şi svedeză atribuesc episcopilor o autoritate analogă cu cea, pe care le-o recunosc bisericile catolice orientale şi apusene.

Bisericile presbiteriane protestante nu diferă de Bisericile episcopale, decât în acel înţeles, că ele recunosc preoţilor drepturile şi prerogativele, pe cari celelalte le acoardă episcopilor. După Bisericile catolice şi Bisericile episcopale protestante, preoţii n'au decât o autoritate delegată, ei nu sunt decât vicarii episcopilor, şi nu constituiesc autoritatea în Biserica lui Iisus Hristos. Presbiterianii nu recunosc decât un fel de autoritate: aceea, care rezultă din hirotonirea bisericească; de această se bucură prin urmare toţi preoţii; şi episcopii nu pot fi decât nişte preoţi investiţi cu prerogative superioare pentru supravegherea Bisericilor, prerogative din drept bisericesc, disciplinare, care nu le împrumută o putere esenţial superioară celeia a simplilor preoţi.

Intre toate aceste opiniuni sau credinţe, există un punct de întâlnire: adecă Iisus Hristos a aşezat, în Biserica Sa, o autoritate pentru a o conduce, pentru a cârmuì pe credincioşi pe calea mântuirii; şi că aceasta autoritate se dă, cu ajutorul unei hirotoniri, care imprimă un caracter particular celui care o primeşte.

Protestanţi-propriu zişi, nu admit aceasta doctrină. Ei nu văd în Biserică decât pe credincioşi. Bătrânii, ministrii, toţi dignitarii Bisericilor nu sunt decât delegaţii credincioşilor; autoritatea, de care se bucură, le vine dela aceştia; rugăciunile cari însoţesc designarea lor pentru o slujbă, nu formează decât o ceremonie pioasă, şi nu le oferă nimic, ce să-i distingă în mod adevărat de simplii credincioşi.

In afară de Bisericile episcopale şi presbiteriane, despre cari am vorbit toate ramurile protestantismului sunt de acord asupra acestui punct: că nu există în Biserică nici un fel de autoritate propriu zisă, în afară de corpul credincioşilor. Toate celelalte Biserici, din contră, cred, că aceasta autoritate a fost instituită în chip dumnezeesc, cu toate că ele variază cu privire la natura şi valoarea ordinaţiunei (hirotonirei).

Nu voim să începem nici o discuţie cu privire la aceste credinţe diferite; mult mai folositor ni s'a părut, să împăcăm pe toţi oamenii de bună credinţă, să culegem cu respect tot aceea, ce ne-au învăţat cărţile Noului-Testament despre Biserica lui Iisus Hristos, să facem din toate textele un studiu comparativ, exact, complet. In chipul acesta adevărul va puteà fi auzit, şi cei ce vor fi docili în faţa glasului lui, vor puteà vedeà ceeace, din diferitele credinţe, este conform, sau contrar învăţăturii dumnezeeşti.

După **R. F. Guettée.** (Va urma). Trad. de *I. Beleuţă.*

PROPAGANDA UNAŢIEI.[1]

Mulţi dintre istoricii noştri români s'au silit, şi se mai nizuesc şi acum a justificà trecerea Românilor la biserica catolică — cu prigonirile ce le-au suferit Românii din partea reformaţilor. Noi însă am arătat în capitlul precedent, că cu toate acele prigoniri, cari nici pe departe n'au fost aşa de grozave, ca cele de mai nainte ale catolicilor, — biserica română sub reformaţiune a progresat într'atâta, încât s'a văzut deodată desvoltată într'o biserică naţională cu limba — în loc de cea slavă de mai nainte — acum cu cea română.

* Sub acest titlu începem publicarea unui interesant studiu istoric, datorit regretatului şi neobositului cercetător *Ioan cavaler de Puşcariu.* Acest studiu, care, nu ne îndoim, va fi cetit cu plăcere şi cu folos de toţi cetitorii revistei noastre, formează capitolul V din o operă mai mare de istorie bisericească, găsită între manuscriptele rămase dela autor. Îi suntem mulţumitori I. P. Cuvioşiei Sale păr. arhimandrit *Dr. Ilarion Puşcariu,* fratele autorului, pentru bunăvoinţa cu care ni-a pus la dispoziţie acest studiu. Nota Red.

[1] Cuvântut «*unatia*» e o formaţiune linquistică la Români, ce contrazice naturei limbei lor, dupăcum contrazic neologismii: direcţie, naţie, staţie etc. Dar deoarece cuvântul «*uniune*» e prea abstract, poporul nostru s'a dedat cu terminul *unaţia* şi ca expresiune privitoare la cazul concret, l-am susţinut şi noi. Cuvântul *catolic* încă-l întrebuinţăm în sens concret pentru biserica apuseană faţă de cuvântul *ortodox* numai pentru cea orientală, — cu toate că ambele susţin a fi şi catolice şi ortodoxe.

Întâlnindu-mă odată la Academie cu răposatul episcop Melchisedec, el îmi face observarea, că derivativul în *iune* a devenit archaic, — la ce-i răspunsei: Apoi bine Preasfinţite! de aci încolo vom cântà în biserică: *Rogaţiele noastre cele de seara primeştele sfinte Doamne!* Toate naţiunile latine şi germane au susţinut pe *n* în acest sufix derivativ, numai Slavii şi Ungurii n'au avut lipsă de el. Dela şcolarii piariştilor unguri şi franciscanilor poloni, deveniţi dascăli la Români s'au importat neologismele: *naţie, direcţie* etc. cărora li-a urmat şi *chestia* cu capul francez şi cu coada muscălească. — Poftim — alegeţi!

Mai vine d'a se luà în considerare acì și împrejurarea foarte paradoxă, că tocmai pe timpul când Sârbii refugiați în Ungaria căpătară privilegiile cele mai favorabile pentru existența și autonomia bisericii lor ortodoxe, — pe atunci Românii de aici părăsesc credința avitică și trec la biserica papală.

De acì se vede, că nu frica de reformațiune, a cărei periclu expirase, ci alte cauze, alte interese, și alți factori au influințat aceasta *Unație*.

Istoricul, carele e condus numai de momentele dinaintea nasului, fără de-a căutà și la izvoarele, ce le-au produs, ori lucră din necunoștință de cauză, ori apoi e boldit de intențiuni, de a seduce opiniunea publică.

Noi în silința de a ne ferì de astfel de slăbiciuni trebuie să purcedem și acì dela cauzele mai remote, ca pe scara logicei să putem devenì la concluziuni mai adevărate.

Intre cauzele mai depărtate ale proselitismului religios — după cum am arătat și în capitolele precedente, — principalul loc îl ține caracteristica evului mediu, ce se concentrează în axioma: cuius regio illius religio. Domnitorii, cari se identificau pe sine cu staturile, ce le stăpâneau, susțineau, că un stat numai așa e puternic, dacă toți locuitorii aparțin — la religiunea domnitoare. Așa cucerirea Orientului prin Califi se atribue nu numai armelor învingătoare ci și siluirei de-a convertì la mohamedanism pe toți cei supuși. Așa împărații occidentali ca și cei bizantini mereu se adoperau a convertì pe supușii lor la catolicism, sau ortodoxism — fiecare cu ajutorul sau la mandatul papilor sau patriarhilor lor, — unul în contul celuilalt.

Motivele conducătoare erau nu numai zelotismul pur și ideal, ci și tendința de a ajunge la o putere mai mare ca a celuilalt, iar această putere se puteà realizà numai prin adunarea de mijloace fizice și forțate, cu cari să prevaleze și să se ridice peste ceilalți; — va să zică în ultima analiză — rolul principal îl jucau interesele materiale, și acestea se manifestau mai cu samă în avere în moșii, în decime și alte asemenea venite — cu un cuvânt — în bani!

Numai cu bani se puteau susțineà armatele stăpânitorilor lumești, ca să-și întindă puterea, — și și papii în ultima analiză tot numai cu puterea banilor puteau supune jurisdicțiunei lor bisericești toate popoarele, cari să-i aducă iară — bani! și iarăși bani!

Numai unde puterea morală a popoarelor erà sprijinită de evenimente extraordinare — bine folosite — mai puteà să resiste presiunilor fizice — și mai erà posibil de-a scăpà din acest circul vițios.

Deaceea şi papii — strâmtoriţi pe de-o parte prin năvălirile Turcilor, de altă parte prin mişcările reformaţilor — la urma urmelor convingându-se, că nici ei nu mai pot scoate la cale convertirea popoarelor adicte ritului oriental de-a oblu la cel occidental-papist nici cu expediţiunile cruciate, nici cu cinurile teutonice şi Ioanite, şi nici cu legiunile misionarilor de propagandă, se văzură în fine constrânşi de a mai slăbì din curele, și de a suferì ritul oriental în bisericile ce ar primì primatul lor — se înţelege însă că cu rezervaţiunea mentală, ca cu încetul cu încetul și la timp oportun să-i papistăşească cu totul; — adecă i-au pus numele lulea să nu priceapă că e pipă.

Afară de acestea ierarhia catolică convingându-se şi despre aceea, că massele poporului nu se pot câştigà pentru papism cu nici un fel de mijloace, luară refugiul la maxima, de a bate sau de a câştigà pe păstorii, ca să se risipească turma lor.

Şi la toate aceste concesiuni papale în fine trebuì să se învoiască și puterea lumească.

De acì vom vedeà adeseori episcopi și preoţi uniţi cu papa — dară fără popor.

După aceste premise putem trece la cazurile concrete ale convertirilor la unaţie — mai întâi la popoarele vecine, de unde incendiul s'a lăţit și peste casele Românilor, ceeace încă dă o zală la lanţul cauzelor de unaţie și la Români.

După convertirea Ungurilor la biserica apusană începând dela Sft. Stefan încoace, cărora le-au urmat apoi și coloniștii nemţi, bulgari, francezi, italieni, bunevaţi etc. au mai rămas credincioși pe lângă biserica orientală în Ungaria numai trei popoară mai compacte, adecă Slavii meridionali, Rutenii septemtrionali și Romanii spre Orient.

Teritoriele acestora însă erau dejà împărţite între diecezele episcopilor catolici, cari se uitau cu ochi galeşi la aceşti ortodocşi mai cu samă, că nu le plăteau decimile ca credincioșii lor; de unde apoi urmà naturalmente râvna spre interesul material de a-i îmbrăţișà în sânul bisericei singure mântuitoare.

Așa vedem acţiunea de convertire la Slavii meridionali luată mai cu samă în mâna episcopului din Agram, la Ruteni în mâna episcopului din Agria, iară la Români în mâna episcopilor din Oradea-mare și din Alba-Iulia.

Ca să putem cuprinde mai bine în ce chip s'a extins pârjolul Unaţiei dela Slavii vecini până la noi Românii, cred a fi de lipsă ca să facem o ochire repede peste lăţirea unaţiei mai înainte de toate la Slavii vecini, apoi să trecem şi la Români.

A. La Slavii meridionali.

După căderea cea înfricoşată a creştinilor aliaţi faţă de Turci în vestita bătaie pe câmpul mierlelor, la Caşova din a. 1389, în urma căreia statele slavice din peninsula balcanică deveniră la discreţiunea Turcilor, — mulţi creştini: Sârbi, Bulgari, Greci, Macedo-Vlachi etc. de frica silei de a trece la Mohamedanism şi la obiceiurile turceşti, cum se întâmplă cu Begii (aristocraţii Bosniei, Albaniei, etc.), sau a deveni sclavi, preferiră a se refugià în părţile Ungariei vecine, mai cu samă prin Croaţia, Sirmiu, Bacica, Vlasca etc. Acestora în decursul ulterioarelor bătăi pierdute cu Turcii, le urmară şi alte grupe de refugiaţi, între cari prevalează cei veniţi sub conducerea lui G. Brancovici I. la a. 1438 — cei aduşi de Paul Kinizsi la an. 1482, — şi cei sosiţi cu Patriarhii de Ipec Arsenie Cernovici la a. 1690 apoi sub Arsenie Ivannovici Şacabent la a. 1737.

Regii Ungariei având trebuinţă de braţe luptătoare în contra Turcilor spre Balcani, şi a reformaţilor din Ungaria superioară, au format din numiţii refugiaţi — graniţa militară, pentru cari serviciu li-au dat şi oarecari scutinţe şi privilegii, de a se administrà ei pe sine autonom atât politiceşte cât şi bisericeşte.

Intre aceste privilegii — pe lângă cel dela Ferdinand I din a. 1564, dela Ferdinand II din a. 1627, dela Ferdinand III din a. 1630 — prevalează cele dela Leopold I din a. 1690 şi 1691, — întărite mai târziu şi prin Iosif I la a. 1706 prin Carol III la 1713 şi prin Maria Therezia la a. 1743.

In puterea acestor privilegii Sârbii — pe lângă un voievod mai târziu numai vice-voevod (ultimul a fost Monasterli) pentru trebile politico-militare, aveau pe mitropolitul din Carlovetz (cu titlul de patriarh de Ipec) — ca cap absolut al bisericilor sârbeşti ales de congresul lor naţional, cu dreptul de a instituì episcopi eparhiali şi mânăstiri ori şi unde ar aflà de lipsă şi de a se administrà în toate autonom şi după canoanele bisericei orientale.

De acì purcezând ei nu numai instituiră episcopate sârbeşti la Carlovitz, Pakracz, Neoplanta, Mohács, Seghedin, Buda etc. ci puseră mâna şi pe vechile episcopate române din Timişoara-Lipova, Caransebeş—Vârşeţ, Arad—Jenopolea—Oradea-mare etc. şi în oarecare măsură chiar şi pe a Românilor rămaşi ortodocşi din Ardeal, cari erau într'atâta debelaţi prin persecuţiunile proselitistice ale catolicilor şi reformaţilor, încât erau constrânşi de a căutà scăpare şi scut sub privilegiile sârbeşti.

Ei! dară faţă de aceste privilegii eşite mai cu samă din plenitudinea puterii absolute a regilor, catolicismul şi guvernul Ungariei se uitau cu ochi jaluzi şi galeşi la încuibarea ortodoxis-

mului sârbesc, de care se temeau ca periculos statului, şi deaceea ei şi protestară în mai multe rânduri, în contra acelor privilegii sârbeşti. Dară curtea tot mereu se scuză cu aceea, că Sârbii — ca bejenari — îndată dupăce se vor reocupà provincile balcanice, de unde au emigrat, se vor retrimite la vetrele lor, şi prin aceea Ungaria de sine va scăpà şi de ei şi de privilegiile lor, iară până atunci având lipsă de braţele lor luptătoare în contra inimicilor externi şi interni, trebue încă suferiţi (vezi Schvicher Serb. metrop. Wien 1881 pag. 9).

De aceea şi vedem, ca îndată ce stăpânirea mai scapă încâtva de Turci şi de alte nevoi interne, începù a restrânge şi scutinţele Sârbilor şi a slobozì asupra lor frânele proselitismului catolic din care cauze se născù apoi cunoscuta revoltă a lui Petro Szegedinetz etc., din a. 1735 etc. Această revoltă — ce e drept — se sugrumă îndată la începutul ei, dară curtea ocupată încă cu Turcii, cu sancţiunea pragmatică, cu resbelul de successiune etc., — deteră pace Sârbilor, cari acum ca grăniceri armaţi mai aveau şi forţa armelor în mână, sub jurisdicţiunea comandelor militare şi a cancelariei aulice illirice separată de cea ungară, — nu mai gândeau să părăsească terenul ocupat, ci a se apără acì până la extrem. Apoi ce poate face un popor armat bine şi disciplinat, s'a văzut dela ţinuta lui Iellacich în a. 1848.

Mai rău le merse Slavilor şi Valachilor ortodocşi din părţile croatice-catolice. Ei încă dela primele immigrări fundară acolo vestita mănăstire Marcea în părţile Crişiului croat, locuit mai cu seamă de Valachi slavisati,[1] unde susţineau sute de călugări basiliţi cu arhierei mănăstireşti. Acest cuib schismatic nu le convenià episcopilor catholici din vecinul Agram, de aceea tendinţa cea vânjoasă de a-l sparge cu ori ce preţ — erà permanentă. —

Fără de-à mai revenì la primitivele încercări de convertirea Slavilor meridionali deadreptul la ritul latin, precum au fost cele din sec. XIII—XVI, sub cari au căzut şi Croaţii catolici, ne mărginim acì numai la momentele, de unde s'a ivit adevărata unaţie şi pe acolo.

Un episcop catolic din Agram cu numele *Petru Demitrovich*, de origine sârb, a fost cel dintâiu, carele văzând greşala evidentă a predecesorilor săi, de a pune imediat brânca de convertire la ritul latin pe schismaticii de acolo, iniţiă o acţiune mai potrivită prin aceea, că resignând dela directa jurisdicţiune asupra schismaticilor

[1] Sârbii şi Croaţii catolici numiau pe şismaticii de acolo Vlachi, unii cred că în batjocură, eu însă cred că de acolo, pentrucă aceia erau de origine Macedo-Vlachi. Locuitorii de pe valea Crişului în Croaţia şi astăzi se mai deosebesc prin port şi obiceiuri de Slavi, dară limba au pierdut-o cu totul. Ar fi de interes cercetarea etnico-istorică a elementului român din Croaţia şi Bosnia.

caută a-i câştigà pentru papism prin concesiunea de-a puteà rămâneà în ritul oriental, şi de-a aveà un cap propriu bisericesc însă adict-unaţiei. De aceea el câştigă pentru ideea sa mai întâiu pe Arhimandritul Simion *Vratanya*, om ambiţios, numindu-l de episcop unit al *Swidnitzei* (1611) ca sufragan al său cu reşedinţa în mănăstirea *Marcea*. Dar acest Vratanya hezitând între biserica latină şi cea grecească fù destituit prin Patriarhul din Ipec şi înlocuit cu un călugăr din Marcea cu numele *Predovich*. Acesta deşì fù confirmat şi din partea catolicilor de episcop unit de Swidnitza, el cu toate încercările episcopului din Agram Vincovich de a-l susţineà pentru catolicism, rămase în credinţa sa până la moarte. Atunci se aflà în mănăstirea Marcea alt călugăr *Gavril* asemenea Predovich, carele pe lângă depunerea confesiunei catolice fù prin cancelaria aulică denumit de episcop unit al Swidnitzei, dară el îndată ce puse piciorul pe treapta tronului episcopal, alergă la consângenul seu Patriarhul din Ipec Predovich (sau Predvievici*)* şi se sfinţì acolo de episcop ortodox.

După moartea acestuia regele Ferdinand III denumì pe un *Pater Basiliu* din Dalmaţia de episcop al Swidnitzei supus arhiepiscopului de Calocea. În contra acestei dispoziţiuni însă protestà episcopul de Agram sub cuvânt că Swidnitza se ţine de târla lui. In decursul acestei controverse pater Basilius murì cum se credeà otrăvit.

După acesta urmă *Sava Stanislavich*, carele îndată după depunerea confesiunii catolice 1648, asemenea aleargă la Patriarhul de Ipec şi se sfinţì acolo de episcop de Ukranya al tuturor Slavilor ortodocşi dintre Dunăre şi Marea adriatică, — pentru care având destule nevoi din partea autorităţilor militare în fine murì la a. 1662, designând de următor al său pe călugărul din Marcea *Graviil Miakich*.

Acesta având mai mulţi concurenţi rivali alergà la Viena unde după depunerea confesiunei catolice se confirmà în a. 1663 de episcop al Swidnitzei chiar şi în contra protestului episcopului de Agram, carele pretindeà jurisdicţiunea pentru sine. — Miakich deobligat de a se prezentà la Roma şi provăzut cu cele de lipsă pentru călătorie, merse deadreptul la Ipec, unde se sfinţì de Arhiereu ortodox.

Luarea lui la răspundere acasă, însă se încurcă prin revolta grănicerilor dela a. 1666, şi prin conspiraţiunea lui Zrinyi, Frangepan şi Nádasdy, de a căror participare se învinuì şi Miakich carele se osândì la închisoare pe vieaţă.

După Miakich urmà *Paul Zorchich*, adevăratul întemeietor al unaţiei în Croaţia. Acesta fiu de grăniceriu din apropierea monastirei Marcea apucând sub creşterea episcopului din Agram

Petretich, unde cercetă școala Iesuiților, după care apoi merse la universitatea din Bologna, făcù cunoștința cu episcopul din Neustadt *Collonich* mai târziu Primate și marele patron al tuturor unațielor din Ungaria, carele află în Zorchich un instrument bun pentru stabilirea unației și în Croația. Colonich făcù tocmeală cu Zorchich, ca ajungând episcop în locul prigonitului Miakich, să capete dominiul Priobitz din care să susțină și șese, clerici în seminarul din Agram pentru propagarea unației, care tocmeală mai târziu 1682 se și confirmă prin Leopold I. Zorchich se sfințì în Roma după ritul grecesc sub titlu de Episcopus Platensis și Vicariu apostolic și se instală în mănăstirea Marcea sub cuvânt că a fost sfințit în Moscova. Dară călugării de acolo simțind înșelăciunea și revoltându-se asupra lui Zorchich, acesta se mută în reședința sa în orașul vecin Criș (Kreutz) sub scutul comandantelui grăniceresc de acolo. Acesta apoi silì cu putere armată pe călugării din Marcea să primească pe Zorchich, peste noapte însă călugării părăsiră mănăstirea, pe care apoi episcopul o ocupă cu credincioșii săi, și începù a face vizitațiuni canonice prin diecеză, dară gonit fiind prin grăniceri, fugì la Agram, unde și murì.

Inzadar mai fură încercările din partea autorităților de-a câștigà poporul pentru unație și nu folosì nimic nici privilegiul din a. 1692 dat preoților uniți, ca și fiii lor să fie scutiți de iobăgie etc., poporul alese după Zorchich de episcop ortodox pe *Isaia Popovics*, apoi pe Gavriil *Turcinovich*, cari se puseră sub scutul Patriarhului de Ipec Cernoevics.

După Turcinovich urmă Georgiu *Iugovics*, carele aplecându-se spre unație, provocă în contra sa revolta poporului, sugrumată de generalul Heister 1718.

După acesta urmă *Rafail Markovics*, carele declarându-se pentru unație, provocă o asemenea revoltă a poporului din a. 1727, în urma căreia făcându-se conscripțiune se constată că în generalatul Varasdinului, de care se ținea și Marcea, nu s'a aflat nici un suflet unit. Cu toate acestea episcopul Markovics cu ajutorul autorităților locale cercă prin punerea în lanțuri, prin temniță, prin foame, ba chiar și prin bătăi și împușcături a silì pe preoți la unație, dar toate înzadar!

Intre aceea ivindu-se la a. 1735 revolta Sârbilor sub Szegedinetz stăpânirea văzând periclele ce pot venì din atari încercări silnice spre convertire, dispune alungarea episcopului tiran Markovics din dieceză, și concese alegerea de episcop ortodox pentru Marcea în persoana lui *Simion Filipovics*. Dar nici acesta nu avù pace de proselitismul catolic, pășind în contra lui ca episcopi de Swidnitza uniți mai întâiu *Grigorie Vuchinich* 1727, apoi *Silvestru Ivanovich* 1734, dară fără turmă, până ce în fine

generalul Strassaldo întroduce cu putere armată pe *Silvestru Palkovich* ca episcop unit în mănăstirea Marcea, faţă de care revoltându-se poporul 1737 alungă pe episcopul impus carele fugind la Agram acolo şi murì.

Asemenea păţì şi următorul său *Teofil Pasich*, alungat fiind de acolo în a. 1738.

In fine papa Benedict XIV se învoì, ca regina Maria Terezia pe baza dreptului de patronat să denumească acolo un episcop unit ceeace se şi îndeplinì în persoana lui *Gavriil Palkovich*, la a cărui întrevenire mănăstirea Marcea în a. 1753 se luă cu puterea mutând pe călugării ortodocşi la mănăstirea Lupovina. Faţă de toate acestea revoltându-se din nou grănicerii, urmarea a fost că Maria Therezia luând mănăstirea Marcea din mânile atât ale uniţilor cât şi ale neuniţilor, o dete piariştilor catolici, şi pentru uniţi creă episcopia din Crişiu (Kreutz—Körös) ce se confirmă ca atare prin papa Piu VI în anul 1777 şi există până în prezent, iară neuniţii de acolo se adnectară la episcopia ortodoxă din Karlstadt. Legea ungară din a. 1741 art. 46 prin cari numai catolicii puteau exercità drepturi politice în Croaţia şi Slavonia — înmulţì elementul unit pe când toleranţa lui Iosif din anul 1782 îl împuţină.

Aşa se finì tragedia vestitei Mănăstiri *Marcea*! [1]

B. La Ruteni.

Cam asemenea procedură ca la Slavii meridionali s'a observat şi la convertirea Rutenilor la catolicism.

Rutenii se extind în Ungaria superioară pe sub Carpaţi începând dela Slovacii din părţile Scepusului până la Românii din Maramurăş în număr de circa 450.000 suflete.

Ei se lăţiră peste aceste locuri naturalmente ca vecini ai consângenilor lor din Galiţia şi se îmmulţiră parte ca refugiaţi în urma persecuţiunilor proselitistice suferite din partea Polonilor catolici, cari ocupau mereu posesiunile Rutenilor şismatici — parte în urma trecerii lui Todor Koriatovics cu mai mulţi Ruteni din Lithvania pe la a. 1340, primiţi fiind de R. Ludovic I, mai cu seamă pe locurile deşertate de Români în urma emigrărilor lui Dragoş şi Bogdan în Moldova.

Koriatovics dotat fiind cu mai multe moşii lângă Mohács, zidì aci monastirea ortodoxă a *Stului Nicolau*, din carea se recrutau episcopii din Munkács.

[1] Vezi: Historia Episcoporum valachicorum in Slavonia din a. 1762 Mst. în bibl. academiei ungare, din care făcându-se un extract în 10 coale scris în limba germană pe spesele lui Şaguna acesta mi-o a dăruit mie. Vezi şi Schwicker Geschichte der Union, Wien 1874 la Gerold et S.

Dintre boierii români emigraţi din Maramurăs în Moldova, în urma unei revolte de succesiune ridicate asupra lui Sasu Voda, mai mulţi şi anume fiii şi nepoţii acestuia Balcu, Dragu, Ioan, Stefan şi Dragomir se reîntoarseră la vetrele lor străbune în Marmaţia, unde au fost bineprimiţi de R. Ludovic, şi în a. 1365 dotaţi cu dominiul Konyha cu apertinenţele Iood, Boscou, Ketvişiou, Moiszin, Boros, Keetzerste (Seliste) confiscate dela Bogdan Vodă pentru trecerea cu necredinţă în Moldova. Dintre aceştia Balcu numit şi Balitza Vodă şi Dragu numit şi Dragmester la a. 1391 fundară monastirea *St. Mihail* în Marmaţia, dotându-o cu posesiunile Zilagyság, Megyesalya, Ugocsa, Berzava, Chicho, Balvanus şi Almazigy. Această mânăstire fù canonizată de Patriarhul din Constantinopol la a. 1391, şi confirmată prin R. Ulladislau în a. 1494 şi 1498, punându-se sub reverenţa episcopului de Munkács şi sub supunerea şi ascultarea de Arhiepiscopul ortodox din Alba-Iulia *(Episcopo de Munkacs sui ordinis reverentiam, Arhiepiscopo vero de Transilvania subjectionem et obedientiam prestare debeant.*) Asemenea şi Izabela cu diploma din a. 1558 confirmă această mânăstire scutindu-o de impozitele publice. Episcopul catolic din Agria reclamă pentru sine jurisdicţiunea bisericească peste Ruteni ca aparţinătoare sferei sale diecezane; însă Maximilian II în a. 1569 apără pe episcopul din Munkács în drepturile şi venitele sale.

Insă — comisiunea exmisă în a. 1570 *ad revisionem status instarum partium*, precum şi camera regească din Scepus în a. 1571 aflară, că Rutenii şi Valahii spre Maramurăs, fiind şismatici hoţi şi tâlhari, periculoşi statului şi catolicismului, ori să se supună tuturor impozitelor publice, din cari ei plăteau numai jumătate şi decimele pentru episcopul catolic din Agria,[1] ori să se scoată din ţară, şi posesiunile lor, să le ocupe coloniştii catolici.

Dieta ţării însă nu primì aceste propuneri, ci în a. 1574 art. 4 hotărî, că dacă Rutenii şi Valahii se vor dovedì, că au comis vr'o crimă, să se judece după legile penale, dară încolo să rămână în status quo,a vând de-a plătì jumătate din contribuţiuni, ca oameni ce se ocupă mai mult cu păstoritul vitelor, iară de decime să rămână scutiţi şi mai departe.

Aşa rămase treaba până după moartea episcopului de Munkács *Basiliu Tarasovich* în anul 1646.

Atunci un călugăr basilit cu numele *Petru Partenie* sculându-se ca pretendent la scaunul episcopal sub cuvânt, că predecesorele său l-ar fi designat de următor în scaunul episcopal, şi sub pretext că el are câştigaţi pentru unaţie la vr'o 400 de preoţi, fù denumit de episcop al Munkács-ului.

[1] Şi atunci nu mai sunt hoţi şi tâlhari!!!

Insă, ca să nu se deoache unaţia sa înaintea poporului, carele pretindeà pe altul de episcop, Partenie alergă la Alba-Iulia în Ardeal, unde se sfinţì de arhiereu prin mitropolitul Stefan Simonovici cu asistenţa episcopului Sava din Bistra în anul 1651. Mulţi invinuesc astăzi pe mitropolitul Simonovici pentru sfinţirea lui Partenie de episcop, despre carele el trebuià să aibă cunoştinţă, că e aplecat unaţiei, — pe când alţi-l învinuesc că a primit condiţiunile dela Reformaţi în Alba-Iulia.

Faţă de acestea trebue să luăm în vedere, că pe timpul acela între Alba-Iulia şi Munkács nu există cale ferată, telegraf şi telefon, ca astăzi, şi să întrebăm de ce Mitropoliţii Ungro-Vlahiei din Bucureşti au sfinţit pe Teofil şi pe Athanasie din Ardeal, despre a căror tendinţă spre unaţie trebuiau să aibă măcar atâta cunoştinţă, câtă trebuià să aibă Simonovici de Partenie? După bătaie toţi sunt eroi, cari ştiu cum trebuià purces, ca să nu fie bătuţi.

Primatele de Strigon Liptay se supără rău pe Partenie, că s'a sfinţit la Alba-Iulia, dară după mai multe pertractări încoace şi încolo, în fine la a. 1655 exoperă dela Papa Alexandru confirmarea lui Partenie de episcop unit la Munkács sub titlu de vicar apostolic.

Insă — cu toate acestea poporul rutean încă nu erà câştigat pentru Unaţie, ceeace se vede şi de acolo, că până când cardinalul Colonich ca Primate al Ungariei nu luă în mâna sa afacerile unaţiei, nu se mai aminteşte de alt episcop unit la Munkács decât *Methodie* la a. 1690.

Rezultatul armelor imperiale, cari se extindeau peste Ungaria superioară până spre Ardeal, dădură înaltului cler catolic din Ungaria ansă de a atacà episcopiile şismatice, ca nişte usurpaţiuni înfurişate, ce trebuie cassate şi predate prelaţilor catolici.

Dară curtea imperială mai având de lucru, deoparte cu Protestanţii din Ungaria superioară şi de altă parte cu Turcii, spre a căror debelare se foloseà bine de braţele şismatice ale Sârbilor şi Rutenilor, află de consult, de a câştigà pe Ruteni pentru catolicism pe o cale mai blândă adecă a unaţiei.

Spre acest scop cardinalul Collonich găsì pe *Metodie*, carele se lăudà, că a câştigat pentru unaţie peste 422 de preoţi ruteni şi români, de instrument foarte convenabil scopurilor sale.

Mai venì la mijloc şi incidentul, că Românii din Sătmar, voind a-şi zidì o biserică ortodoxă, fură la aceea împiedecaţi tocmai de unde nu s'ar fi aşteptat, adecă dela reformaţii de acolo, cari acum şi ei erau prigoniţi din partea catolicilor ca şi Românii ortodocşi.

Eşind o comisiune oficioasă la faţa locului să cerceteze pricina aceasta, nu află alt mijloc de mântuire pentru Români, decât sfatul să se facă uniţi.

La 23 August 1692 eşì diploma lui Leopold pentru Ruteni, prin care acestora se promite, că trecând la Unaţie, bisericile şi preoţii lor se vor bucurà de toate prerogativele şi foloasele, de cari se bucură catolicii şi că şi copiii preoţilor vor fi scutiţi de sarcinile feudale. In urma acestei diplome, adunându-se la vreo 200 preoţi în sinodul din Munkács se declarară pentru unaţie (fără d'a mai întrebà şi pe popor). La conscripţiunea din a. 1700 se aflară 353 preoţi uniţi şi 416 neuniţi.

Curând după acestea întrevenind turburările Rakoczyane la cari Rutenii şi Românii uniţi figurau mai cu seamă ca Lobonczi, iar cei neuniţi ca Curuţi ce-şi apărau vechia lor religiune, acţiunile de convertire se mai domoliră, respective se mai amânară.

Cu toate acestea au mai figurat ca episcopi uniţi de Munkács pe la anii 1705 Ioan *Hodermarsky*, 1709 George *Biranczi*, 1734 Emanuel *Olsavsky*, 1767 Ioan *Bradacs*, 1773 And. *Bacsinsky* etc.

Lui Emanuil Olsavsky la a. 1768 îi succede d'a mijlocì la M. Theresia fundarea episcopiei unite la Munkács — ca atare, şi dotarea ei. După-ce cu timpul trecură toţi Rutenii şi Românii din părţile Marmaţiei şi a Sătmarului la Unaţie, Impăratul Francisc, — separând părţile vestnordice de Munkács, înfiinţă şi dotă în a. 1818 a doua episcopie unită din Eperjes, ambele ca sufragane Primatelui de Strigon.

După înfiinţarea mitropoliei gr.-cat. din Blaj în a. 1855 Românii uniţi din dieceza Munkács-ului, separându-se, se încorporară la episcopiile din Gherla şi Oradea-mare, — despre cari mai pe larg în cele următoare. (Va urma).

„UN PĂSTOR MODEL."

— O nouă carte a lui Petrov în româneşte. —

Simt o deosebită bucurie de câteori pot să anunţ apariţia unei noue traduceri în româneşte din scrierile fecundului preot rus G. Petrov. Scrisul lui e totdeauna plin de vieaţă şi cu mare iscusinţă ştie să înfăţişeze învăţăturile religioase-morale ale evangheliei în limba şi pentru trebuinţele oamenilor de astăzi.

Până acum avem traduse în româneşte următoarele opere ale acestui scriitor:

1. *Calea spre Dumnezeu,* trad. de T. V. Păcăţianu.

2. *Evanghelia ca fundament al vieţii,* trad. de acelaş şi publicată în «Telegraful Român»; cetisem undeva, că această scriere ar fi apărut şi în volum într'o traducere de S. Gr. Berechet.

3. *Nu din partea aceia, sau datorie de episcop*, trad. de S. Gr. Berechet. O frumoasă interpretare a chemării de episcop.

4. *Argatul lui Moş Procopie.* O mişcătoare povestire.

5. *Oraşe şi oameni.* O descriere de călătorie în câteva oraşe mari ale Europei. Ambele aceste scrieri au fost publicate în «Biblioteca bunului creştin».

6. *Pe urmele lui Hristos.* 2 volume, în cari, în formă de roman, se interpretează principiile moralei creştine cu aplicare la referinţele vieţii moderne. O mai potrivită scriere de propagandă creştină, mai ales printre intelectualii noştri mireni, cu anevoie se găseşte.

7. *Un mare păstor.* O frumoasă povestire cu fond istoric, din timpul când sf. Ioan Gură de aur, ca preot în Antiohia, a mângăiat pe Antiohenii cari se temeau de furia împăratului ale cărui statui, într'un moment de răsvrătire, le sfărmaseră.

8. *Vieaţa de seminar.* O povestire în care se oglindesc defectele educaţiei clerului în seminarele ruseşti, dar şi ale educaţiei clerului din alte părţi.

9. *Un păstor model.* E o continuare a scrierii precedente, dar se poate cetì şi de aceia cari nu cunosc pe cea dintâi.

Toate scrierile de sub Nrii 4—9 sunt datorite hărniciei Prea Sfinţitului episcop *Nicodem al Huşilor*, care a pătruns în felul de-a scrie a lui Petrov şi a reuşit să-şi învesmânteze traducerile într'o bună limbă românească.

La timpul său a fost vorba în această revistă despre toate scrierile înşirate; de astădată atragem atenţiunea cetitorilor noştri, asupra celei din urmă: «*Un păstor model*», care n'ar trebuì să lipsească din casa nici unui preot de-ai noştri. Consistoarele noastre ar face un bine, dacă *ar impune* fiecărui preot procurarea acestei scrieri.

În formă de povestire, care îţi ţine interesul viu dela început până la sfârşit, se înfăţişează vieaţa unui preot tinăr, pătruns de duhul apostolatului creştin şi care, între toate împrejurările, ştie să găsească căi şi mijloace pentru a lucrà la întronarea împărăţiei lui Dumnezeu între oameni. Ieşit de curând din seminar, Pusnicu — căci aşa-l cheamă — se căsătoreşte cu o fiinţă care-l înţelege, intră în parohie ducând cu sine Noul Testament pe care l-a primit dela episcopul său, iar în inimă focul credinţii şi ho-

tărîrea nestrămutată de-a slujì Domnului. Imparte învățături și poveţe prin predici, se duce din casă în casă la toţi aceia cari aveau trebuinţă de sfaturi creştineşti, mângăie pe cei sdrobiţi sufleteşte, risipeşte prejudiţiile şi rătăcirile înrădăcinate în popor şi, prin o asemenea operă de *păstorire sufletească,* îşi organizează parohia şi face să i-se resimtă influinţa şi asupra satelor dimprejur. Mutat la oraş pe urma unor intrigi, îşi găseşte teren de lucru într'un spital, pătrunde în lumea cultă, face educaţie religioasă în familiile fruntaşe, intră în azilele săracilor, în cercul tineretului, împrăştiind pretutindenea lumina evangheliei, desgheţând inimile amorţite şi punându-le în lucrare pentru a servì aproapelui, risipind nedumeririle şi ideile greşite, cu un cuvânt: păşind pe calea cea largă şi luminoasă «a slujirei lui Dumnezeu prin reînoirea duhovnicească» a oamenilor de toate categoriile. El arată cu vorba şi cu fapta, cum misiunea pastorală trebuie «scoasă din ramele înguste a ierurgiilor şi transformată într'o adevărată servire apostolică, puternică şi înzestrată cu toată influenţa pastorală dorită asupra vieţii în toate manifestările ei luminate şi întunecoase» (pag. 161). Acest preot e ca o luminare care se consumă pe sine ca să lumineze pe alţii.

In decursul povestirei se dau înţelepte poveţe pastorale, ilustrate prin exemplul unui păstor de model, încât această scriere *e o admirabilă carte de teologie pastorală pentru trebuinţele zilelor noastre.* Dacă romanul lui Potapenko «*În slujba adevărată*» are darul de-a însufleţì pe cetitor pentru misiunea preoţească şi e superior sub raport artistic, — «*Un păstor model*» de Petrov arată cum entuziasmul pastoral trebue pus în lucrare, ca să producă roadele vieţii creştineşti.

Scrierea aceasta are şi părţi apologetice, în cari se dau lămuriri cu privire la unele nedumeriri și prejudiţii în chestiunile religioase. Vom cità un exemplu. La întrebarea unui medic: *La ce ni-e bună biserica*, pe câtă vreme noi avem evanghelia care propovăduieşte dragostea, şi atât ne ajunge? — Pusnicu răspunde:

«La ce vi-e bună ştiinţa, doctore?... Există lumea, natura dimprejurul dumneavoastră, există oamenii, semenii dumneavoastră și dumneavoastră! La ce mai trebuie și cunoştinţele dobândite de alţii? La ce să mai fie încă şi acele şcoli, universităţi,

academii, lecţii, profesori, cărţi de şcoală, manuale? Dumneavoastră veţi zice, poate, că fără astea nu se poate. Misterul lumei e mare şi se descopere treptat, treptat. Cunoştinţele se adună cu veacurile şi se dobândesc prin sforţările a generaţiunii întregi. Cele dobândite mai înainte, trec pe calea moştenirei la contimporani. Aceştia şi le împropriază şi pe cele dobândite îşi zidesc edificiul ştiinţei şi descopăr mai departe alte taine nouă ale naturei şi ale lumei. Nu s'ar puteà face nici un pas înainte, dacă fiecare ar zice: «Eu şi lumea, şi afară de astea nu mai trebuie nici un fel de muncă ştiinţifică». Dumneavoastră sunteţi de acord cu părerea asta?

«Negreşit, — adeverì doctorul, dând afirmativ din cap.

«Dacă-i aşa, atunci veţi pricepe fără doar şi poate, că vieaţa bisericei este şi ea tot un fel de muncă comună a vremilor şi generaţiunilor. S'a dat omului vieaţa; i se dau lui şi puteri duhovniceşti. Folosindu-se de aceste puteri, omul este chemat să întocmească cât mai bine şi vieaţa sa şi vieaţa altora. Cum? Asta-i o mare înţelepciune, o ştiinţă mai însemnată decât medicina dumneavoastră. S'au încercat oamenii să reguleze aceasta singuri, dar n'a ieşit nimic. Socrat învăţà pe ucenicii săi aşa: «Rugaţi cerurile. Poate că se va pogorî cineva din cer, să ne înveţe tainele vieţii». Şi 'n adevăr, s'a şi pogorît cineva din cer. S'a pogorît Cuvântul. Cuvântul s'a făcut trup, s'a întrupat pe pământ.

«Acest cuvânt a descoperit lumii taina vieţii. Puteţi dumneavoastră să ziceţi, că aţi fi singuri în stare să pricepeţi toată adâncimea înţelepciunei acestui cuvânt? De sigur, nu. Acì deasemenea se cere o necontenită muncă obştească. Şi Biserica este societatea, obştea acelor oameni, cari cred în sfinţenia şi adevărul Cuvântului întrupat; cari pătrund încet, încet, prin sforţările minţei şi inimii în adâncurile înţelepciunei acestui Cuvânt şi după aceea prin sforţările voinţei caută să realizeze în vieaţa omenească adevărul priceput. Dumneavoastră, medicii, cercetaţi organismul omului, căutaţi mereu leacuri nouă; adunaţi după aceea toate cunoştinţele la un loc, şi obţineţi astfel medicina. Noi, creştinii credincioşi, pătrundem cu privirea în sufletul omenesc, căutăm lecuirea lui la Dumnezeu prin Hristos şi alcătuim o singură obşte, Biserica, învăţătura căreia este pentru noi visteria cunoştinţelor despre Dumnezeu şi mântuire, despre regularea sufletului nostru. În Biserică este şi se păstrează tot, ce în această privinţă a produs mintea

luminată şi inima curată şi sfântă; care produs se transmite apoi generaţiilor următoare tot prin Biserică, ca cea mai bună moştenire, lăsată de cei mai buni oameni, cari au fost în strânsă comunicaţie cu Dumnezeu.

«A renunţà la această moştenire şi a socotì, că treaba Bisericei poate fi făcută prin sforţările personale ale fiecărui om în parte, ar însemnà: sau a nu pricepe măreţia lucrului Bisericei lui Dumnezeu, care s'ar puteà face cu puterile singurite a oricăruia din noi; sau a exagerà peste măsură puterile noastre, care în priceperea şi realizarea celui mai înalt ideal al lumei, n'ar aveà nevoe nici de experienţa vieţei generaţiunilor trecute, nici de ajutorul rugăciunei fraţilor după duh».

După aceste lămuriri, doctorul ridică o altă obiecţiune, în contra formelor externe ale cultului, obiecţiune pe care adeseori ni-se dă ocazie să o auzim şi noi făcându-se în societatea noastră cultă: «Dar vedeţi, în biserică, pe lângă adevărurile propovăduite de ea, mai sunt încă o mulţime de aşezăminte externe, tot felul de simboluri şi rituale. La ce toate acestea? Ce sens au ele?... Ce nevoie e de toate acele ceremoniale care se întâlnesc în biserică la fiecare pas»?

«Tot aceea, care în genere se întâlneşte în vieaţă la fiecare pas, — răspunse părintele Ioan tot liniştit şi tot cu acel ton plăcut şi curgător. — Căci după cum bine ştiţi, noi, fără ceremoniale de un fel sau altul, nu putem face nici un pas în vieaţă. De ne întâlnim, de pildă, noi în stradă, ne dăm bună-ziua şi ne urăm unii altora sănătate. Numai singură această întâlnire este însoţită de o sumedenie de ceremonii: ne plecăm unul altuia, dăm din cap, zâmbim, ne ridicăm pălăria de pe cap, ne strângem mâna, ne sărutăm, ne îmbrăţişăm, ne trimitem sărutări cu mâna unul altuia. Ce sunt toate acestea? Tot nişte ceremonii; forma externă, un fel de haină, un înveliş, o găteală, o împodobire sau un ceremonial pentru simţul sau dispoziţiunea internă. Şi după cum e simţul ce-l simţim, tot aşa-i şi ceremonia. Unuia noi numai îi dăm mâna, altuia îi strângem mâna tare, cu altul ne îmbrăţişăm. La ce toate acestea? Cu ce scop? Ce sens au? Se poate oare zice, că toate acestea manifestări ale plăcerei şi prieteniei sunt o formalitate goală şi cu totul de prisos? Închipuiţi-vă, că dumneavoastră întâlniţi pe cel mai bun prietin, sau un alt om drag

şi iubit. Acesta tace şi nici nu vă dă din cap, nici nu vă zimbeşte. Sunt încredinţat, că vă veţi ofensà. Şi oricum v'ar încredinţà el apoi, că simţemintele sale faţă de dumneavoastră sunt aceleaşi, că el numai nu dă nici o valoare formelor externe de manifestare a acelor sentimente, dumneavoastră tot aţi vreà, ca simţemintele omului scump să vi se manifesteze în chip exterior, să fie îmbrăcate, ceremonializate într'o anumită formă. Asta-i prea firesc şi prea uşor de priceput. La cunoscuţii învăţaţi Lubbock, Spencer, Tylor şi la mulţi alţii întâlnim chiar tomuri întregi pentru explicarea diferitelor obiceiuri şi ceremoniale ale diferitelor popoare. Noi făcând cunoştinţă cu vieaţa popoarelor străine, ne mirăm de multele lor obiceiuri şi ceremonii, nepricepute de noi, şi le socotim adesea stranii; iar învăţaţii serioşi, oamenii cu minte mare şi cu întinse cunoştinţe, văd în ele un mare înţeles. Tot aşa-i şi cu ceremoniile bisericeşti. Când Iisus Hristos intră în Ierusalim, mulţimile poporului îl întâmpinară cu strigătele de: «Osana!» Îi aşternură pe cale hainele lor şi purtau în mâni stâlpări. Simţămintele poporului se exprimau în forme vii şi ceremonioase. Toate simbolurile şi ceremoniile bisericeşti nu sunt decât tot o astfel de manifestare a simţămintelor de rugăciune a credincioşilor, cari îmtimpină pe Dumnezeu cel ce vine. Aceste simţăminte de rugăciune a credincioşilor se exprimă de Biserică în cântări sfinte şi în ceremonii şi slujbe Dumnezeeşti de-o înaltă poezie şi simbolism. Noi în cele mai multe cazuri nu pricepem numai să cetim aceste revărsări inspirate ale sufletelor profund credincioase şi de cea mai curată însufleţire poetică. Nouă ni-i neînţeles sensul şi frumseţea cuprinsului ceremoniilor bisericeşti, şi de-aceea ne şi atinge foarte puţin porfira regală a formelor cultului, care îmbracă în sine rugăciunea credincioşilor şi strânsa lor unire cu Dumnezeu în taine. Dar asta-i vina noastră şi a educaţiunei noastre, că din punct de vedere religios noi suntem prozaişti grosieri şi nu ştim să pricepem limba înaltă a poeziei bisericeşti celei dulci şi curate, iar nici de cum lipsa de înţeles şi de preţ din ceremoniile bisericeşti».

Cartea costă 3 cor. *N. Bălan.*

O FRUMOASĂ SERBARE BISERICEASCĂ-NAȚIONALĂ.

Ziua Inălțării Domnului la cer din acest an a fost pentru Românii din Vârșeț o zi de mare sărbătoare. In acea zi Românii de acolo și împreună cu ei întreagă dieceza Caransebeșului, apoi și întreagă mitropolia ortodoxă română și întreg neamul românesc, au serbat înălțarea unui nou Sion, a unei prea frumoase biserici în locul cel mai expus pentru ortodoxismul românesc, adecă în Vârșeț. Decâteori se înalță un nou altar Domnului, pe pământul nostru românesc, o mare bucurie ne cuprinde sufletele. Bucurie izvorîtă din convingerea, că aceste altare sunt până azi singurele cetăți nepătrunse, în cari ne păstrăm mai curate comorile noastre strămoșești: legea și limba românească. O astfel de nespusă bucurie vor fi simțit și Românii Vârșețului, când și-au văzut ridicată cetatea lor nebiruită. Dar bucuria lor trebuià să fie și acum îndoită. Ei cari au avut să îndure grele suferințe din partea străinilor de cari erau legați, se văd acum scăpați și ocrotiți de o mamă iubitoare. Puternica biserică sârbească din acel oraș îi țineà strâns legați pe credincioșii noștri. O bună parte din Românii de acolo își pierduseră aproape cu totul conștiința de român. Acum însă glasul duios al maicei iubitoare deșteaptă și pe aceștia, le trezește inimile. Cu toții aleargă și află scăpare la sinul ei. O puternică cetate a românismului se înalță azi în orașul Vârșeț.

Ziua sfințirii bisericii gr.-or. rom. din Vârșeț s'a ridicat prin însemnătatea ei între zilele de importanță istorică. A dovedit-o aceasta în frumoase cuvinte P. S. Sa Episcopul Caransebeșului: «Un moment de însemnătate istorică nu numai pentru Românii din acest oraș și din acest mănos și binecuvântat ținut, nu numai pentru toți credincioșii din eparhia Caransebeșului, ci peste tot pentru întreagă mitropolia ortodoxă română din patrie, prăznuim astăzi aici în orașul Vârșeț, când sfințim și predăm întreitei sale misiuni — creștinești, românești și patriotice — această sf. biserică, unde mai înainte n'am avut nici parohie, nici biserică românească, ci credincioșii și cu ei mari interese vitale ale neamului ni s'au pierdut în marea străinismului».

Biserica din Vârșeț s'a zidit prin stăruința oamenilor cu tragere de inimă cu multe jertfe și osteneli. S'a ridicat această

casă a Domnului mai ales la îndemnul, stăruinţa şi sprijinul P. S. Sale episcopului *Dr. E. Miron Cristea* şi a sfetnicilor săi, prin munca neobosită şi conştientă a protopopului tractual *Traian Oprea*, prin jertfele şi ostenelile tuturor fruntaşilor şi dreptcredincioşilor din acel loc şi din împrejurime. Laudă şi cinste, iar dela Dumnezeu har şi binecuvântare li se cuvine tuturora pentru lucrul bun ce l-au făcut.

Serbările frumoase ce s'au ţinut cu ocaziunea sfinţirii au fost făcute cu multe pregătiri şi au decurs cu multă pompă şi ceremonie. Ceice au luat parte la ele au avut tot atâtea momente de adevărată înălţare sufletească. Vorbirile frumoase, cari s'au ţinut, corurile şi muzicile frumoase şi alte producţii au mulţămit pe deplin pe toţi cei prezenţi şi au lăsat urme neşterse în inimile lor. E simpatică şi purtarea prevenitoare ce au arătat-o Sârbii, îndeosebi episcopul locului *Zmejanovici*, în tot decursul sărbărilor.

Actul sfinţirii l-a îndeplinit P. S. Sa *Dr. E. Miron Cristea* episcopul Caransebeşului, însoţit fiind de toţi dignitarii mai înalţi ai diecezei. Prin participarea P. S. Sale s'a dat o mare mângăere şi nespusă mândrie poporului din acele locuri şi s'a ridicat apoi foarte mult şi solemnitatea sărbătorilor, mai ales în faţa autorităţilor şi a străinilor. P. S. Sa episcopul sârbesc şi autorităţile civile, între cari şi prim-comitele, au fost încântaţi îndeosebi de solemnitatea înălţătoare cu care s'a săvârşit serviciul dumnezeiesc în biserică.

P. S. Sa părintele episcop Cristea a ţinut în decursul sărbărilor mai multe vorbiri bine potrivite diferitelor ocaziuni. Ne oprim asupra frumoasei cuvântări, pe care a ţinut-o după îndeplinirea actului sfinţirii şi a sfintei liturghii, înaintea bisericii şi în faţa a tot poporul. La început P. S. Sa arată importanţa istorică a zilei. Spune că se serbează un moment de însemnătate istorică pentru toţi Românii. «Accentuez *momentul istoric* pentrucă în urma împrejurărilor, între cari au răsărit aceste nouă scumpe ziduri, pe acest teritor de frunte din centrul oraşului, această biserică este menită să fie nu numai un loc de închinare şi de rugăciune pentru credincioşii parohiei române, înfiinţată în anul 1912, ci şi o strajă, o sentinelă neadormită a legii noastre strămoşeşti cu toate tradiţiunile trecutului ei plin de lupte şi de

suferințe și un sfânt simbol, care cu tărie să mărturisească tuturor, *cumcă și în membrele cele mai răslețe și mai extreme dela marginea mitropoliei noastre naționale s'a deșteptat cu elementară putere conștiința ortodoxismului român,* creându-și acest așezământ de manifestare a propriei sale vieți sufletești și dovedind lumii și prin acest caz, că *iubirea poporului nostru pentru legea îmbrăcată în haina limbei sale naționale poate fi înăbușită pe un timp mai scurt sau mai lung, dar de stins nu se stinge, căci focul ei sacru arde ascuns sub spuza nădejdii de a se aprinde spre o nouă vieață*». Spune apoi că dragostea nețărmurită față de lege și limbă și-o arată poporul de data aceasta prin număroasa lui participare și prin însuflețirea de care este cuprins. Mulțumește lui Dumnezeu pentru ajutorul dat la ridicarea «temeliei puternice pentru desvoltarea în viitor a ortodoxismului român din aceste părți extreme și pentru formarea acestui *centru,* de unde sperăm că va pornì acel vânt favorabil, *care va suflà spuza de pe conștiința tuturor fiilor încă înstrăinați,* reaprinzându-le focul dragostei către biserica românească și așezămintele ei». Scoate în relief zelul și hărnicia organelor parohiale, a membrilor din comitet și mai ales hărnicia fruntașilor. Mulțămește tuturor dăruitorilor de față și de pretutindenea. Sârbii priviseră cu oarecari susceptibilități formarea parohiei speciale române. P. S. Sa le spune, că «*îi asigură pe frații în Hristos Sârbi, că n'avem nici o tendință agresivă* și deci nu dăm anză la nici o nemulțămire întemeiată. Noi vrem să ne apărăm, după vorba lui Eminescu, *sărăcia, nevoile și neamul*». Se bucură de prezența episcopului sârbesc și spune, că aceasta e cea mai grăitoare dovadă, că arhipăstorul eparhiei sârbești este călăuzit de duhul tolerant al celei mai frumoase echități și drepte judecăți. Exprimă mulțumita și recunoștința bisericii noastre pentru binele ce ni l-au făcut nouă și bisericii mulți înalți arhipăstori ai Sârbilor. P. S. Sa aduce număroase dovezi istorice referitor la aceasta. La sfârșit mângăe poporul și-i spune, că el, biserica cea vie, să întreacă în strălucire noua și strălucitoarea biserică prin curățenia credinții și a vieții individuale, familiare și obștești și prin cultivarea tuturor virtuților propoveduite de religia noastră răsăriteană.

«Iar ca bunele noastre gânduri să se poată întrupà implor ajutorul celui de sus și binecuvântându-vă îl rog să trimită asu-

pra voastră și a urmașilor voștri toate darurile sale cele bogate, căci prin această biserică și prin toate așezămintele noastre Lui vom să-i slujim acum și pururea și în vecii vecilor». Intreg poporul dreptcredincios a răspuns cu vii aclamațiuni la frumoasele cuvinte ale Arhipăstorului lor. *N. Țandreu.*

DESPRE ISPITĂ.*

Și nu ne duce pre noi în ispită.
Rug. D-lui.

Iubiți creștini!

Precum se schimbă ziua cu noaptea, așa se schimbă in vieața omenească bucuria cu întristarea, dulceața cu amărăciunea, binele cu răul. Așa și în natură; odată vreme bună cu călduri, după aceea vremi grele, viscole, grindine, vărsări de ape, ș. a. Odată an bun, apoi altul rău. De multeori ne arată Dumnezeu câmpurile împodobite cu roade de tot felul, dar iată că o secetă îndelungată, ori ploile peste măsură pot nimicì toată munca și osteneala plugarului, cum a fost și în anul trecut și în multe locuri și în anul acesta.

Ne întrebăm în inima noastră, oare pentruce ni le arată Dumnezeu, și apoi prin o vreme grea, o grindină sau altă pacoste, ni le nimicește? Această schimbare, iubiților, o face Dumnezeu pentru păcatele noastre.

Pentru păcate ne ceartă Dumnezeu cu ani răi, cu pagube, cu boale, foamete, cu moarte de vite ș. a.

Astfel a certat Dumnezeu cetățile cele frumoase Sodoma și Gomora pentru păcatele locuitorilor de acolo — deși s'a rugat Avraam ca să le cruțe de vor fi 50—10 oameni drepți în ele.

Și astăzi pedepsește Dumnezeu pentru păcate ca ura, pisma, sumeția, necurăția, mândria, beția ș. a. Acestea sunt păcate, care, precum oprește norul razele soarelui și precum vântul uscă umezeala pământului, așa uscă aceste păcate râul îndurării și oprește mila lui Dumnezeu, de nu ajunge la noi, fiindcă oamenii s'au stricat, nu mai țin legea cum se cade, nu mai cercetează biserica dupăcum se cuvine — deci nu-i mirare dacă Dumnezeu ne ceartă cu vremi grele și cu ani răi.

Am zis, că pentru păcate ne ceartă Dumnezeu.

Deci ce este păcatul? Și cine îndeamnă pe om a face păcate? — Diavolul prin ispitele lui. De aceea ne rugăm: «Și nu ne duce pre noi în ispită».

Omul, iubiților, este alcătuit din două părți, din trup și suflet. O parte din aceste, adecă trupul, este aplecat spre păcate, se lasă a fi ispitit de diavolul, care nu face alta decât îndeamnă pe oameni la păcate.

---

* Predică rostită la conferința religioasă ținută în Várd

Sufletul, această parte dumnezeiască, se împotriveşte şi vrea să oprească pornirile rele ale trupului, să nu păcătuiască, să nu-şi atragă mânia şi pedeapsa lui Dumnezeu asuprăşi.

Dumnezeu, care nu voieşte moartea păcătosului, a sădit în inima lui conştiinţa. Aceasta, de câte ori vrea să facă sau a făcut omul vre-o faptă rea, îl bate la inimă şi-l mustră, îi aduce aminte de judecata lui Dumnezeu, de care nici unul nu vom scăpà. Aşa se luptă conştiinţa cu duhurile cele rele, cu ispitele, cu gândurile cele rele, care vin dela diavolul.

Diavolul a cerut dela Dumnezeu să-l lase ca să ispitească pe Iov. Dumnezeu i-a dat voie, el însă ispiteşte pe toţi oamenii şi îi îndeamnă să facă rău. Dar Dumnezeu a dat şi omului putere şi arme în contra diavolului ca să nu-l poată învinge acesta; şi dacă omul va folosì aceste arme — să vie toţi diavolii din iad, asupra lui, nu-l vor puteà înşelà, nici biruì. Armele cu care putem luptà şi biruì noi oamenii pe diavolul sunt: aducerea aminte de moarte, credinţa şi nădejdea noastră în puterea lui Dumnezeu şi în darul lui, care lucrează întru noi şi ne întăreşte în lupta noastră contra duhurilor celor rele ale întunerecului, care vin asupra noastră cu vicleşug.

Doamne armă asupra diavolului crucea ta o ai dat nouă, că se scutură şi se cutremură, nesuferind a căutà spre puterea ei (Cântarea la sf. maslu). Apoi Dumnezeu a lăsat omului voia liberă; dela aceasta atârnă biruinţa în lupta noastră contra păcatului.

Diavolul ispiteşte pe om şi-l îndeamnă să păcătuiască, dar el nu te poate silì cu puterea să păcătueşti, pentrucă nu-l lasă Dumnezeu ca să te poată silì, fără numai dacă tu te apleci cu voinţa ta şi de bună voie te laşi să-ţi pună căpăstru, să te ducă unde vrea el. Dacă tu însă nu te pleci lui şi nu vrei să faci aceia ce-ţi şopteşte el prin gând, n'are ce-ţi face şi se întoarce dela tine ruşinat.

Când ne ispiteşte diavolul şi ne îndeamnă să păcătuim, tot atunci şi conştiinţa pe care Dumnezeu o a sădit în inima noastră, a fiecăruia, ne desmântă ca să nu ascultăm de diavolul, să nu ne învoim la aceia ce ne îndeamnă el prin gândurile cele rele, şi dacă omul ascultă de conştiinţă şi nu de diavolul, atunci l-a învins şi alungat dela sine.

Diavolul însă iară se întoarce şi te ispiteşte de nou. Îţi aduce aminte prin gând de o poftă, o plăcere, să ţi-o îndeplineşti; te îndeamnă la păcat; dar tot atunci conştiinţa noastră care priveghează ca o strajă neadormită, se luptă cu ajutorul lui Dumnezeu contra ispititorului, şi-ţi zice: Da, vei aveà omule dulceaţa plăcerii în o vreme scurtă, dar plăcerea şi dulceaţa aceasta trece ca un vis, iar păcatul rămâne pururea, cum zise David: «Fărădelegea mea eu o cunosc şi păcatul meu înaintea mea este pururea». Dar auzi mai departe ce zice Dumnezeu: Nu face fărădelege, că de-a dreapta ta stă Dumnezeu şi vede fapta ta cea rea, acela, care vindecă pe cei necuraţi, — deci înfrânează-ţi pofta; dacă ai ascultat acest glas al conştiinţei tale ai învins pe ispititorul tău.

Altădată te ispiteşte diavolul cu averi, să te îmbogăţească, te îndeamnă să furi, să înşeli pe care-i poţi, să lucri în Dumineci şi sărbători, să aduni avere fie şi pe nedrept. Dar atunci, când îţi aduce diavolul gânduri de aceste în capul tău, tot atunci păzitoarea sufletului tău, conştiinţa şi îngerul cel bun îţi strigă:

Da omule, vei câştigà cu înşelăciuni şi cu strâmbătate avere mai multă, dar averea câştigată pe nedrept nu ajunge la al 3-lea neam, la nepoţi; şi ce ai adunat pe nedrept, de puţin folos îţi va fi, «că ce va folosì omului de ar dobândì lumea toată, iar sufletul său şi-l va pierde» — zice Mântuitorul nostru.

Dar auzi ce mai zice Dumnezeu: Nu tinde mânile tale la nedreptate› că de-a dreapta stă judecătorul cel drept şi te vede, acela, care trimite pe lucrătorii cei nedrepţi acolo unde este plângere şi scrâşnirea dinţilor, adecă în iad.

Nu face păcatul, că înaintea ta stă şi te vede celce urmăreşte pe ceice fac fărădelege. Nu furà, nu înşelà, nu te îmbătà, nu înjurà, că înaintea ta stă celce vede, aude şi cunoaşte toate, şi va judecà po toţi cei neînfrânaţi.

Deci, iubite creştine, când te ispiteşte diavolul, şi-ţi bagă gânduri slabe în capul tău, ascultă ce-ţi zice glasul conştiinţii tale, acela te va desmântà ca să nu asculţi de şoaptele ispititorului tău, că n'are ce-ţi face.

Dumnezeu nu i-a dat putere ca să te poată silì să faci aceea ce te îndeamnă el, că precum a pus D-zeu hotar la mare, ţărmurii, de care se izbesc valurile ei, zicând: Până acì, şi mai departe nu! aşa a pus D-zeu şi diavolului hotar în lupta sa cu omul.

El poate ispitì, poate băgà gânduri rele în capul omului, dar n'are putere să te silească, să faci aceea ce te îndeamnă el, dacă tu nu vrei. Nu poate omul să se desvinovăţească cu păcatul sau cu vorba aceea, că l-ar fi silit diavolul. Diavolul nu l-a silit, că n'a putut, dar el, omul, s'a învoit şi s'a plecat la fărădelege cu voia lui.

Celuice se împotriveşte ispitei diavolului, îi zice D-zeu prin Psalmistul David: Iată, dau vouă putere ca să călcaţi peste şerpi şi scorpii şi peste toată puterea vrăjmaşului şi nimica nu vă va vătămà pe voi.

Multe istorii frumoase se află în vieaţa sfinţilor, din care am puteà luà pildă de învăţătură; dar la mulţi nu le place să le ţină preotul predici lungi, n'au răbdare şi plăcere ca să le asculte, de aceea eu voiu amintì numai una pe scurt.

A fost un om sfânt cu numele Antonie; acesta a întemeiat rânduiala călugărilor în mănăstiri. Diavolul s'a încercat în mai multe rânduri ca să-l ispitească barem în vis, dacă altcum n'a putut.

Intr'o noapte i-a pus în vedenie prin vis câteva muieri din cele mai frumoase care-l desmerdau şi ademeneau, trăgându-l spre păcătuire.

Trezindu se sfântul din somn şi vis, a văzut că acelea nu sunt femei, ci toţi draci împeliţaţi împrejurul lui. Atunci sfântul îndată a pus mâna pe o cruciuliţă de lemn ce o aveà în apropiere la îndemână şi a strigat:

Veniţi voi diavolilor, veniţi toţi dracii câţi sunteţi în iad că nu mi frică de voi, şi făcând semnul sf. cruci asupra lor, toţi au pierit dinaintea lui.

Iubiţilor: La nici un român creştin să nu-i fie frică de diavolul şi de ispitele lui. Când vreà să ne ispitească cu gânduri rele, să zicem cântarea dela sf. maslu: Doamne, armă asupra diavolului crucea ta o ai dat nouă, că se scutură şi se cutremură neputând a căutà spre puterea ei.

Şi iară:

«Sfântă cruce a Domnului
Când te însemn pe trupul meu
Fuge satana şi piere
De nespusa ta putere.

Vers. s. cruci.

Amin!

Agnita, 19/V. 1913.

Ioachim Părău,
preot ort. rom.

MIŞCAREA LITERARĂ.

Notiţe despre întâmplările contemporane, scrise de *Ioan cavaler de Puşcariu.* Sibiiu 1913, pag. 220. Preţul broş. cor. 3.

Părintele Arhimandrit Dr. Ilarion Puşcariu face nu numai un act de pietate faţă de fratele P. Cuvioşiei Sale, ci şi un bun serviciu istoriografiei române, publicând această lucrare postumă a distinsului fiu al bisericii şi naţiunii române, care a fost Ioan cavaler de Puşcariu. Indeosebi generaţiunea tinără de astăzi poate scoate din această scriere multe informaţi şi aprecieri valoroase asupra trecutului nostru mai recent. Căci — cum spune editorul în prefaţă — această scriere, care s'ar puteà numì un *Memoriu* despre fapte şi întâmplări la Românii din Ardeal şi Ungaria în viaţa politică, bisericească, culturală şi socială de la anul 1848 încoace, — scoate la iveală întâmplări şi episode necunoscute, iar la alte cunoscute, dară rămase până astăzi nu deplin înţelese, dă explicări preţioase. Intâmplările prezentate în acest manuscris sunt pentru generaţiunile mai nouă cu atât mai interesante şi instructive, cu cât ele sunt scrise şi apreciate de un bărbat competent, care a fost martor al timpului, factor şi împreună lucrător la cele mai multe din ele.

«La început premerge în manuscris — continuă editorul — o scurtă *autobiografie* a autorului, care nu poate fi fără orice interes, ştiut fiind, că Ioan cavaler de Puşcariu prin activitatea sa mănoasă pe toate terenele vieţii publice, prin zelul şi căldura inimei sale pentru promovarea cauzelor naţionale, biericeşti şi culturale s'a ridicat între personagiile cele mai marcante ale timpului său. La această parte am aflat de bine a face la finea cărţii un adaus despre anii din urmă ai vieţii sale petrecute la moşioara sa în Bran, precum şi despre moartea sa şi celealalte ce au urmat».

Deocamdată ne mărginim să anunţăm apariţia acestei scrieri preţioase şi interesante, atrăgând atenţiunea cetitorilor asupra ei şi recomandându-li-o, dar vom reveni mai pe larg.

*

Biserica ortodoxă română din Bihor luptă cu unirea 1700—1750. Schiţă istorică de *Nicolae Firu.* Caransebeş 1913. Preţul 1 cor.

*

Povăţuiri pentru monahi, de Arhim. *Dionisie Romano.* P. C. Sa păr. Arhim. *V. Puiu* tipăreşte din nou, în Biblioteca «*Mănăstirea*» ce-o redactează pe seama monahilor, această scriere care a apărut prima dată, ca o prelucrare din franţuzeşte, la anul 1858 în Iaşi. Se cuprind sfaturi bune pentru a ridică vieaţa sufletească din mănăstiri. Preţul 20 bani.

*

Cu Iisus pe drumul către Golgota, de *Arhiereul Antim Petrescu-Botoşeneanu.* Iaşi 1913. Preţul 50 bani. E a doua ediţie a acestei scrieri, dar o ediţie îndreptată şi provăzută cu ilustraţii frumoase, cari fac să crească valoarea scrierii. Se recomandă ca lectură mai ales pentru popor în timpul postului sf. Paşti.

*

Mănunchiu, cuprinzând rugăciunile ce trebue şi este dator a şti de pe rost adevăratul creştin ortodox, extrase din sfintele cărţi bisericeşti de *Stavr. Alex. Cristea.* Iveşti 1913. Preţul 20 bani. Cuprinde rugăciuni bine alese şi e potrivită pentru a se răspândi în popor.

*

Chestiunea manualelor în şcoalele noastre secundare, de *Dr. Onisifor Ghibu.* Sibiiu 1913. Lucrarea aceasta a servit ca material pregătitor pentru o discuţie ce s'a urmat şi pentru unele măsuri ce aveà să se iee la o sfătuire a profesorilor în cadrul secţiei şcolare a Asociaţiunii.

*

Anuarul I al şcoalei diecezane civile de fete cu caracter de publicitate şi împreunată cu internat din Arad pe anul 1912/13, publicat de *Direcţiunea şcoalei.* Arad 1913. Cuprinde informaţiuni privitoare la înfiinţarea şcoalei şi la întocmirile ei de azi.

*

Anuarul XXIX al Seminarului „Andreian“ pe anul 1912/13, publicat de *Dr. Eusebiu R. Roşca.* Cuprinde un studiu apologetic despre «Scepticismul religios», de *Dr. Nicolae Bălan,* apoi informaţiuni cu privire la învăţământ şi mijloacele lui.

*

Anuarul institutului teologic şi pedagogic român gr.-or. al diecezei Caransebeşului pe anul 1912/13, publicat de *Direcţiunea şcoalei.* Cuprinde un frumos studiu despre «Literatura religioasă şi istorică la Români la

începutul veacului al XIX-lea» de *Dr. V. Loichiță*, apoi informațiuni școlare privitoare la instrucție și mersul învățământului.

*

Anuarul XLIX al gimnaziului gr.-or. român din Brașov și al școalei reale pe al 63-lea an școlar 1912/13, publicat de Virgil Onițiu. Partea literară cuprinde un articol de *Ioan Petroviciu* despre internatul din Brașov și discursul funebral rostit la înmormântarea prof. Lazar Nastasi de prof. *Aurel Ciortea*, apoi informațiuni despre starea învățământului etc.

CRONICA BISERICEASCĂ-CULTURALĂ.

Răsboiul balcanic și regimul Sfântului Munte Atos. Mica peninsulă presărată cu mănăstiri trăià până acum sub stăpânirea politică a Turciei, iar bisericește sub stăpânirea Patriarhului din Constantinopol.

După o corespondență din Atena, această republică monahală ar aveà acum ca la 7.000 de călugări, împărțiți în douăzeci de mănăstiri mari, aproape toate grecești, afară de Xilurgon (din sec. XII), Zografon, Filoteon, Xenofondos și Pavlon (XV secol), care sunt bulgărești; Hilindaru, sârbească; Panteleimon (Rosikon) rusească.

Acest ținut mănăstiresc este administrat după un regulament mănăstiresc revăzut în anul 1783 și prin care direcțiunea legislativă este încredințată unei adunări de douăzeci de deputați, iar puterea executivă unei comisiuni (nazilar kejeti) compuse din patru funcționari (epistates), dintre care, unul prezident cu reșidența în Karies.

Până la începerea răsboiului, autoritatea politică erà exercitată în numele Sultanului de un caimacan turc, de care atârnà administrațiunea civilă a călugărilor (art. 3 din regulamentul mănăstirilor).

Grecii punând acum mâna pe peninsula Muntelui Atos, ar voì să intre în toate drepturile pe cari mai nainte le aveau Turcii. La aceasta însă se opune Rusia, care având și ea mânăstiri acolo și fiind încă în stare de dușmănie față de mănăstirile grecești, n'ar vreà să mai întărească puterea acestor din urmă și prin puterea politică. Deșì păgâni, mai convenabili erau Turcii, fiindcă ei neavând nici un interes, nu aveau de ce să sprijine pe unii mai mult decât pe alții.

De aceia Rușii vor pentru muntele Atos un regim de autonomie politică care s'ar alipì la autonomia administrativă, de care monahii greci și slavi totdeauna s'au bucurat din vremuri străvechi și pe care sultanii au confirmat-o în schimbul unui tribut destul de mic la început. Această autonomie, tratatul din Berlin a ratificat-o în termeni cam vagi și pe care guvernul grecesc a promis solemn că o va menține și preciză.

Art. 22 al tratativelor preliminare dela San-Stefano, stabileà că monahii ruși din Muntele Atos, vor fi menținuți în stăpânirile lor și în drep-

turile trecute şi vor continuà să se bucure în cele trei mânăstiri ale lor şi în schiturile care se ţin de ele de aceleaşi drepturi şi prerogative ca şi cele care au fost acordate celorlalte stabilimente religioase şi mânăstiri din Muntele Atos. Art. LXII (aliniatul 8) însă al tratatului de Berlin, mai puţin lămurit, şi a cărui redacţiune, întregită de d'Oubril, al treilea delegat rus, e datorită marchizului de Salisbury, prevede că monahii din muntele Atos, *oricare ar fi ţara lor de origină*, vor fi menţinuţi în proprietăţile şi drepturile anterioare şi fără nici o excepţiune, se vor bucurà de o întreagă egalitate de drepturi şi prerogative.

Această stare, guvernul grecesc promite să o păstreze şi mai departe, garantând Sfântului Munte privilegiile şi imunităţile comunale care, ca şi în trecut, va continuà să atârne de Patriarhat. Rusia cere însă o comisiune cu reşidenţa în Karies, însărcinată cu administraţiunea politică a ţinutului şi care să fie compusă din câte un delegat al fiecărui Stat ortodox. Această comisiune apoi va aveà să fie sprijinită de o miliţie interbalcanică...

Aceasta e starea care se pregăteşte Sfântului Munte. Nu ştim dacă se va realizà. In tot cazul însă, credem că pentru noi e o soluţiune mai potrivită decât trecerea peninsulei în stăpânirea politică a Statului grecesc.

Arhim. *Scriban.*

*

Unirea bisericilor. Sub acest titlu renumitul profesor de dogmatică dela universitatea din Atena Dimitrie Simu Bacanos îşi desfăşură părerile cu privire la unirea bisericilor, chestie, care în timpul mai nou a fost discutată mult, şi care şi azi mai preocupă şi agită minţile.

«In ce priveşte desvoltarea vieţii religioase — zice el — mărturisesc, că nu pot înţelege în ce măsură unirea cu biserica occidentală ar fi în stare a promovà vieaţa noastră religioasă. Biserica apuseană nu odată dă semne de lipsa unei vieţi religioase adevărate. Unitatea atât de mult trimbiţată e de tot sau aproape numai aparentă. Conştiinţa religioasă a cercurilor mai înaintate din această biserică se află mai mult sau mai puţin într'o luptă continuă cu formalismul extern, iar religiositatea maselor mari ale credincioşilor de rând, se apropie tot mai mult de o crasă superstiţie. Biserica apuseană, atât de zeloasă în urmărirea scopurilor ei, înstrăinează pas de pas pe credincioşii săi dela sine. Aproape peste tot locul în această biserică vedem lupte îndârjite între biserică şi stat, între simţământul religios şi cel naţional.

«Ce folos ar rezultà pentru biserica răsăriteană, care trăeşte într'o armonie atât de desăvârşită cu statul, care serveşte cu atâta abnegaţie idealele naţionale, ce folos ar rezultà pentru ea din unirea cu o biserică, care simţământul naţional nu-l bagă în seamă şi îl calcă în picioare. Ce folos am aveà din unirea cu o biserică, care numai cu puţini ani mai înainte nu s'a sfiit a decretà şi propoveduì ca dogmă concepţia imaculată a Născătoarei de Dzeu şi infalibilitatea papei, lucruri cari au stârnit batjocură şi resenz chiar şi în cele mai alese pături ale lumii catolice. Ce foloase am

aveà din unirea cu o biserică, care cu puţin mai înainte pe Alphons Liguori, autorul celor mai făimoase reguli de mărturisire, l-a propoveduit ca cel mai mare filosof şi care şi azi prin indexul cărţilor oprite cearcă a înăduşì ori şi ce înaintare în ştiinţă şi ori şi ce libertate de cercetare. Suntem convinşi că nici în Orient vieaţa religioasă azi nu se află într'o stare de înflorire vrednică de invidiat, dar cauza acestei stări a vieţii religioase din Orient e a se ascrie împrejurărilor externe şi mediului şi ea nici decum nu zace în însaşi firea bisericei, care şi azi lasă deschise toate cărările spre înaintare şi spre o ridicare la înălţimea zilelor sale de mărire.

Unirea bisericilor e frumoasă ca idee, dar — cel puţin pentru prezent — e nerealizabilă. Unirea bisericilor nu se poate face prin mijloace artificiale şi acordări de anumite foloase, ci ea reclamă înainte de toate o unire sufletească a tuturor credincioşilor.

Dacă aceasta lipseşte, ori şi ce nădejde în o unire apropiată a bisericilor e o chimeră. *A. P.*

*

Dă cât ai! Mulţimea care urmase Mântuitorului trebuià săturată. Acesta erà un lucru anevoios, căci nu aveau decât cinci pâni şi doi peşti, iar guri flămânde erau ca la 5,000. Invăţăceii nu ştiau cum s'ar puteà săturà atâta mulţime cu puţina hrană ce-o aveau. Dar ei n'au stat mult pe gânduri, ci i-au dat Mântuitorului cât aveau, şi Mântuitorul a săturat mulţimea, încât a mai rămas hrană.

Ce învăţătură frumoasă! Mulţimea poporului are trebuinţă de hrană sufletească şi de mântuire, căci flămânzeşte după ea. Dumnezeu are trebuinţă tocmai de tine, ca să dai poporului hrana aceasta. Dar tu răspunzi: «Eu nu sunt în stare să fac acest lucru, nu sunt destul de pregătit, n'am de unde să împart atât de multă hrană sufletească». Fă ca apostolii: *dă atâta, cât ai tu!* Dumnezeu va binecuvântà şi va sporì ceeace vei da tu, şi mulţimea se va săturà. Din un lucru mic, pus în slujba împărăţiei lui Dumnezeu, se poate desvoltà un lucru mare. Dacă tu îţi vei pune vieaţa şi puterile tale, oricât de modeste ar fi, în slujba lui Dumnezeu — de aici poate să vină mântuirea pentru mii de oameni. Dar trebuie să pui în slujba lui Dumnezeu între oameni puţinul ce-l ai tu. Nu uità că Domnul a săturat cu cele cinci pâni şi doi pescuţi, ce i-au adus apostolii, mii de oameni!

*

Roze şi ghimpi. O legendă povesteşte că Mântuitorul, în copilăria sa, aveà o grădină, pe care o cultivà cu toată îngrijirea. Trandafiri roşii şi crini albi împodobeau cărările acelei grădini. In fiecare seară şi dimineaţă udà dumnezeescul prunc florile sale şi le scuteà chiar de arşiţa razelor fierbinţi ale soarelui. Când trandafirii vor fi înflorit bine, aveà să pregătească din ei cunună frumoasă, ca să-şi împodobească capul cu ea.

La început au răsărit numai mici boboci verzi, dar după vreme scurtă s'au desvoltat în toată frumseţa lor.

Micul grădinar erà încântat de frumseţa trandafirilor roşii. Toţi ceialalţi copii cari locuiau în vecini au fost chemaţi să vadă şi să se bucure şi ei de podoaba florilor, căci de inima Mântuitorului erà străin tot egoismul şi nu voià să se bucure numai El de atâta frumseţă.

Cete întregi de copii au venit în grădina cea minunată, dar ei nu se mulţumiră numai cu aceea, ca să miroase şi să privească florile, ci le-au rupt până ce n'a mai rămas nici una. Pruncul Isus şedeà la o parte şi priveà cum ceialalţi prunci rup florile.

«Ce păcat!» — au zis pe urmă copiii — «acum nu-ţi poţi face cunună de trandafiri, căci noi ţ'am luat toţi trandafirii şi ţie nu ţi-a rămas nici unul».

«Voi a-ţi uitat că au mai rămas ghimpii» — zise micuţul Isus cu blândeţă.

Ceialalţi copii au adunat atunci ghimpii şi din micile crenguţe cu ghimpi au împletit o cunună, pe care au pus-o pe capul lui Isus. Nici un trandafir nu împodobeà cununa, ci ici-colea străluceau dintre frunzuliţe şi ghimpi stropi de sânge roşii ca rubinul, căci ghimpii ascuţiţi au pătruns adânc în fruntea albă şi în capul nevinovat al Mântuitorului.

Legenda aceasta se potriveşte cu vieaţa Mântuitorului. El a dat trandafirii altora, iar pentru sine a păstrat ghimpii. Aceasta a făcut-o El în decursul petrecerii sale între oameni pe pământ, — dar aceasta o face şi astăzi, invitându-ne în aierul din grădina darurilor sale. Insă adeseori noi îi lăsăm lui numai ghimpii, pe când trandafirii cei frumoşi îi luăm noi.

*

Sapă adânc! Celce vrea să găsească o baie de aur trebuie să cerceteze foarte mult după ea; dar, dupăce a găsit-o, n'are să facă decât un lucru: *să sape adânc*, pentruca să scoată aurul ascuns în adâncimile ei. Baia de aur a noastră, a creştinilor, este *sf. Scriptură*, în care se găseşte aurul înţelepciunii cei dumnezeeşti. Dacă vrem să avem folos din această baie preţioasă, trebuie să facem şi noi ca băieşii cei harnici: *să săpăm adânc*, în sf. Scriptură, adecă să ne adâncim cu mintea şi cu inima în învăţăturile ei cele mântuitoare. Despre cunoaşterea sf. Scripturi trebuie să vorbim totdeauna cu mare modestie. Dacă am întrebà pe cei mai buni cunoscători ai sf. Biblii, pe savanţii cei mai «tari în Scriptură», de cunosc ei bine această sfântă carte, ni-ar răspunde: «Nu, nu o cunoaştem bine, căci bogăţiile ei sunt fără margini!» Ea e o baie în care se ascund comori neistovite, de aceea trebuie să săpăm adânc şi să lucrăm cu stăruinţă ca să ajungem la comorile ei.

*

A cui inimă bate mai tare? Un om evlavios din Elveţia a fost osândit la moarte pe rug pentru credinţa sa. Înainte de-a se fi urcat pe rug, şi-a exprimat dorinţa să pună o întrebare celor ce l-au judecat. «Vă rog» — zise el către judecătorii săi — «veniţi mai aproape şi puneţi-vă mâna întâi pe pieptul meu, apoi pe al vostru, şi mărturisiţi drept înaintea întregului popor: a cui inimă bate mai tare de frică şi cutremur, a mea

ori a voastră? Eu merg liniştit şi mângăiat la Acela, în care cred, dar cum stă inima voastră, voi veţi şti mai bine». Judecătorii n'au putut răspunde nimic, ci au dat poruncă să aprindă focul, dar de pe faţa lor se puteà cetì că erau mai plini de cutremur decât mucenicul. Acesta erà împăcat cu Dumnezeu şi conştiinţa lui bună îi dădeà o linişte netulburată nici chiar în faţa morţii. Este şi *a ta* conştiinţă împăcată cu Dumnezeu, ca să nu te înfricoşezi de gândul, că în orice clipă ai puteà merge la El?

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice, date şi indigitări tipiconale pe luna August, 1913.

Duminecă în 4 August. St. 7 coconi din Efes, dumineca a 9-a după Rosalii, glas 8, voscr. 9. Evanghelia liturghiei dela Mateiu: «În vremea aceea silit-a Iisus pe învăţăceii săi să între în corabie».

Luni în 5 August la vecernie. «Doamne strigat-am» cu stihirile Mineiului şi «mărire — şi acum — Mai nainte închipuind învierea ta Hristoase Dumnezeule». Vohod — Lumină lină şi dacă nu se face litie după ectenii stihoavna Mineiului cu «mărire — şi acum — Lui Petru şi lui Ioan şi lui Iacob». După «Tatăl nostru» troparul praznicului de 3 ori şi otpustul.

Marţi în 6 August. *Sfta schimbare la faţă a Domnului Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos.* La utrenie: La «Dumnezeu este Domnul» troparul praznicului de 3 ori apoi sedelnele Mineiului cu ecteniile obicinuite — polileu — pripelele praznicului şi celelalte din Mineiu. Evanghelia utreniei dela Luca: «În vremea aceea luând Iisus pe Petru, pe Ioan şi pe Iacob» — psalmul 50 — catavasiile crucii. La peasna a 9-a în loc de imnul Născătoarei de Dumnezeu să cântă pripelele din Mineiu. Sfetilna praznicului de 3 ori — hvalitele Mineiului cu «mărire — şi acum — Suit-a Iisus pe Petru». Doxologia pe antifonul glasului 8. La liturghie în loc de «binecuvintează suflete al meu» antifonul I, înainte de «Unule născut» antifonul II şi în loc de fericiri antifonul III. În loc de «Cuvinesă cu adevărat» cântăm irmosul praznicului şi la priceastnă «Întru lumina feţei Tale Doamne vom umblà şi întru numele Tău ne vom bucurà în veci.»

Sâmbătă în 10 August la vecernie. «Doamne strigat-am» cu 10 stihiri 4 ale învierii (glas 1) 3 ale praznicului şi 3 ale Sfântului. «Mărire» a praznicului, «şi acum» dogmatica glasului 1. La stihoavnă punem stihirile învierii cu «mărire — şi acum» a praznicului.

Duminecă în 11 August la utrenie. La Dumnezeu este Domnul». 1 troparul învierii (glas 1), de 2-ori, «mărire» troparul Sfântului, «şi acum» al praznicului. Evanghelia utreniei a 10-a. Catavasiile praznicului. Sfetilna învierii — «mărire» a sfântului, «şi acum» a praznicului. La hvalite punem 4 stihiri ale învierii din Octoih şi 4 ale praznicului (dela stihoavnă). «Mărire» stihira evangheliei, «şi acum» — «Preabinecuvântată eşti» apoi doxologia. La liturghie evangelia dela Mateiu: «In vremea aceea s'a apropiat de Iisus un om». În loc de «Cuvinesă cu adevărat» irmosul, iar la priceastnă «Lăudaţi».

Mercuri în 14 August la vecernie. La «Doamne strigat-am stihirile Mineiului pe 8 «mărire — şi acum — Cu voia cea dumnezeeşte stăpânitoare» pe 8 glasuri. Vohod — prohimenul zilei — paremiile Mineiului — ecteniile obicinuite — stihoavna din Mineiu cu «mărire — şi acum — Când te-ai dus Născătoare de Dumnezeu Fecioară». După «Tatăl nostru» troparul praznicului de 3 ori.
